

Chembur Education Society's
Chembur Sarvankash Shikshanshastra Mahavidyalaya,
R. C. Marg, Chembur, Mumbai 400071

SSR Criterion 2: Teaching-learning and Evaluation

2.4 Competency and Skill Development

2.4.7 Samples of assessed assignments for theory courses of
different programmes

Principal

Principal

**Chembur Sarvankash Shikshanshastra
Mahavidyalaya
R.C. Marg, Chembur, Mumbai - 400 071.**

चेंबूर सर्वकष शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय मुंबई

नाव :- अनिता शडका पारधी

विषय :- वाचन आणि अंहितेवर विमर्षात्मक चिंतन (AB-2)

स्वाध्यायाचे नाव :- कोणत्याही एका इयत्तेचे पाठ्यपुस्तक

निघडा. त्यातील विविध प्रकारचे लेखन अभ्यासा. लेखन प्रकार ओळखून त्याच्या समर्पकतेचा अहवाल तुमच्या शब्दात लिहा.

वर्ग :- बी. एड. द्वितीय वर्ष सत्र :- ४

अनुक्रमांक :- ३०

शैक्षणिक वर्ष :- २०२२-२३

मार्गदर्शकांचे नाव :- प्रा. स्मिता मॅडम

[Handwritten Signature]

[Handwritten Signature]

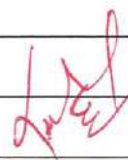
PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshstra
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

अनुक्रमणिका

अ. क्र.	आशयाचे नाव	पान क्र.	सही
1)	पुस्तावना	1	
2)	अर्दिते	3	
3)	लेखनाचे प्रकार	4.	
4)	लेखन प्रकारानुसार पाठ्याे विभाजन	5.	
5)	नांत्रिक / वैज्ञानिक लेखन व नमुना	6.	
6)	प्रेरणात्मक लेखन व नमुना	7.	
7)	कथनात्मक लेखन व नमुना	9.	
8)	वर्णनात्मक लेखन व नमुना	11.	
9)	अहवाल	13.	
10)	निष्कर्ष	15	
11)	समाशेष	16	

PRINCIPAL
Chembur Sarvankash Shikshanshastri
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

प्रस्तावना

प्रत्येक माणसामध्ये वेगवेगळे वैशिष्ट्ये असतात. जसे की चित्रकला, भाषण, वाचन, नृत्य आणि कलाकृती अशा बऱ्याच गोष्टी असतात. पण अशा व्यक्तींना वाचनाची खूप सवय लागलेली असते. त्या व्यक्तीला विविध पुस्तकांच्या पृष्ठ आवड, छंद निर्माण झालेला असतो. वाचन माणसाला कमी वेळेत आणि कमी खर्चातच खूप ज्ञानी बनवते. नियमित वाचन केल्याने बुद्धीमत्तेचा विकास झपाट्याने होतो. मानसिक बळ वाढते. त्याचबरोबर ज्ञान वाढल्याने आत्मविश्वास शुद्ध वाढतो. जर तुमचे अफाट ज्ञान असेल तर त्यातून मिळालेल्या ज्ञानातून तुम्ही तुमच्या आयुष्यात शेणा-चा प्रत्येक अडचणीवर अगदी सहजपणे उपाय शोधून त्यावर मात करू शकतो.

वाचनाद्वारे आपण ज्ञानाच्या वेगवेगळ्या स्त्रोतांशी जोडलो जातो. वाचनामध्ये अनेक गुण आहेत. ते आम्हाला बाह्य जगाशी जोडलेले ठेवते. आमच्या शब्दसंग्रह समृद्ध होतो. वाचनातून आपल्याला शुद्ध आनंद मिळतो. कादंबरी, कथा, विविध विषयांवरील लेखनसंग्रह, कविता, प्रवासवर्णन, चरित्र, आत्मचरित्र, लेख आपल्या मनाचे मनोरंजन करतात. मनोरंजनाबरोबरच ज्ञान मिळते. हे महत्त्वाचे आहे. वाचनाने आपली कल्पनाशक्ती जागृत होते. नवनवीन प्रेरणा मिळतात, आणि म्हणूनच तो प्रेरणा दिवस आहे. म्हणून आपल्यातही वाचनाची आवड वृद्धिंगत करावी. आपली आपल्या सगळ्यांनाच आजच्या वाचना प्रेरणा या दिवसातूनच वाचनाची प्रेरणा निर्माण होण्याची अपेक्षा असते. त्यामुळे वाचन लेखनाच्या माध्यमातून महत्त्वाचे समजले जाते. त्यामुळे आपली कल्पनाशक्ती जागृत होत असते.

माजी राष्ट्रपती डॉ. इ. पी. जे. आदरंजली म्हणून 15 ऑक्टोबर हा दिवस प्रेरणा

PRINCIPAL
 अल्फ्रेड कलाम यांना
 Chembur Sarvankesh Shikshanshstra
 Ramkrishnan Chemburkar Marg,
 Chembur Naka, Mumbai 400 071

दिवस' म्हणून साजरा केला जातो. मुलांना वाचनामध्ये गोडी निर्माण व्हावी, वाचनाचे महत्त्व समजावे. शाळा, महाविद्यालयात विद्यार्थ्यांना अवांतर वाचनाची गोडी लागावी. ती निर्माण व्हावी. हाच वाचक प्रेरणा दिनाच्या उद्देश आहे. अभ्यास एक अभ्यास न राहता अवांतर वाचनही आवश्यक आहे. त्याचे अनेक फायदेही आहेत. अवांतर वाचनाने अनेक संदर्भ मिळतात. आकलनशक्ती वाढते. व्यक्तिगत विकास तर होतोय राज्यातील प्राथमिक शाळा, माध्यमिक शाळा, महाविद्यालये शानून हा मुख्यत्वे साजरा व्हावा. या उद्देशाने सरकारी पातळीवर, नही निर्देश दिले जातात. वाचन प्रेरणा दिनाच्या निमित्ताने शाळा, महाविद्यालयात डॉ. कलाम यांच्या पुस्तकांचे वाचन व्हावे, एक वाचन कट्टा त्यासाठी निर्माण व्हावा, त्यात सगळ्या विद्यार्थी आणि शिक्षकांच्या सहभाग असावा. सामाजिक स्तरावरही याचा प्रसार करून या वाचन कट्टासाठी पुस्तके गोळा करावीत. आणि वाळेवाळे. मध्ये पुस्तक पेढी तयार करावी.

शाळांमधून विद्यार्थ्यांना एक तास मुक्तपणे वाचन करण्याच्या आनंद मिळावा म्हणून ठेवावा. त्यांना त्या तासाला पुस्तके उपलब्ध करून द्यावीत. पुस्तके प्रेरणा तर देतातच, पण महत्त्वाचे म्हणजे ते ज्ञानाचे स्रोत आहेत. वाचनाने अनेकविध गुण आहेत. शाब्दसंग्रह समृद्ध तर होतोय, पण ज्ञानाची कक्षाही रुंदावते. महान व्यक्तीच्या जीवनात वाचनाचा पडलेला प्रभाव या विषयावरचे व्याख्यानही आयोजित केला जाऊ शकते. मुखादया पुस्तकावर विद्यार्थ्यांमध्येही चर्चा घडवून आणली जाऊ शकते.

लेखनाचे प्रकरण चार प्रकार पडतात. यामध्ये नांत्विक / वैज्ञानिक लेखन, कथनात्मक लेखन, प्रेरणात्मक लेखन, वर्णनात्मक लेखन असे लेखनाचे प्रकार आहेत. आणि हे स्वाध्याय कार्यामध्ये याच चार प्रकाराचा विचार करूनच इयत्ता ४ वी च्या बालभारती मराठी पुस्तकातील मजकुरांचे प्रकार ठोळखून त्यांच्या ठावठिकाण करणाऱ्या पुढीलप्रमाणे करित आहे.

उद्दिष्टे

- 1) इयत्ता 8 वी च्या मराठीच्या पाठ्यपुस्तकाचे चिकित्सक परीक्षण करणे.
- 2) तसेच लेखनांच्या चार प्रकारांच्या अभ्यास करून या पुस्तकातील पाठ आणखी कविता कोणत्या लेखन प्रकारात मोडतात, याचा अभ्यास करणे.
- 3) लेखन प्रकारानुसार पाठ/कविता यांचे विश्लेषण करणे.
- 4) इयत्ता 8 वी च्या मराठी बालभारतीच्या पुस्तकातील लेखन प्रकारांच्या शोध घेवून त्यावर अहवाल सादर करणे.

यासारखी उद्दिष्टे ठोक्यासमोर ठेवून पुढीलप्रमाणे अहवाल सादर करण्याचा प्रयत्न करीत आहे.

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshasthra

Mahavidyalaya

**Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071**

लेखनाचे प्रकार

१) तांत्रिक लेखन :-

तांत्रिक लेखन हा संवादाचा एक प्रकार आहे. जो व्यावसायिक विशेष विषयांबद्दल माहिती देण्यासाठी वापरतात. तांत्रिक लेखक पर्यावरण नियम, संगणक अनुप्रयोग किंवा वैद्यकीय प्रक्रियांबाबत सूचना देण्यासाठी किंवा तांत्रिक संकल्पना स्पष्ट करण्यासाठी सामग्री तयार करू शकतो.

२) प्रेरणात्मक लेखन :-

शारीरिक आणि मनोवैज्ञानिक अवस्था जी कोणतेही कार्य करण्यास आपणास प्रेरित करते. - मॅकडुगल
प्रवादे लक्ष्य प्राप्त करण्यासाठी दिले जाणारे उत्तेजन म्हणजे प्रेरणा.
मॅच. डब्ल्यू. बेनार्ड

३) कथनात्मक लेखन :-

कथनात्मक लेखन म्हणजे आपल्या वैयक्तिक जीवनात घडलेल्या घटना प्रसंगाचे तसेच दैनंदिन जीवनात झालेल्या स्व अनुभवांचे कथन कथेच्या स्वरूपात करणे होय.

४) वर्णनात्मक लेखन :-

प्रवादी घटना, प्रसंग, वस्तू, प्राणी इ. चे आपण पाहिलेले दृश्य हुबेहुब चित्रात्मक पध्दतीने वर्णन करणे म्हणजे वर्णनात्मक लेखन होय.

लेखनाच्या प्रकारानुसार पाठाचे विभाजन -

लेखन प्रकार	पाठ / कविता
1) नांभ्रिक / वैज्ञानिक लेखन	① नव्या युगाचे गाणे
2) प्रेरणात्मक लेखन	① माइथा देशावर माझे प्रेम आहे ② विद्यापुत्रांसा ③ कॅप्टन: राधिका मेमन
3) कथनात्मक लेखन	① अण्णा भाऊंची मेट ② स्वामी विवेकानंदांची भारतयात्रा ③ पाडशावरचा चहा
4) वर्णनात्मक लेखन	① सुरांची जादूगिरी ② फुलपाअरे ③ चोच आणि चारा

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshasthra

Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

४. नव्या युगाचे गाणे

वि. भा. नेमाडे (१९२०-२०१६) : कवी, लेखक. त्यांच्या विविध विषयांवरील काव्यरचना प्रसिद्ध आहेत. त्यांच्या काव्यातून बदलत्या काळातील मानवी जीवनावरील मार्मिक भाष्य आढळून येते.

अतिशय वेगाने घडणाऱ्या वैज्ञानिक प्रगतीमुळे मानवी जीवनात मोठी क्रांती घडून येत आहे. विज्ञानाच्या पाठिंब्यामुळे शून्यातून नवे विश्व उभारण्याची जिद्द मानवामध्ये निर्माण होत आहे, मानवी जीवनातील दैन्य दूर होत आहे, नव्या प्रगतीच्या आशा पल्लवीत होत आहेत, हे या कवितेतून कवीने स्पष्ट केले आहे. प्रस्तुत कविता ही 'किशोर', जानेवारी १९९८ या मासिकातून घेतली आहे.

- एका. वाचा. म्हणा.

अणूरेणूतुनि शब्द प्रगटति... 'चला चला पुढती'
विज्ञानाचा प्रकाश आला घडे दिव्य क्रांती
नवयुग आले प्रभा तयाची पहा दिसत दिव्य
शून्यामधुनी विश्व उभारू जिद्द असे भव्य
हृदयांतरिच्या अशांततेचा वणवा झणि विझला
उत्कर्षाचा अन् प्रगतीचा मार्ग नवा दिसला
नवी चेतना अंतरि स्फुरली दुबळेपण गेले
नैराश्याच्या होळीमधुनी तेज नवे आले
मानवतेच्या मार्गावरती उठती जरि ज्वाला
अमरत्वाची फुले वेचुनी गुंफूया माला
नको खिन्नता... नको दीनता
नवसूर्य पहा उगावतो
उत्कर्ष पहा झळकतो
संघर्ष पहा बहरतो
नसानसातुन जोश उसळतो नव आशा चित्ती
अणूरेणूतुनि शब्द प्रगटति... 'चला चला पुढती'

तांत्रिक / वैज्ञानिक लेखन

1) नव्या युगाचे गाणे :-

'नव्या युगाचे गाणे' ही कविता वैज्ञानिक / तांत्रिक लेखन प्रकारामध्ये मोडते. अणू आणि रेणू या दोन्हीमधून शब्द प्रकटतात. आणि त्यातून पुढे चालत राहा म्हणजेच पुढातीच्या दिशेने वाटचाल करत रहा. असा संदेश मिळतो. कारण सगळीकडे विज्ञानामुळे अनेक शोध लागलेले आहेत. आणि त्यामुळे दिव्य अशी क्रांती घडलेली आहे. आणि या सर्व बदलांना आपलंस करून पुढे जायचं आहे. विज्ञानाला सोबत घेऊन पुढे जायचं आहे. विविध अंधश्रद्धा, रुढी या गोष्टी बाजूला सारून विज्ञानाची कस घरावी. असा भावार्थ आपल्याला कवितेतून जाणवतो. त्यामुळे नव्या युगाचे गाणे यामध्ये अनिशय वेगाने घडणा-या वैज्ञानिक पुढातीमुळे मानवी जीवनात मोठी क्रांती घडून येत आहे. विज्ञानाच्या पाठिंब्यामुळे शून्यातून नवे विश्व उभारण्याची जिद्द मानवामध्ये निर्माण होत आहे, मानवी जीवनातील दैन्य दूर होत आहे. नव्या पुढातीच्या अशा पल्लवीत होत आहे. हे या कवितेतून कवीने स्पष्ट केले आहे. म्हणून 'नव्या युगाचे गाणे' ही कविता तांत्रिक / वैज्ञानिक लेखनात मोडते.

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshasthra
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

२. माझ्या देशावर माझे प्रेम आहे

यदुनाथ थत्ते (१९२२-१९९८) : प्रसिद्ध लेखक, संपादक, पत्रकार, बालसाहित्यकार, चरित्रकार. बत्तीस वर्षे त्यांनी 'साधना' या साप्ताहिकाचे संपादन केले. कथा, कादंबऱ्या, बालसाहित्य, चरित्रे, लेख, अनुवाद अशी त्यांची सुमारे शंभरच्या आसपास पुस्तके प्रकाशित आहेत. त्यांपैकी 'विनोबा भावे', 'आपला मान आपला अभिमान', 'साने गुरुजी जीवन-परिचय', 'यशाची वाटचाल', 'आपला वारसा', 'समर्थ व्हा, संपन्न व्हा', 'रेशमा', 'प्रतिज्ञा' ही अतिशय लोकप्रिय पुस्तके आहेत.

प्रस्तुत पाठ 'प्रतिज्ञा' या पुस्तकातून घेतला आहे. पाठ्यपुस्तकातील प्रतिज्ञेच्या तिसऱ्या वाक्याचा आशय या पाठात उलगडून दाखवला आहे. प्रतिज्ञा म्हणजे काया-वाचा-मनाने केलेला संकल्प. प्रतिज्ञेतील प्रत्येक शब्दामागे संकल्पाचे बळ असते. आपण जे म्हणतो ते आणि तेच आपल्याला करायचे आहे, असा दृढ विश्वास या शब्दांमधून व्यक्त होतो. या पाठाच्या संवादात्मक शैलीमुळे प्रतिज्ञेतील शब्दांचा अर्थ सहजपणे आपल्या मनापर्यंत पोहोचतो.

मी एकदा एका शाळेत गेलो होतो. शाळेची प्रार्थनेची वेळ होती. मुले पुस्तकातील प्रतिज्ञा म्हणताहेत हे पाहून मी सुखावलो. मुले प्रार्थनेहून परतली. मी मुलांना विचारले, "तुमच्या देशावर तुमचे प्रेम आहे काय?"

मुले म्हणाली, "अलबत्त! आपल्या देशावर प्रेम न करणारे आम्ही करटे थोडेच आहेत!"

मी विचारले, "तुम्ही देशावर प्रेम करता म्हणजे काय करता?"

मुले आश्चर्याने पाहतच राहिली. त्यांना असा प्रश्न कधीच कोणी विचारला नव्हता!

"तुमची आई तुमच्यावर प्रेम करते?"

"हो हो, करते तर!"

"प्रेम करते म्हणजे काय करते?"

"आमचे पालनपोषण करते, आम्हांला वाढवते."

"मग देशावर प्रेम करायचे, तर तुम्ही काय करा?"

"देशाचे पालनपोषण करू, गौरव वाढवू."

"पण देश म्हणजे काय?"

"देश म्हणजे देशातील सर्व लोक."

"देशावर प्रेम करणे एक वेळ सोपे; पण देशबांधवांवर करणे अवघड, होय ना?"

"हो, खरे आहे."

"भारतावर प्रेम म्हणजे भारतभूमीवर प्रेम आणि भूमिपुत्रांवरही प्रेम. आपल्याकडे काही लोक नुसते भूमीवर प्रेम करतात आणि काही लोक नुसते भूमिपुत्रांवर प्रेम करतात!"

"म्हणजे?"

"देशावर प्रेम करायचे तर भूमी आणि भूमिपुत्र, दोघांवर प्रेम हवे, होय ना?"

"बरोबर आहे." मुले म्हणाली.

एक मुलगा म्हणाला, "भगतसिंह, राजगुरू, कुरबान हुसेन हे फासावर गेले. ते देशावर खरेखुरे प्रेम करत होते."

मी विचारले, "ते खरेच आहे; पण आता त्यांच्यासारखे प्रेम करायचे तर देश पुन्हा गुलाम व्हायला हवा? आपले देशावर प्रेम असते ते कसे आपलेकडे असते, की नेहमी असायला हवे?"

९. विद्याप्रशंसा

कृष्णशास्त्री चिपळूणकर (१८२४-१८७८) : भाषांतरकार, रसिक पंडित. मराठी व्याकरणावरील निबंध व ग्रंथपरीक्षणे त्यांच्या चिकित्सक बुद्धीचे दर्शन घडवतात. पद्य रत्नावलीत त्यांनी मेघदूताचा रसाळ अनुवाद केला आहे, तसेच 'अरबी भाषेतील सुरस व चमत्कारिक गोष्टी', 'रासेलस' ही सॅम्युअल जॉन्सन यांची तत्त्वप्रधान कादंबरी, 'साक्रेटिसाचे चरित्र' आणि 'अर्थशास्त्रपरिभाषा' ही त्यांच्या अनुवाद कौशल्याची उदाहरणे होत. 'अनेकविद्यामूलतत्त्वसंग्रह' या ग्रंथावरून त्यांची शास्त्रीय लेखन सुगम करून सांगण्याची हातोटी प्रत्ययास येते.

प्रस्तुत कवितेत विद्येची थोरवी सांगितली आहे. दुसऱ्याला विद्या दिल्याने ती कमी होत नसते, तर वाढतच असते, माणसाला संकटातून मार्ग दाखवत असते. विद्येमुळे माणसाच्या सर्व दुःखाचे निवारण होऊ शकते. विद्येसारखा वाटाड्या, मित्र कोणीही नाही असे विद्येचे महत्त्व या कवितेत सांगितले आहे. प्रस्तुत कविता ही 'आठवणीतल्या कविता' भाग ३ या कवितासंग्रहातून घेतली आहे.

● ऐका. वाचा. म्हणा.

विद्येनेच मनुष्या आले श्रेष्ठत्व ह्या जगामार्जी;
न दसे एकहि वस्तू विद्येनेही असाध्य आहे जी. ॥१॥

देउनि किंवा भोगुनि उणें न होतां सदैव वाढतसे
ऐसें एकच विद्या-धन, अद्भुत गुण न हा दुज्यांत वसे. ॥२॥

नानाविध रत्नांची, कनकांची असति भूषणें फार;
परि विद्यासम एकहि शोभादायक नसे अलंकार. ॥३॥

या साऱ्या भुवनीं हित-कर विद्येसारखा सखा नाही;
अनुकूल ती जयाला नित्य तयाला उणें नसे कांही. ॥४॥

गुरुपरि उपदेश करी, संकट-समयीं उपायही सुचवी,
चिंतित फळ देउनियां कल्पतरूपरि मनोरथां पुरवी. ॥५॥

यापरि सकल सुखें जी देई, दुःखें समस्त जी वारी,
त्या विद्यादेवीतें अनन्यभावे सदा भजा भारी. ॥६॥

PRINCIPAL
Chembur Sarvankash Shikshanashetra
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

८. धाडसी कॅप्टन : राधिका मेनन

मच्छिंद्र ऐनापुरे (१९७४) : प्रसिद्ध लेखक. त्यांचा 'जंगल एक्सप्रेस' हा बाल कथासंग्रह, 'हसत जगावे' हा विनोदी कथासंग्रह प्रसिद्ध आहे. याशिवाय त्यांच्या 'किशोर', 'छावा-केसरी' आदी बालमासिके यांमधून बालकथा प्रसिद्ध आहेत. त्यांनी विविध वृत्तपत्रांमधून विविध विषयांवरील लेखन केले आहे. ब्लॉगवर त्यांचे आजवर १२०० लेख प्रसिद्ध आहेत.

भारतीय मर्चंट नेव्हीच्या पहिल्या कॅप्टनचा मान भूषवणाच्या राधिका मेनन यांना इंटरनॅशनल मेरिटटाईम ऑर्गनायझेशनने 'अॅवार्ड फॉर एक्सेप्शनल ब्रेव्हरी अँट सी' या पुरस्काराने सन्मानित केले आहे. हा पुरस्कार मिळवणाऱ्या त्या जगातील पहिल्या महिला ठरल्या आहेत. राधिका मेनन यांनी जिवाची बाजी लावून बंगालच्या उपसागरात वादळात सापडलेल्या सात मच्छीमारांना वाचवले होते. प्रस्तुत पाठात त्यांच्या शौर्याचा परिचय करून दिलेला आहे. प्रस्तुत पाठ हा 'किशोर', मे २०१७ या मासिकातून घेतला आहे.

झाल्यावर, 'शिपिंग कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया'मध्ये प्रशिक्षक रेडिओ ऑफिसरची नोकरी मिळाली आणि त्यांचे समुद्री जहाजात काम करण्याचे स्वप्न पूर्ण झाले. नियमानुसार समुद्री क्षेत्रात निर्धारित वेळेत काम केल्यानंतर २०१० साली त्यांनी मास्टर सर्टिफिकेटसाठी अर्ज केला. या दरम्यान त्यांना बराच काळ घरापासून लांब रहावं लागलं; पण रोमांचकारी प्रवासामुळं त्या खूश होत्या. शेवटी त्यांचं हे आवडीचं काम होतं ना! आता त्यांचं लक्ष्य होतं, समुद्री जहाजाची कमान सांभाळायची. त्यांचे हे स्वप्न २०१२ साली पूर्ण झालं. राधिका देशातल्या पहिल्या महिला मर्चंट नेव्ही कॅप्टन बनल्या. त्यांना मर्चंट नेव्हीच्या 'संपूर्ण स्वराज्य' या जहाजाची कमान सांभाळायला दिली गेली!

या दरम्यान त्यांचा विवाह नेव्हीमधील एका रेडिओ ऑफिसरशी झाला. एकाच व्यवसायात असल्या कारणानं नवऱ्याला त्यांच्या जबाबदारीची माहिती होतीच. आई बनल्यावर अडचणी वाढल्या. कौटुंबिक आणि नोकरीची जबाबदारी सांभाळताना अनेक अडचणी आल्या; परंतु त्या अजिबात डगमगल्या नाहीत. सगळ्यांत कठीण गोष्ट होती, ती म्हणजे मुलाचा सांभाळ. दीर्घकाळ घरापासून लांब रहावं लागायचं. राधिकांनी हे आव्हानदेखील चांगल्या प्रकारे निभावलं. राधिकाच्या या रोमांचकारी प्रवासात घरच्यांनी मोठी साथ दिली.

२२ जून, २०१५ रोजी एक घटना घडली. तेव्हा राधिका 'संपूर्ण स्वराज्य' जहाजावर तैनात होत्या. रात्रीचे जवळपास अकरा वाजले होते. जोराच्या वादळामुळे समुद्री लाटांनी रौद्र रूप धारण केलं होतं. मोसमाचा अवतार

राधिका या केरळच्या कोदुनगलर भागात लहानाच्या मोठ्या झाल्या. धाडस आणि काहीतरी करून दाखवण्याची हिंमत हे त्यांचे गुणविशेष होत. मोकळ्या वेळेत त्यांचं नेहमी सागरकिनारी भटकणं, फिरणं व्हायचं. त्यामुळे उसळणाऱ्या नखरेल लाटांना पाहून त्यांच्या सोबतीनं अनंत अशा सागरसफरीला जावं, असं त्यांच्या मनाला वाटायचं. या लाटांना पाहूनच त्यांनी नौसेनेत जायचं निश्चित केलं. सुरुवातीला त्यांच्या आई-वडिलांनी, त्यांच्या या निश्चय निर्धाराला विरोध केला. त्यांना वाटलं होतं, की ही जोखमीची नोकरी आहे. आपली नाजूक मुलगी समुद्रातल्या धोक्यांचा सामना कसा करेल? पण उत्तुंग इच्छाशक्ती असलेल्या राधिकाने त्यांना यासाठी राजी केलं.

पदवी मिळवल्यानंतर त्यांनी 'ऑल इंडिया मरीन कॉलेज'मध्ये रेडिओ कोर्ससाठी प्रवेश घेतला. त्यांच्या घरापासून तीस किलोमीटर अंतरावर असलेल्या कोचीमध्ये कॉलेज होतं. प्रशिक्षणादरम्यान राधिका यांना समुद्री जहाजातल्या संवादप्रणालीची माहिती झाली. जहाजात काम करायला त्या फारच उत्सुक होत्या. प्रशिक्षण पूर्ण

प्रेरणात्मक लेखन

1) माझ्या देशावर माझे प्रेम आहे :-

या पाठाचे लेखक यदुनाथ यले हे आहेत. या पाठाने लेखकाने देशप्रेम, राष्ट्रभक्ती म्हणजे काय? खरेखुरे देशप्रेम कसे असावे. देशावर प्रेम कसे केले पाहिजे. याविषयीचे मत मांडलेले आहेत. उदा:- माझ्या देशावर माझे खरेखुरे प्रेम असेल तर 'वंदे मातरम्' गीतात जो आदर्श सांगितला आहे, तो वास्तवान् थावा. यासाठी छडपडण्याची प्रेरणा आपल्याला मिळाली पाहिजे. आपण जात, धर्म, वंश, भाषा यांना निमित्त करून आपसात भांडत राहिलो, तर ते भारतमातेला रुचेल का? देशावर आपले प्रेम असेल, तर सर्व समाज दारकांना न्याय, स्वातंत्र्य, समता आणि आपलेपणाची हमी आपल्याला देता आली पाहिजे. शेवटी देशावर प्रेम म्हणजे भूमीवर प्रेम आणि भूमीपुत्रांवरही प्रेम, भूमीपुत्रांवर ज्यांना प्रेम करता येत नाही. त्यांचे भूमीवर प्रेम करणे. हे एक प्रकारचे ढोंगय होईल!

'वंदे मातरम्' गीतात जे चित्र शब्दांकित झाले आहे. ते वास्तवान् थावे. म्हणून छडपड करत राहणे. आणि सर्व भूमीपुत्रांना न्याय, स्वातंत्र्य, समता आणि आपलेपणा यांचे आश्वासन देणे. म्हणजेच देशावर प्रेम करणे. या प्रकारचे लेखन या पाठाने केलेले आहे. म्हणून पुस्तक पाठ हा प्रेरणात्मक लेखनाचा नमुना आहे. असे सांगता येईल.

2) विद्यापुत्रांसा :-

या कवितेचे कवी. कृष्णाबास्त्री विद्यापुत्रांसा कवितेमध्ये विद्या म्हणजे ज्ञान. या कवितेत विद्येची महती सांगितली आहे. विद्येसारखा मित्र नाही. सर्व दुःखे दूर करण्याची

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshastri
Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,

Chembur, Mumbai - 400 071

नाकद विद्येमद्ये असते. म्हणून विद्यादेवीची सतत आराधना कशी, असा संदेश या कवितेत कवींनी गंभीर व उदात्त शब्दांत दिला आहे. म्हणून प्रस्तुत कविता प्रेरणात्मक लेखन या प्रकारात मोडते.

3) घाडसी कॅप्टन: शशिका मेनन

या पाठाचे लेखक मच्छिंद्र मेनापुरे हे आहेत. या पाठाने भारतीय मर्चंट नेव्हीच्या पहिल्या कॅप्टनचा मान भूषवणाऱ्या घाडसी कॅप्टन: शशिका मेनन यांना इंटरनेशनल मेरिट टाईम ऑर्गनायझेशनने 'अवार्ड फॉर प्रक्सेशनल ब्रेव्हरी अँट सी' या पुरस्काराने सन्मानित केले आहे. हा पुरस्कार मिळवणाऱ्या त्या जगातील पहिल्या महिला ठरल्या आहेत. शशिका मेनन यांनी निवासी बाजी लावून बंगालच्या उपसागरात वादळाने सापडलेल्या शान मच्छीमारांना वाचवले होते. प्रस्तुत पाठाने त्यांच्या शौर्याचा घाडसाचा परिचय करून दिलेला आहे. म्हणून प्रस्तुत पाठ हा प्रेरणात्मक लेखनाचा प्रकारात मोडतो.

[Handwritten Signature]

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshstra
Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

७. अण्णा भाऊंची भेट

विठ्ठल उमप (१९३१-२०१०) : प्रसिद्ध लोकशाहीर, लोककलाकार आणि सामाजिक कार्यकर्ते. भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या विचारांचे निष्ठावंत पुरस्कर्ते. त्यांच्या नावावर १००० हून अधिक लोकगीते आहेत. त्यांनी दहा चित्रपटांमध्येही काम केले आहे. पोवाडा, बहुरूपी, भारूड, भजन, गण-गवळण, कवने, लावणी, तुंबडी, बोबडी, धनगर गीते, नंदीबैल, वासुदेव, डोंबारी, पोतराज असे अस्सल मराठमोळे कलाप्रकार तसेच कव्वाली आणि गझल गायन या लोककलेच्या सर्वच प्रकारांत त्यांनी लीलया संचार केला. त्यांचे 'फू बाई फू' हे आत्मचरित्र; 'अबक, दुबक, तिबक', 'अरे संसार संसार', 'खंडोबाचं लगीन', 'जांभूळ आख्यान', 'दार उघड बया दार उघड' या कलाकृती; 'उमाळा' हा गझलसंग्रह इत्यादी पुस्तके प्रसिद्ध आहेत. १९८३ साली आयर्लंड येथे झालेल्या आंतरराष्ट्रीय लोकनृत्य स्पर्धेत त्यांनी भारताचे प्रतिनिधित्व करून देशाला प्रथम क्रमांकाचे पारितोषिकही मिळवून दिले आहे. त्यांना १९९६ साली महाराष्ट्र शासनाचा 'सांस्कृतिक पुरस्कार' तसेच २००१ साली 'दलितमित्र पुरस्कार' या पुरस्कारांनी सन्मानित करण्यात आले आहे.

प्रस्तुत पाठात शाहीर उमप यांनी प्रसिद्ध कथाकार, कादंबरीकार लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे यांचे व्यक्तिचित्र रेखाटले आहे. सुमारे ३५ कादंबऱ्या, अनेक कथा, लोकनाट्य यांसारखे विपुल लेखन करणारे अण्णा भाऊ साठे हे एक अत्यंत झंझावाती व्यक्तिमत्त्व होते. सुखवस्तू जीवन जगणे शक्य असूनही त्यांनी दीनदुबळ्यांच्या जगातच कायम वास्तव्य केले आणि त्या जगाचे प्रखर वास्तव आपल्या साहित्यातून मांडले. त्यांच्या मनातील गोरगरिबांविषयीच्या व्यापक सहानुभूतीचा आणि उगवत्या कलाकारांना प्रोत्साहन देण्याच्या वृत्तीचा परिचय या पाठातून आपल्याला होतो. प्रस्तुत पाठ हा 'फू बाई फू' या आत्मचरित्रातून घेतला आहे.

माझे आकाशवाणीवरील कार्यक्रम फारच गाजत राहिले. ते अण्णा भाऊ साठेनी बऱ्याचदा ऐकले. एकदा अण्णा भाऊ साठे यांनी मला "चिरागनगरात येऊन भेटा", असा भिकाजी तुपसौंदर या माझ्या मित्राकडे निरोप पाठवला. मला अत्यानंद झाला. एवढ्या मोठ्या माणसानं मला भेटायला बोलावलं म्हणजे, काहीतरी शाहीर कार्यक्रम असावा. दुसऱ्या सायंकाळी चारच्या सुमारास चिरागनगरीची, खाचखळग्यांची ओबडधोबड वाट तुडवत, अण्णांचं घर विचारत विचारत एका झोपड्यापाशी आलो. त्या झोपड्याच्या दारात वलानीला बाळवती सुकत घालत असलेल्या बाईला "अण्णा भाऊ साठेचं घर कोणतं?" म्हणून विचारलं.

ती म्हणाली, "ही बगा, डाव्या अंगांन आसंच म्हांर जावा, थितं च्यावाल्याचं हाटील हाय, आंगं तेच्याच म्होरल्या आंगाला इचारा. थितंच जयवंताबाय हातीया."

मी म्हणालो, "आहो ताई, मी अण्णा भाऊ साठेचं घर विचारतोय."

ती म्हणाली, "आवं, मग मी तेच की सांगतीया. आवं, जयवंता बाय हायना, ती अण्णांची मालकीण हाय. जावा कडंकडंनं, चिरागनगरातली ही वाट सदान्कदा चिखलापान्यात लोळत पडलिया-कडंकडंनंच जावा."

मी पुढे नेमका चहाच्या हॉटेलाजवळ गेलो. चहावाल्याला विचारलं, "अण्णा भाऊ साठेचं घर कोणतं?" "वो क्या, वो पांचवा झोपडा है ना, वहांच अण्णा रहेता है।" त्यानं दुरून घर दाखवलं. मी झोपड्याच्या दारात जाऊन पोहोचलो. दारातून अण्णा भाऊंना हाक मारली. साडेचार फूट उंचीची माझ्यासारखीच काळीसावळी मूर्ती घामेजलेल्या अंगांनच बाहेर आली. अण्णा भाऊंना मी प्रथमच पाहत होतो. त्यांनी मला ओळखलं. "तुम्ही विठ्ठल उमप शाहीर ना?" मी "होय" म्हणालो. "या" असं म्हणून मला त्यांच्या झोपडीत नेलं.

अण्णांनी मला मोडक्या बाजावर बसायला सांगितलं. अण्णांनी आपलं मळकं गंजीफ्राक (बनियन) घातलं आणि आम्ही बाहेर आलो. मला अण्णा भाऊंचं घर दाखवलं त्याच चहावाल्याच्या हॉटेलात अण्णांनी चहा दिला. तिथेच त्यांनी "शाहीर, तुम्ही केव्हापासून गाता?" वगैरे चौकशी केली. मी मोकळेपणाने; पण लाजतबुजत सारं काही सांगून टाकलं. ऐकून त्यांना खूप बरं वाटलं. आम्ही चहा घेतला. अण्णा म्हणाले, "तुम्ही फार चांगलं गाता, तुमच्या रचना आकाशवाणीवरून ऐकल्या. तुमच्या बुलंद पहाडी आवाजाने मला मोहून टाकलं. तुमच्या वागणुकीची, वर्तनाची इतरांकडून माहिती मिळाली." तुमच्यामधला

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshstra

Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

सुनील चिंचोलकर (१९५१-२०१८) : सुप्रसिद्ध लेखक, संत साहित्याचे अभ्यासक. 'संस्काराचे मोती', 'समर्थ रामदासांचे व्यवस्थापन', 'विद्यार्थ्यांचे श्री रामदास', 'श्री दासबोध विवरण संच (भाग १ ते ६)', 'दहा संत चरित्रे' इत्यादी चाळीस पुस्तके प्रकाशित. शिवसमर्थ पुरस्कार, कृतज्ञता पुरस्कार, समर्थ रामदास पुरस्कार इत्यादी पुरस्कारांनी सन्मानित.

या पाठात स्वामी विवेकानंदांच्या भारतयात्रेदरम्यानचे प्रसंग आले आहेत. त्यात स्वामी विवेकानंदांच्या वाचनाची गती, त्यांची आकलनशक्ती या विषयीचे वर्णन आले आहे. भारतयात्रेच्या समारोप प्रसंगी कन्याकुमारी येथील शिलाखंडावर स्वामी तीन दिवस ध्यानस्थ बसले होते. सलग तीन दिवस आणि तीन रात्री त्यांनी भारतभूमीच्या सद्यस्थितीचे आणि त्या परिस्थितीमध्ये परिवर्तन घडवून आणण्याविषयीचे चिंतन केले. या प्रसंगातून स्वामीजींची राष्ट्रभक्ती आणि जनसामान्यांच्या जीवनात परिवर्तन घडवून आणण्याची आंतरिक तळमळ दिसून येते. प्रस्तुत पाठ हा 'मानवतेचा महापुजारी : स्वामी विवेकानंद' या पुस्तकातून घेतला आहे.

ज्या देशाची आपल्याला सेवा करायची आहे, ज्या समाजाची आपल्याला सेवा करायची आहे, तो देश, तो समाज एकदा डोळ्यांखालून घालावा, म्हणून स्वामी विवेकानंदांनी हिमालयापासून कन्याकुमारीपर्यंत भ्रमण केले.

पोरबंदरच्या वास्तव्यामध्ये स्वामी विवेकानंद काही इंग्रजी ग्रंथांचे खंडांच्या खंड वाचत असत. ते रोज एक खंड वाचायचे आणि तो ग्रंथपालाला परत करायचे. त्यांनी तीन खंड एकेका दिवसात वाचून परत केले. ग्रंथपालाने स्वामीजींच्या शिष्याला विचारले, "स्वामीजी, न वाचता पुस्तकं परत करतात वाटतं, कारण एका दिवसामध्ये एवढा मोठा खंड वाचून होणे हे शक्यतेच्या बाहेर आहे. असे घडूच शकत नाही. काही लोकांना ग्रंथालयातून जाडीजाडी पुस्तकं

न्यायची आणि न वाचता ती परत करायची अशी सवय असते. थोडं चाळायचं आणि वाचल्यासारखं दाखवायचं. तसंच बहुतेक हा साधू करत असेल." शिष्यांनी हे सगळे स्वामीजींना सांगितले. चौथ्या दिवशी चौथा खंड घेण्यासाठी स्वामीजी स्वतः गेले. त्यांनी तो ग्रंथपालाकडे मागितला आणि त्याला सांगितले, "पहिले तीन खंड माझे पूर्ण वाचून झालेले आहेत. तुम्हांला शंका असेल, तर त्यातले तुम्ही काहीपण विचारू शकता."

आता स्वामीजींनीच आव्हान दिल्यामुळे ग्रंथपालाने विचार केला, की हे जाणून घेऊया की ते किती प्रामाणिक आहेत. ग्रंथपालाने स्वामीजींना त्या तीन खंडांतले उभे-आडवे प्रश्न विचारले. तो जे प्रश्न विचारायचा त्याचे उत्तर ज्या पानावर असायचे, ते अर्धे-पाऊण पान स्वामीजी कंठस्थ सांगायचे. हे पाहून त्या ग्रंथपालाने सांगितले, 'हे मानवी कक्षेच्या बाहेरचे काम आहे.'

खेत्रीच्या महाराजांनी एकदा स्वामीजींना विचारले, "स्वामीजी एवढे लक्षात ठेवणे तुम्हांला कसे शक्य होते?" स्वामीजींनी खेत्रीच्या महाराजांना दिलेले उत्तर फार तर्कशुद्ध आहे, तर्कसंगत आहे. स्वामीजींनी सांगितले, "मी माझं मन कुठेही एकाग्र करू शकतो, तसेच माझा तासन्तास ध्यानाचा अभ्यास असल्यामुळे मी जे वाचतो, त्यावर मन केंद्रित झाल्यामुळे माझ्या ते लक्षात राहते, पाठ होऊन जाते." पुढे स्वामीजी म्हणाले, "असं बघा राजेसाहेब, आपण मुलांना अक्षरे शिकवतो, शब्द शिकवतो आणि त्यानंतर वाक्य शिकवतो. आपण वाक्यापाशी

१३. पाड्यावरचा चहा

गोदावरी परुळेकर (१९०८-१९९६) : सामाजिक कार्यकर्त्या व प्रसिद्ध लेखिका. १९४५ ते १९५३ या काळात डहाणू-उंबरगाव भागात त्यांनी आदिवासींमध्ये जागृतीचे कार्य केले. त्यांच्याबरोबर काम करत असताना आलेले अनुभव 'जेव्हा माणूस जागा होतो' या पुस्तकातून त्यांनी मांडले आहेत. तसेच त्यांचे 'बंदिवासाची आठ वर्षे' हे पुस्तकही प्रकाशित आहे. 'जेव्हा माणूस जागा होतो' या पुस्तकासाठी १९७२ साली साहित्य अकादमी पुरस्काराने त्यांना सन्मानित करण्यात आले आहे.

प्रस्तुत पाठ 'जेव्हा माणूस जागा होतो' या पुस्तकातून घेतला आहे. निसर्गाच्या सान्निध्यात राहणाऱ्या वारली समाजाच्या त्या काळातील कष्टमय, खडतर जीवनाचे चित्रण प्रस्तुत पाठात लेखिकेने केले आहे.

१ मेल - फिलोमीटर

सात-आठ किंवा दहा-पंधरा खोपट्यांचा समूह ज्या ठिकाणी असेल त्याला पाडा म्हणतात. असे पाच-सात अगर जास्तीत जास्त दहा, क्वचित पंधरा पाडे मिळून एक गाव होते. एक पाडा दुसऱ्या पाड्यापासून अर्धा मैल, मैल, काही ठिकाणी दोन-तीन मैल अंतरावर वसलेला असतो. एका गावातल्या सान्या पाड्यांना भेट द्यायची म्हणजे पाच-सहा मैलांचा फेरफटका करावा लागतो. साधारण उंचवट्यावर झाडांचा आश्रय घेऊन सावलीला हे पाडे वसलेले आहेत.

अशा एका 'सालकर पाडा' नावाच्या पाड्यावर आम्ही गेलो. तेथे कारव्यांच्या किंवा बांबूच्या काठ्यांच्या भिंती करून त्या शेणामातीने सारवून तयार केलेली खोपटी आमच्या स्वागतासाठी हजर होती. वारल्यांच्या घरांना लाकूड फार कमी वापरतात. मेढी, चौकटीची लाकडे व इतर चार-सहा वासे. काही खोपटांना एवढेही लाकूड नसते. काही खोपटी इतकी ठेंगणी असतात, की आत जायचे म्हटले, तरी वाकून जावे लागते. आमचा एक कार्यकर्ता लक्ष्मण सापट याचे घर असेच होते. मला नेहमी अगदी जपून आत-बाहेर करावे लागे. बहुतेक घरे एकदालनीच आहेत. एकच दार. कुठल्याही कारव्या अगर कामट्या मोडल्या की खिडकी तयार! पावसापासून संरक्षण म्हणून काही घरांवर पेंढा, तर काहींवर पळसाची पाने घालतात. कौलारू घरे क्वचितच दिसत असत. वारल्यांच्या घरांत रक्षण करण्याची गरज भासावी असे काहीच नसल्यामुळे ढकलली तर कोसळून पडतील अशीच ती खोपटी होती. खोपट्यांच्या भोवताली सुमारे सहा ते नऊ इंच उंचीचा, कडेला दगड लावून केलेला, सारवलेला ओटा असे. आम्ही एका ओट्यावर जाऊन बसलो. प्रत्येक

खोपट्यांच्या पुढे बांबू व कामट्यांची लहान टेबलासारखी माची केली होती. त्यावर पिण्याच्या पाण्याची मडकी होती. खोपट्यांच्या बाहेर लहान लहान खड्डे करून त्यांत कोंबड्यांसाठी पाणी ओतून ठेवले होते.

आम्ही काही वेळ बसलो तरी माणसांची चाहूल लागेना. कोणी दिसेना. आम्ही तेथे कशाला गेलो होतो, आम्हांला काय हवे होते, ते विचारायलासुद्धा कोणी येईना. पाखरांचा चिवचिवाट व कोंबड्यांचा फडफडाट सोडला, तर सारा शुकशुकाट होता. थोड्या वेळाने आम्ही उठून आजूबाजूला फिरू लागलो. एका ठिकाणी केविलवाणी दिसणारी मुले बसलेली होती. त्यांना सांभाळण्यासाठी घरी राहिलेली एक-दोन मुले तेथेच शेजारी उभी होती. मुलांमुळे व कुत्र्यांच्या भुंकण्यामुळे तेथे मनुष्यवस्तीचा भास होत होता.

मी काही खोपट्यांत गेले. तेथे काय दृश्य दिसले? एका बाजूला तीन दगडांची चूल. चुलीत व बाहेर ढीगभर राख! सतत चुलीवर ठेवून राख बसलेले एखादे अॅल्युमिनिअमचे पातेले, एक-दोन मडकी, एक-दोन तवल्या (खापरांची खोलगट तव्यासारखी भांडी), एखाद्या मडक्यात तळाशी चार भाताचे दाणे, शिंक्यावर एक आंबील भरलेले मडके, एका तवलीत एखादे हळकुंड, एक-दोन कांदे, लसणीच्या पाकळ्या, विड्या वळण्यासाठी आणलेली व कुडाला अडकवलेली आपट्याची पाने, फूट-दीड फूट लांबीचा, एका बाजूने बंद असलेला बांबूच्या पेराचा तुकडा भिंतीच्या कारव्यांना अडकवलेला होता. त्यात तंबाकू म्हणजे तंबाकूची पाने किंवा तंबाकू ठेवत असत. हा बांबूचा तुकडा म्हणजे जंगलातील बरणीच होती.

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshastri
Mahavidyalaya

Ramkrishnan-Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

कथनात्मक लेखन

1) अण्णा भाऊंची भेट :-

प्रस्तुत पाठात खाहीर विठ्ठल उमप यांनी अण्णाभाऊ साठे यांच्याशी केलेल्या भेटीचे वर्णन या पाठात केलेले आहे. या पाठात खाहीर विठ्ठल उमप हे प्रसिद्ध कथाकार, कादंबरीकार, लोकवाहीर अण्णाभाऊ साठे यांच्या भेटीसाठी कसे गेले तसेच ते राहत असलेले ठिकाण ओघतानाचे प्रसंग त्यानंतर प्रत्यक्ष अण्णाभाऊंची भेट आणि अण्णाभाऊंची खाहीर विठ्ठल उमप यांच्या केलेला पाहुणचार तसेच लेखक विठ्ठल उमप आणि अण्णाभाऊ साठे यांची जमलेली मैत्री आणि लेखक विठ्ठल उमप यांनी सांगितलेली अण्णाभाऊ साठे यांची साधी-शरळ जीवनशैली त्यांची लेखनावर असलेली निष्ठा, प्रेम त्यांची साधीभोली विश्वासधारा याचे दर्शन आपल्याला अण्णाभाऊंची भेट या पाठातून घडते. हा पाठ कथनात्मक लेखन प्रकारात मोडतो. खाहीर विठ्ठल उमप आणि प्रसिद्ध खाहीर अण्णाभाऊ साठे यांच्या भेटीचे वर्णन आलेले आहे. आणि हे वर्णन कथनात्मक स्वरूपाचे आहे. म्हणून प्रस्तुत पाठ कथनात्मक लेखन प्रकारामध्ये मोडतो.

2) स्वामी विवेकानंदांची भारतयात्रा

PRINCIPAL
Chembur Sarvankash Shikshanshastha
Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

या पाठाने लेखक सुनील चिंचोलकर हे आदिन स्वामी विवेकानंदांची भारतयात्रा या पाठात स्वामी विवेकानंदांच्या भारतयात्रेदरम्यानचे प्रसंग आलेले आहेत. त्यात स्वामी विवेकानंदांच्या वाचनाची गती त्यांची साकलनशक्ती तसेच भारतयात्रेच्या समारोप प्रसंगी कन्याकुमारी येथील बिलाखंडावर स्वामी तीन दिवस द्यानस्थ बसले होते. सलग तीन दिवस आणि तीन रात्री त्यांनी भारतभूमीच्या सदयास्थितीचे आणि त्या

परिस्थितीमध्ये परिवर्तन घडवून आणण्याविषयीचे चिंतन केले असे स्वामी विवेकानंद हिमालयापासून कन्याकुमारीपर्यंत भ्रमण करत असतानाचे पुसंग आलेले आहेत.

पहिल्या परिच्छेदामध्ये स्वामी विवेकानंदांचे पोरबंदर मधील वास्तव्य आणि त्यांची वाचनाची गती त्यांची आकलनशक्ती ग्रंथपालाने त्यांची घेतलेल्या परिदोमधून आपल्याला कळते.

त्यानंतर खेत्री या राजस्थानमधील गावातील एका महाराजांची स्वामी विवेकानंदांच्या संवाद आलेला आहे. त्यानंतर स्वामी विवेकानंद जेव्हा कन्याकुमारीला पोहोचले. त्यावेळेसचा पुसंग आलेला आहे. ते तेथील शिलाखंडावर तीन दिवस ध्यानस्थ बसले होते. याचे वर्णन आलेले आहे. असे स्वामी विवेकानंदांच्या भारतयात्रेदरम्यानचे पुसंग या पाठाने आलेले आहेत. आणि हे सर्व कथनात्मक लेखन प्रकारानुसार पुसंग रेखाटलेले आहेत. म्हणून हा पाठ कथनात्मक लेखन प्रकारामध्ये मोडतो.

3) पाड्यावरच्या चहा :-

‘पाड्यावरच्या चहा’ या पाठ्याच्या लेखिका कॉमेड गोदावरी शामराव परुळेकर ह्या आहेत. त्यांनी उहाणू-उमरगाव भागाने जागृतीचे कार्य करत असताना त्यांना आलेले अनुभव त्यांनी त्यांच्या पुस्तकाने मांडलेले आहेत.

तर पाड्यावरच्या चहा या पाठाने ज्यावेळी लेखिकेने सालकर पाड्याला भेट दिलेली होती, त्यावेळेचे इवय रेखाटलेले आहे. सालकर पाड्यातील घरांची रचना तसेच वारल्यांच्या घरांचे चित्रण रेखाटलेले आहे. सालकर पाड्यातील लोकांची भेट तेथील वस्तीचे वर्णन आणि त्यांची स्वागताची पद्धत तसेच सालकर पाड्यातील लोकांनी चहा बनविण्यासाठी केलेली खटपट महासाठी लागणाऱ्या सामानाची जमवाजमव याविषयीची कथा स्वरूपाने लेखिकेने मांडले आहे. म्हणून हा पाठ कथनात्मक लेखनामध्ये मोडतो.

(२३५) : प्रसिद्ध लेखक व अभ्यासू वक्ते. त्यांचे कथा, कादंबरी, समीक्षा, ललित असे विपुल लेखन क्षेत्रात जीवन, शेतकरी, शेती, शेतमजूर, ग्रामीण संस्कृती, तेथील समस्या, ताणतणाव, शेतकऱ्यांचे प्रश्न हे त्यांच्या प्रतिबिंबित होतात. त्याचबरोबर ग्रामजीवनातील सौंदर्य, माणसामाणसातील जिव्हाळा, निसर्ग या गोष्टी टिपणारेही त्यांनी केले आहे. 'इथे फुलांना मरण जन्मता', 'खसखशीचा मळा', 'जन्म', 'पाऊस' हे कथासंग्रह; 'परिघावरची मनाची चार आणि शिवार' हे ललित लेखन; 'समीक्षा आणि संवाद', 'साहित्य : आस्वाद आणि अनुभव' ही समीक्षात्मक पुस्तके; 'शिक्षणातील अधिक-उणे', 'संस्कृतीच्या पाऊलखुणा' व 'चावडीवरचा दिवा' ही अन्य पुस्तके प्रसिद्ध आहेत. त्यांना 'महर्षी वि. रा. शिंदे पुरस्कार', 'भैरू रतन दमाणी पुरस्कार' यांसारख्या एकूण ५२ हून अधिक पुरस्कारांनी सन्मानित करण्यात आलेले आहे.

ग्रामजीवनाचा अविभाज्य घटक म्हणजे तिथल्या संस्कृतीशी एकरूप झालेले विविध आवाज. तेथील निसर्ग सान्निध्यामुळे निसर्गातील पशुपक्षी, झाडे, ग्रामीण जीवनातील विविध कामे करताना होणारे विविध आवाज, हे जगण्यात आनंद निर्माण करत असतात. अशा विविध आवाजांचे सुंदर वर्णन या पाठात लेखकाने केलेले आहे. प्रस्तुत पाठ हा 'चावडीवरचा दिवा' या ललितलेख संग्रहातून घेतला आहे.

निसर्गाच्या लडिवाळ मांडीवर विसावलेल्या खेड्यांचा जीवनक्रम सौंदर्याने माखलेला असतो. तसाच नानाविध सुरांच्या लकेरींनी मोहरून गेलेला असतो. त्यामुळे अनेक खेडी नेहमी ताजी व टवटवीत रानफुलांसारखी असतात. खेड्यातला दिवस हा जणू पायांत आवाजांचे अलंकार घालून जन्माला येत असतो.

अगदी पहाटेलाही अजून पुरती जाग आलेली नसते, तेव्हा खेड्यामध्ये टोपलीखाली डालून ठेवलेल्या कोंबड्याला मात्र हमखास जाग आलेली असते. रात्रीच्या तीन-साडेतीनपासूनच तो आपल्या कुरेबाज अन् नखरेल तानांनी आसमंत भारून टाकायला प्रारंभ करत असतो. हवूहवू या तानांची संख्या वाढत जाते. सादाला प्रतिसाद दिला जातो. एका वस्तीवरच्या कोंबड्याने बांग दिली, की त्या भागातल्या सान्या कोंबड्यांना कंठ फुटतो आणि मग एकच कोलाहल सुरू होतो. एका विशिष्ट लयीत अन् ठेक्यात पहाटेला घातलेली ही साद अंथरुणावर पडल्या-

पडल्या मनात मुरवायला मोठी छान वाटते. मनातल्या मनात आपणही त्याला निःशब्द मनाने साद घालत असतो.

त्यानंतर संगीताचे दुसरे वाद्य हवूहवू वाजायला लागते, ते

म्हणजे घरातले दळणाचे जाते. घराघरांतल्या बायका कोंबड्याच्या बांगेबरोबर जाग्या होऊन चिमणीच्या प्रकाशात गच्च अंधाराला पातळ करत, झोपलेल्या जात्याला गायला लावतात. त्या जात्याचा मंद, लयबद्ध, प्रौढ अन् दमदार आवाज छोट्या-मोठ्या ताना व हरकती घेत आसमंतात भरून जातो.

घास घातल्यावर जात्यातून निघणारा भरडा आवाज, पीठ होताना येणारा सौम्य सूर आणि गळा मोकळा झाल्यावर जात्याने काढलेली प्रसन्न व कोमल सुरावट आईच्या ऊबदार अन् मंदपणे हालणाऱ्या मांडीवर मस्तक ठेवून ऐकता ऐकता आपण एका वेगळ्याच वातावरणात जातो. पापण्या जड झालेल्या असतात. अर्धवट जाग आलेली असते. अंधाराला पिवळ्या प्रकाशाचा शिडकावा लाभलेला असल्याने घरातल्या सान्या वस्तूंना स्वप्निल रूप प्राप्त झालेले असते. त्या ओळखीच्या असूनही अनोळखी वाटत असतात अन् त्यात जात्याचे संगीत सान्या अंगावर,

१४. फुलपाखरे

वि. पां. दांडेकर (१९०५-१९७४) : प्रसिद्ध कादंबरीकार, समीक्षक, लघुनिबंधकार. निकोप, आशावादी, आनंदी वृत्ती, जीवनाकडे उदारपणे पाहणारी जीवनदृष्टी, सौंदर्यदृष्टी, कल्पकता आणि विनोद यांचे उत्तम मिश्रण त्यांच्या लघुनिबंधात आढळते. त्यांची 'फेरफटका', 'टेकडीवरून', 'एक पाऊल पुढे', 'काळ खेळतो आहे', 'पंचवीस वर्षांनंतर' हे लघुनिबंधसंग्रह; 'प्रतारणा', 'कुचंबणा', 'तिशीचा तरुण' या कादंबऱ्या; 'मराठी नाट्यसृष्टी : पौराणिक नाटके' व 'मराठी नाट्यसृष्टी : सामाजिक नाटके' हे ग्रंथ; 'केळकरांची सहा नाटके' हे समीक्षात्मक पुस्तक, 'मराठी साहित्याची रूपरेषा' हा साहित्येतिहास संक्षेपाने मांडणारा ग्रंथ ही पुस्तके प्रसिद्ध आहेत.

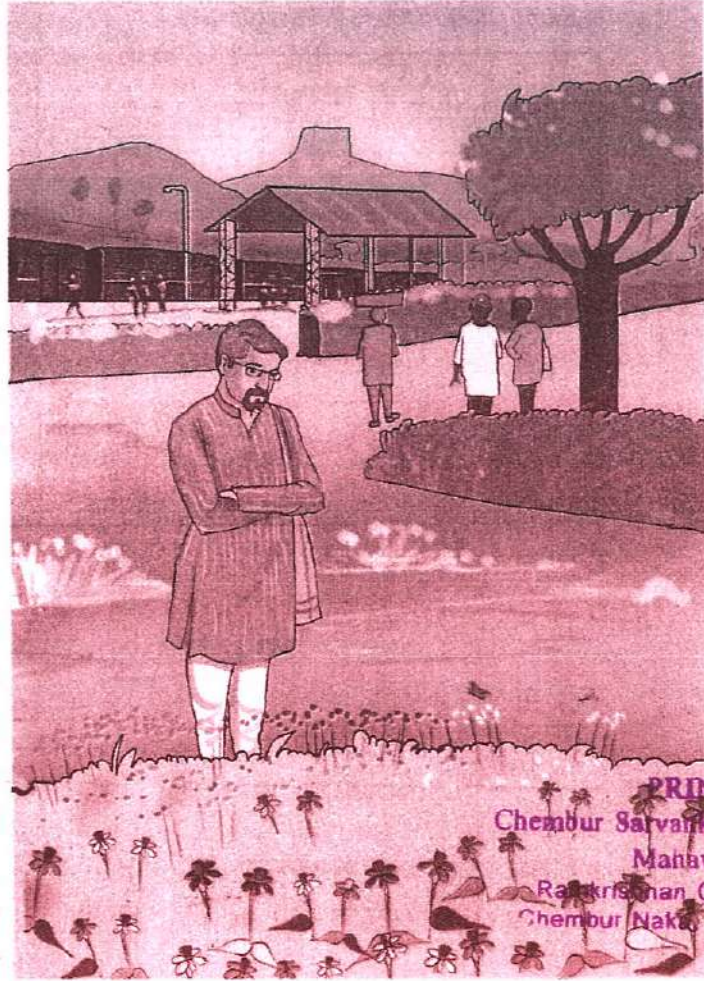
नानाविध अडचणींमुळे मानवी जीवनात ताणतणाव निर्माण होतात. माणसाचे मन निराश होते; परंतु माणूस ज्या वेळी वृक्षवेली, पशु-पाखरे, फुले-फुलपाखरे यांच्या सान्निध्यात जातो त्या वेळी निसर्गाच्या नित्य नव्या चैतन्यदायी रूपाने माणसाच्या मनावरील नैराश्याचे सावट कुठल्या कुठे पळून जाते. जीवनाकडे आनंदाने आणि आशादायक दृष्टीने पाहायला हवे असा संदेश प्रस्तुत पाठातून मिळतो.

मी प्रवासात होतो. प्रकृती बरी नव्हती. आगगाडीने निघालो होतो.

दिवस पावसाळ्याचे होते. सृष्टीचे स्वरूप सुजल, सुफल, सस्यश्यामल असे दिसत होते. नदी-नाल्यांतून आणि भातशेतांतून पाणी तुडुंब भरून वाहत होते. थोडी वर आलेली पिके वाऱ्यावर डुलत होती. सृष्टी जणू आनंदाने नाचत असल्यासारखी दिसत होती; परंतु माझ्याच मनावर मळभ आल्याने मी तिच्याशी समरस होऊ शकत नव्हतो. शरीराच्या अस्वास्थ्यामुळे मनाला एक प्रकारची मरगळ आली होती. यामुळे मला सर्व गोष्टी त्या वेळेपुरत्या तरी निरर्थक, क्षणिक वाटत होत्या. नाचरे ओढे आणि हरितवृक्षांचे गालिचे, माझ्या मनाला नाचवू शकत नव्हते. एखाद्या पोरक्या पोरप्रमाणे मन स्वतःशीच नाराज होऊन बसले होते. निसर्गातील सुंदर दृश्यांचा त्याच्यावर काहीच परिणाम होत नव्हता.

असे सुमारे तासभर चालले, एका मोठ्या स्टेशनवर गाडी थांबली. चांगली पंधरा मिनिटे थांबली. माझा डबा जवळ जवळ शेवटचा असल्याने त्यात उतरुंची ये-जा झाली नाही. त्यामुळे स्टेशनवरील एका सुंदर दृश्याकडे माझे मन वेधले गेले. स्टेशनच्या आवारात एक सुंदर बाग होती आणि तिच्यात विविध रंगांची झेनियाची फुले उमलली होती. लाल, पिवळी, केशरी, किरमिजी, पांढरी, जांभळी अशी फुले जागच्या जागी वाऱ्याने डुलत होती. राठ दांड्याच्या व रुक्ष पानांच्या झेनियाला

इतकी सुंदर फुले कशी येतात याचे मला नेहमी आश्चर्य वाटते. पारिजातकाचेही तसेच नाही का? पारिजातकाचा बुंधा, पाने, डिकशा ही सर्व एकंदरीत खडबडीत, खरखरीत, रुक्षच; पण पारिजातकाचे फूल? नाजूकपणा, सौंदर्य नि सुगंध यांचा नमुनाच पाहून घ्यावा. तसेच झेनियाचे मानता

Raf

PRINCIPAL
Chembur Sarvankash Shikshanshastri
Mahavidyalaya
Rajkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

मकरंद जोशी (१९७०) : प्रसिद्ध लेखक, निर्मासहल संयोजक. त्यांची 'प्रवास एका प्रवासाचा' हे केसरीभाऊ पाटील यांचे आत्मकथन; 'दोन धुवावर दोन पावले' हे प्रवासवर्णन; 'घर श्रमिकांचं' हा कथासंग्रह; 'पर्यटन मार्गदर्शक मालिका', 'परीसस्पर्श-एक बावनकशी कहाणी' इत्यादी पुस्तके प्रसिद्ध. विविध वृत्तपत्रे व नियतकालिके यांमधून पर्यटन, पर्यावरण, इ. विषयांवरील लेख आणि मुलाखती प्रसिद्ध.

मानवाला पक्षिजीवनाविषयी नेहमीच कुतूहल वाटत आले आहे. त्यापोटी झालेल्या अभ्यासातून पक्षिजीवनाचे नानाविध पैलू समोर आले आहेत. अधिवासाप्रमाणे आणि अन्नाच्या उपलब्धतेनुसार पक्ष्यांच्या चोचीचे आकार आणि रूपे कशी बदलत राहतात याचा वेध लेखकाने या पाठात घेतला आहे. प्रस्तुत पाठ 'वयम्', नोव्हेंबर २०१६ या मासिकातून घेतलेला आहे.

'तिची उलूशीच चोच, तेच दात तेच ओठ' अशा शब्दांमध्ये सुगरण पक्ष्यांचं वर्णन बहिणाबाई आपल्या निरीक्षणामधून करतात.

सुगरण पक्ष्याच्या

चोचीचं त्यांनी केलेलं वर्णन बहुतेक सगळ्या पक्ष्यांना सहज लागू पडतं. पक्ष्यांची चोच म्हणजे केवळ त्यांच्या तोंडाचा भाग नाही, कारण या चोचीनं अन्न खाण्याबरोबरच इतर अनेक कामं सहज केली जातात. जर तुम्ही वेगवेगळ्या जातींच्या पक्ष्यांचे बारकाईने निरीक्षण केलंत तर लक्षात येईल, की पक्षी आपल्या चोचीचा उपयोग चिखलातून किंवा झाडाच्या खोडातून अन्न शोधणं, बिया फोडणं, शिकार केलेल्या प्राण्याचे तुकडे करणं यासाठी तर करतातच; पण त्याचबरोबर चोचीचा उपयोग घरटं बांधण्यासाठी, पिल्लांना भरवण्यासाठी इतकंच काय; पण झाडावर चढणं किंवा वेलीवर लटकणं यासाठी सुद्धा केला जातो. म्हणजे चोच ही जणू पक्ष्यांसाठी हात, पाय, दागिना, चमचा, फावडं, करवत आणि बरंच काही असतं.

सर्वसाधारणपणे पक्षिनिरीक्षण करताना पक्ष्याचा रंग, उडण्याची किंवा बसण्याची पद्धत यांबरोबरच त्याच्या चोचीचा आकार कसा आहे याकडे लक्ष दिलं जातं, कारण चोचीच्या आकारावरून त्या पक्ष्याचे भक्ष्य, घरट्याचा प्रकार याचा अंदाज बांधता येतो. प्राणिसृष्टीमध्ये वेगवेगळ्या गटांतल्या प्राण्यांच्या शरीररचनेकडे बघितल्यावर जाणवतं, की फक्त पक्ष्यांना चोच असते. उत्क्रांतीच्या ओघात, बदलत्या हवामानात आणि

बदलणाऱ्या नैसर्गिक परिस्थितीमध्ये टिकून राहताना प्राण्यांच्या शरीरात बदल होत गेले. त्यातले कालसुसंगत, उपयोगी आणि आवश्यक बदल टिकून राहिले. याच प्रवासात पक्ष्यांची चोच निर्माण झाली.

पक्ष्यांच्या ज्या वेगवेगळ्या जाती निर्माण झाल्या, त्यांच्या चोचींमध्ये रंग, आकार यांत विविधता निर्माण झाली, मात्र पक्ष्यांच्या प्रकारांनुसार चोचीचे प्रकार बदलताना दिसले, तरी सगळ्या पक्ष्यांच्या चोचींची मूळ संरचना समान असते. कोणत्याही पक्ष्याची चोच दोन भागांमध्ये विभागलेली असते. वरचा भाग-मॅक्सिला आणि खालचा भाग-मॅन्डिबल! बहुतेक पक्ष्यांना याच चोचीवर बाह्य श्वसनेंद्रिय असते. तुम्ही जर बारकाईने निरीक्षण केलंत, तर पक्ष्यांच्या चोचीच्या सुरुवातीला दोन लहान छिद्रं दिसतात. या छिद्रांमधूनच पक्षी श्वासोच्छ्वास करतात. अपवाद म्हणून किवी पक्ष्यांमध्ये ही छिद्रं चोचीच्या टोकावर असतात.

पक्षी अंड्यांमध्ये असताना त्यांच्या चोचीच्या टोकावर एक दातासारखा भागही येतो. त्याला 'एग टूथ' असे म्हणतात. अंड्यात पूर्ण वाढ झालेल्या पक्ष्यांच्या चोचीवर हा चिमुकला दात उगवतो. ह्याच दाताच्या मदतीनं पक्षी आपल्या अंड्याचं कवच आतून फोडून बाहेर येतो. सगळ्याच पक्ष्यांना हा एग टूथ असतो. अपवाद म्हणजे किवी पक्ष्याची पिल्ले. ही पिल्ले लाथा मारून अंड्याचे कवच फोडतात. स्टॉर्कसारखे काही पक्षी नेहमी त्यांच्या लांब लांब चोची आपटताना दिसतात. चोचीवर चोच आपटून ते जो आवाज करतात, त्याला वेगवेगळे अर्थ असतात.

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshastha

Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

वर्णनात्मक लेखन

[Handwritten signature]

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshasthra
 Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,
 Chembur Naka, Mumbai, 400 071

1) सुरांची जादूगिरी :-

या पाठान ग्रामजीवनातील अनेक बाबींचे वर्णन केलेले आहे. खेड्यात पहाटेपासून सुरु, होणा-या सुरांच्या (आवाजांचे) वर्णन केलेले आहे. पहाट ही कोंबड्याच्या बांगोपासून सुरु होते. त्यानंतर जात्यांच्या आवाजांचे वर्णन आलेले आहे. तसेच आईच्या कंठातील ओल्यांच्या आवाज, चिमण्यांची चिवचिवाट, पोपट्यांचे अंगीत, वासराच्या टाहो फोडण्याच्या आवाज, जनावरांच्या गळ्यातील घंटेच्या आवाज, विहिरीला लावलेल्या न्याकाच्या आवाज असे वेगवेगळ्या आवाजांचे वर्णन या पाठान करण्यात आलेले आहे.

2) फुलपाखरे :-

या पाठान देखील वर्णनात्मक लेखनाच्या प्रत्यय आपल्याला येतो. या पाठान सुरुवातीला लेखकाच्या मनातील घालमेल आणि त्यानंतर मुका बागेतील नानाविध रंगांच्या फुलपाखरांचे वर्णन प्रवासान बोधिलेले लेखकाचे मन प्रकळित या बागेतील फुलपाखरे पाहून कशा प्रकारे होते. याचे सविस्तर वर्णन या पाठान आलेले आहे. आणि लेखक त्या बागेतील फुलपाखरांचे वर्णन पुढीलप्रमाणे करतात.

स्टेशनच्या आवारात एक सुंदर बाग होती. आणि तिच्यात विविध रंगांची झेनियाची फुले उमलली होती. लाल, पिवळी, केशरी, किरमिजी, पांढरी, जांभळी इत्यादी फुले जागच्या जागी वाऱ्याने डुलत होती. शठ दांड्यांच्या व रुद्र पानांच्या झेनियाला येई. तसल्या त्या सुंदर, बहुरंगी व बहुदंगी फुलपाखरे उडत होती. त्या नामणाच्या फुलपाखराकडे पाहिल्यावर फुलपाखरे कोणती अन् फुले कोणती कसा भ्रम मला तरी हाणभर झाला. असे वर्णन लेखकांनी

या पाठान केलेले साठवने.

3) चोच आणि चारा :-

‘चोच आणि चारा’ या पाठाचे लेखक मकरंद जोशी हे आहेत. त्यांनी या पाठान मानवाला पही जीवनाविषयी नेहमीच कुतूहल वाटत आले आहे. त्यापोटी झालेल्या अभ्यासानून पही जीवनाचे नानाविध पैलू समोर आले आहेत. आधिवासापुमाणे आणि अन्नाच्या उपलब्धतेनुसार पह्यांच्या चोचीने आकार आणि रुपे कशी बदलत राहतान. याची माहिती या पाठान लेखकाने दिलेली आहे. या पाठान लेखकाने या मध्ये आलेल्या विविध पह्यांची चोच, तिच्या आकार, रचना आणि पही त्यांच्या चोचीच्या बापर अनेक बाबींसाठी करतान. पह्यांच्या चारा आणि चोच याचे अत्यंत लोभस स्वरुपाचे वर्णन या पाठान केलेले आहे. तसेच प्लेमिंगो, गरुड, धार, सश्याणा, सुनार पही, पोपट या पह्यांच्या चोचीचे वैशिष्ट्ये लेखकांनी सांगितलेली आहे. स्पष्टीकरण आणि माहिती यांगल्या प्रकारे या पाठान दिलेली आहे.

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshasthra
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

अहवाल

PRINCIPAL
Chembur Sarvankash Shikshanshasthra
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Merg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

मी इयत्ता ४ वी चे मराठी विषयाचे बालभारती या पाठ्यपुस्तकाची निवड केली. आणि त्या पाठ्यपुस्तकाचे पकट वाचन करून लेखन प्रकारानुसार पाठ। कविताचे विभाजन केले. त्यामुळे 'भारत देश महान' या कवितेमध्ये माधव विचारे यांनी आपले राष्ट्र किती वैभववाली आहे. तसेच माझ्या 'देशावर माझे प्रेम आहे' या मध्ये धनुनाथ थले यांनी हा धडा आपल्याला प्रेरणा देणारा आहे. तसेच 'विद्याप्रशंसा' या कवितेमध्ये कृष्णाभास्त्री विप्लवकर यांनी यामध्ये दुसऱ्याला विद्या दिल्याने ती कमी होत नाही, तर वाढतच असते. माणसाला संकटातून मार्ग दाखवत असते. विद्येसारखा वाटाड्या, मित्र कोणीही नाही असे विद्येचे महत्त्व या कवितेत सांगितले आहे. म्हणून हे पाठ। कविता प्रेरणात्मक लेखनात मोडतात.

'नव्या युगाचे गाणे' या मध्ये वि. भा. नेमाडे यांनी अविश्वय वेगाने घडणाऱ्या वैज्ञानिक प्रगतीमुळे मानवी जीवनात मोठी क्रांती घडून येत आहे. म्हणून तांत्रिक। वैज्ञानिक लेखन प्रकारात मोडतो.

'अण्णा भाऊंची भेट' विठ्ठल उमप यांनी लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे यांच्या भेटीचे वर्णन यामध्ये केले आहे. तसेच 'स्वामी विवेकानंदची भारतयात्रा' सुनील चिंचोलकर यांनी स्वामी विवेकानंदच्या भारतयात्रेवरच्या प्रसंगाचे वर्णन या मध्ये केले आहे. 'पाड्यावरचा चहा' - गोदावरी परुळेकर यांनी उहाणू - उंबरगाव येथील भेट दिलेल्या सालकर पाड्याचे वर्णन त्यांनी या गावान केलेले आहे. म्हणून वरील सर्व पाठ। कविता कथनात्मक या लेखन प्रकारात मोडतात.

'सुरांभी जादूगिरी' - डॉ. द. ता. भोसले यांनी या पाठाने निसर्ग शान्तिच्यामुळे निसर्गातील पशुपक्षी, झाडे, ग्रामीण जीवनातील विविध कामे करताना होणारे विविध आवाज, हे जगण्यात आनंद निर्माण करत असतात. अशा विविध आवाजांचे वर्णन

या पाठात लेखकाने केले आहे. 'फुलपाखरे'. वि.पां. दांडेकर यांनी जीवनाकडे हानंदाने आणि आशादायक दृष्टिने पाहिले आहे. याचे सुंदर वर्णन त्यांनी या पाठात केले आहे. 'योग्य आणि चारा' - मकरंद जोशी यांनी या पाठात अधिवासापुमाणे आणि अन्नान्या उपलब्धतेनुसार पक्ष्यांच्या योग्यते प्रकार, आकार आणि रुपाे कशी बदलत राहतात. याचे वर्णन लेखकांनी केले आहे. अशा प्रकारे हा स्वास्थ्याय करित असताना मला पुस्तकापणे वाचन करून त्याच्या भावार्थ लक्षात घेऊन कोणत्या लेखन प्रकाराने त्याची विभागणी करता येईल. त्याच्या विचार करता आला. त्यामुळे वाचन कौशल्य असणे हे आवश्यक असते. हे या स्वास्थ्याय करताना घ्यानात आले.

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshastri

Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

निष्कर्ष

- ① या स्वाध्याय लेखनामुळे मला लेखनाचे प्रकार कोणकोणते आहेत. याचे ज्ञान झाले.
- ② तसेच इयत्ता ४ वी च्या मराठीच्या पुस्तकातील पाठांच्या चिकित्सक दृष्टिने अभ्यास करता आला.
- ③ लेखन प्रकारानुसार कोणत्या प्रकाराने कोणते पाठ मोडतात. याचा अभ्यास करून इयत्ता ४ वी च्या मराठीच्या पुस्तकातील पाठांचे वेगवेगळ्या लेखन प्रकारानुसार वर्गीकरण केले.

PRINCIPAL
Chembur Sarvankash Shikshanshastra
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

समाशेष

मी अनिता रडका पारधी, येवूर सर्वकष शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय बी. एड. द्वितीय वर्षाने शिक्षण घेत असून यांच्या सत्रातील AB 2 (वाचन आणि संहितेवर विमर्शत्मक मितन) या विषयाच्या स्वाध्याय लेखनासाठी 'कोणत्याही मुका इयत्तेचे पाठ्यपुस्तक निवडा. त्यातील विविध प्रकारचे लेखन अभ्यासा. आणि लेखन प्रकार ओळखून त्याच्या समर्पकतेचा अहवाल तुमच्या शाब्दान लिहा. हा विषय निवडलेला आहे. या स्वाध्याय लेखनासाठी प्रा. स्मिता गणात्रा मंडमने मोलाचे मार्गदर्शन केले. त्याबद्दल त्यांचे आभार.

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshstra
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

Chembur Sarvankash Shikshanshasthra Mahavidyalaya

Name:- Shruti Pradeep Kangutkar.

Roll No:- 11 F.Y.B.Ed. - 2019-2020

Subject :- EC 1 (English Method)

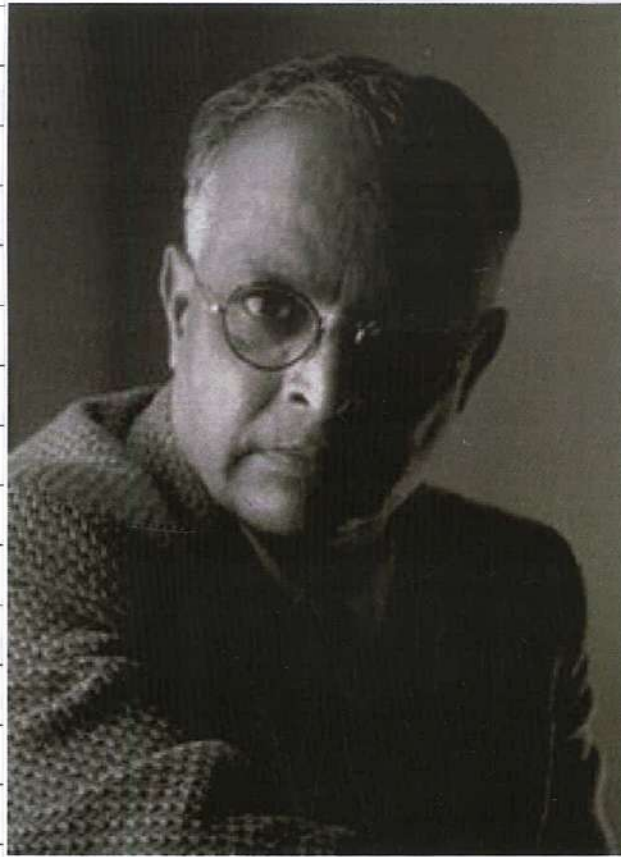
Subject Teacher:- Smita ma'am

Assignment:- Do a review and present a paper on any one of R. K. Narayan's Book.

PRINCIPAL
Chembur Sarvankash Shikshanshasthra
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

R. K. Narayan

R.K.N.

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshastha
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

Biography of R. K. Narayan

Raipuram Krishnaswami Iyer Narayanaswami also known as R. K. Narayan was a twentieth century Indian author. He is considered the prominent figure among his contemporaries, Mulk Raj Anand and Raja Rao, who first wrote Indian literature in English. Additionally, he is praised for introducing this innovative genre to other writers. Most of his works are set in, Malgudi, a fictional South Indian town.

Born on October 10, 1906 in Madras (Chennai), he was the son of a school headmaster. He spent most of his childhood under his maternal grandmothers supervision and care, as his father's job required him to move from places to places frequently.

Narayan was a voracious reader of with an insatiable appetite for the literary works of Wodehouse, Dickens, Thomas Hardy and Arthur Conan Doyle. As he moved with his father to Mysore, he took advantage of the well-stocked library at the college his father taught at. During this time, he applied at a university but failed to clear the aptitude test. As a result, Narayan stayed at home for a full year.

and he devoted that time to writing and reading avidly.

In 1930, Narayan made an attempt at Novel writing with 'Swami and Friends'. It was his first novel featuring the fictional Malgudi town set in British India. The novel illustrates the adventures of a group of young schoolboys ignoring the sociopolitical climate in India under British rule.

Narayan's Bachelor of Arts, traces the transition in the lives of rebellious youth to being mature adults. 'The dark room', highlights the predominant issue in a patriarch Indian society that is domestic discords.

* Some of his most prominent works are:

* Novels:-

Swami and Friends (1935)

The Bachelor of Arts (1937)

The Dark Room (1938)

The English Teacher (1945)

Mr. Sampath (1948)

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshasthra
Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

* Short stories:-

Malgudi Days (1942)

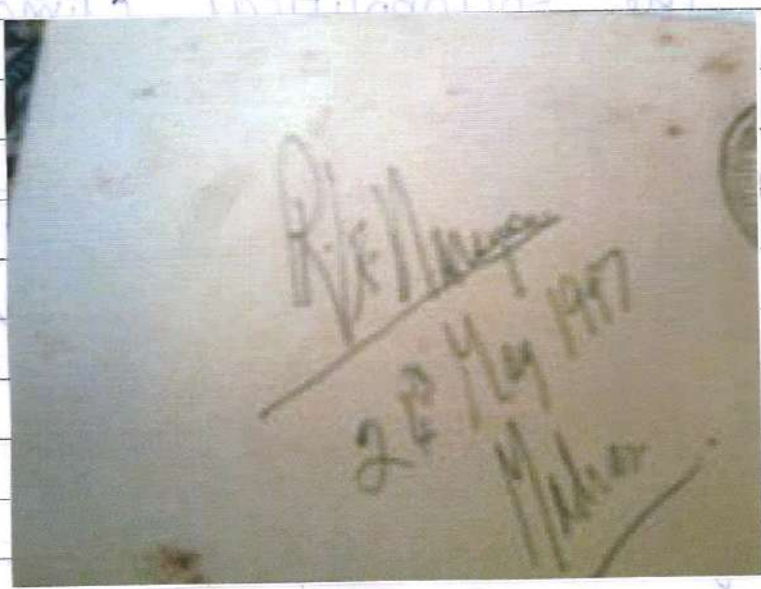
An Astrologer's Day and Other stories (1947)

Lawley Road and other stories (1956)

A Horse and Two goats (1970)

R. K. Narayan's Signature

PRINCIPAL

Central Board of Secondary Education
Maddur, Bangalore
Karnataka
560 075

Mr. Sampath (1988)
The English Teacher (1982)
The Dark Room (1988)
The Bachelor of Arts (1987)
Swami and Friends (1982)

* Short stories:
An Astrologer's Day and other stories (1947)
Lawley Road and other stories (1952)
A Horse and Two Goats (1950)

R.K. Narayans contribution to Indian Writing.

Narayan's writing technique was unpretentious with a natural element of humour about it. It focused on ordinary people, reminding the reader of next-door neighbours, cousins and the like, thereby providing a greater ability to relate to the topic. Unlike his national contemporaries he was able to write about the intricacies of Indian society without having to modify his characteristic simplicity to conform to trends and fashions in fiction writing. He also employed the use of nuanced dialogic prose with gentle Tamil overtones based on the nature of his characters. Critics have considered Narayan to be the Indian Chekhov due to the similarities in their writings, the simplicity and the gentle beauty and humour in tragic solution. Greene considered Narayan to be more similar to Chekhov than any Indian writer. Anthony West of The New Yorker considered Narayan's writing to be the realism variety of Nikolai Gogol.

Handwritten initials 'KJL' in the top right corner.

PRINCIPAL
Chembur Sarvajanik Shikshanshala
Mahavidyalaya
Ranjishnan Chembur Marg
Chembur Naka, Mumbai 400 071

According to Pulitzer Prize winner Jhumpa Lahiri, Narayan's short stories have the same captivating feeling as his novels, with most of them less than ten pages long, and taking about as many minutes to read. She adds that between the title sentences and the end, Narayan provides the reader something novelists struggle to achieve in hundred more pages: a complete insight to the lives of his characters. These characteristics and abilities led Lahiri to classify him as belonging to the pantheon of short-story geniuses that include O. Henry, Frank O'Connor and Flannery O'Connor.

Critics have noted that Narayan's writings tend to be more descriptive and less analytical; the objective style, rooted in a detached spirit, providing for a more authentic and realistic narration. His attitude, coupled with his perception of life, providing a unique ability to fuse characters and actions, and an ability to use ordinary events to create a connection in the mind of the reader. A significant contributor to his writing style was his creation of Malgudi, a stereotypical small town, where the standard norms of superstition and tradition apply.

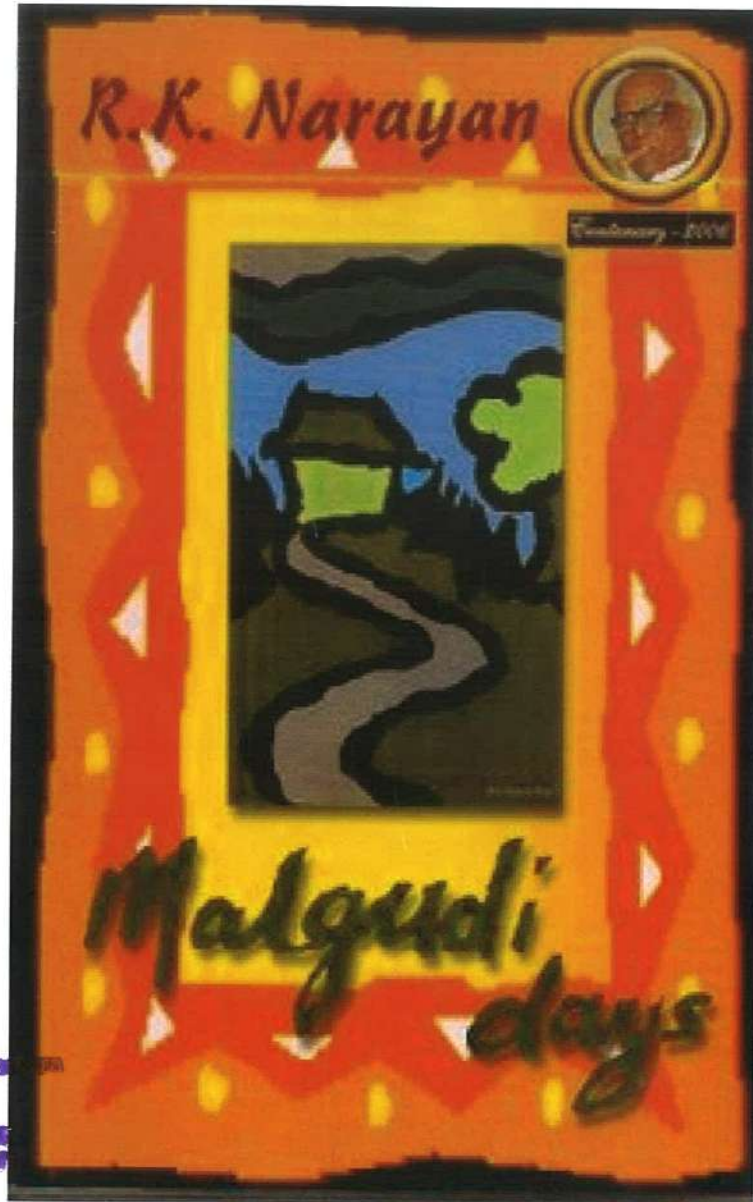
Narayan's writing style was often compared to that of William Faulkner since both their works brought out the humor

and energy of ordinary life while displaying compassionate humanism. The similarities also extended to their juxtaposing of the demands of society against the confusions of individuality. Although their approach to subjects was similar, their methods were different; Faulkner was rhetorical and illustrated his points with immense prose while Narayan was very simple and realistic, capturing the elements all the same.

FRONT PAGE OF BOOK.

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshastri
Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar
Chembur Naka, Mumbai - 400 071

Book Review -

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshasthra

Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

Malgudi Days

Malgudi Days, written by R. K. Narayan, chronicles the lives of people in the fictional town of Malgudi. It is a fascinating town, but it exists only in R. K. Narayan's work. The stories, which share the lives of everyone from entrepreneurs to beggars, all take place in and near this Indian village. Thus the heart and the soul of that village is on display and we find it is a place where most people are haunted by illiteracy and unemployment.

It is a lovely place to inhabit. It is lovely because unlike the rest of India, with its big cities, its hinterlands Malgudi is just the right size and has everything in it that a town needs. Nothing too bad happens here, nor too many great things happens either. Malgudi resents changes and extremes of any kind. It is a cool town most of the times, and whenever something unusual happens in Malgudi, it is always contained at the end and the peace is always.

restored, no matter what problem is at despite the ubiquity of the poor many of the stories come across with humorous good-natured episodes of their lives.

Narayan depicts the lives of people who live in Malgudi, their problems, their struggles, their happiness and so forth. So what we see in Malgudi is gripping, authentic and one relates to it. One inhabits the world that Narayan displays, but it will be banal to say that he represents larger realities India (or even of Malgudi). His Malgudi is very selective, its landscape is endearing but it is not innocent. It excludes many. It largely deals with the lives of upper caste Brahmins, as if they are the only people who matter. While in real life, the place might be rife with lower caste men and women, those who clean and run the city, but they are nowhere to be seen in his works.

Narayan claims that he only has to look out of his window to pick up a character. Indeed, this seems true, but he never sees a low caste person - particularly an Untouchable. He sees marginalised people and their problems, but he does not see 'caste'. To see it is to deal with it, to see it is to acknowledge it, and this could be too much for Narayan.

[Handwritten signature]

PRINCIPAL
Chembur Sir Vasthanshastri
Mahavidyalaya
Chembur Naka, Mumbai 400 071

Among the stories the reader meets an astrologer, a gatekeeper, a young man yearning to pass the examinations. There are also animals including a forlorn dog who became friend of a blind man and a ferocious tiger. Whatever happens in Malgudi is very selective. Most stories deal with Brahminical lives, and non-Brahminical people surface, they are stripped off their caste identities. Narayan must have dealt with lower Caste men and women on a daily basis, but in his stories, they do not emerge. The whole landscape of the town its playground, school, bank, temple, train station, houses are spaces that are thoroughly brahminical.

So Narayan shows us a world that is real but exclusive. It is a world that is simple, middle class and pure. Whatever threatens Malgudi's purity, is always tamed towards the end. The peace is gained, the caste-order upheld.

While Narayan picks up a character or a situation by glimpsing from a window, he never sees gender anywhere. His characters have almost zero sexuality. Only when I read too much of him, I think of his stories in this light. It is another indication how he ignores the obvious. Dealing with sexuality creates its own problems. He does

not want to deal with it even in stories, something so integral to human experience and existence. Dealing with sexuality is actually dealing with caste; both are interlinked. One cannot talk about caste and remain silent about sex. So Narayan clearly avoids that. For him, peace is very important, even if this peace demands exclusion, silence and erasure of Non-Brahmins.

Another deeply problematic aspect one sees in his work is that he does not want Malgudi to be improved. Slow changes are fine, but any drastic change is opposed. It might disturb the existing hierarchies of caste on which the whole society is hinged. Too much change is unwelcome in his world. It might disturb the existing break harmony, destroy peace, unleash chaos.

His works thoroughly support caste and in some very forceful way perpetuate it. But his manner is always simple, always, always be benign.

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshastri
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

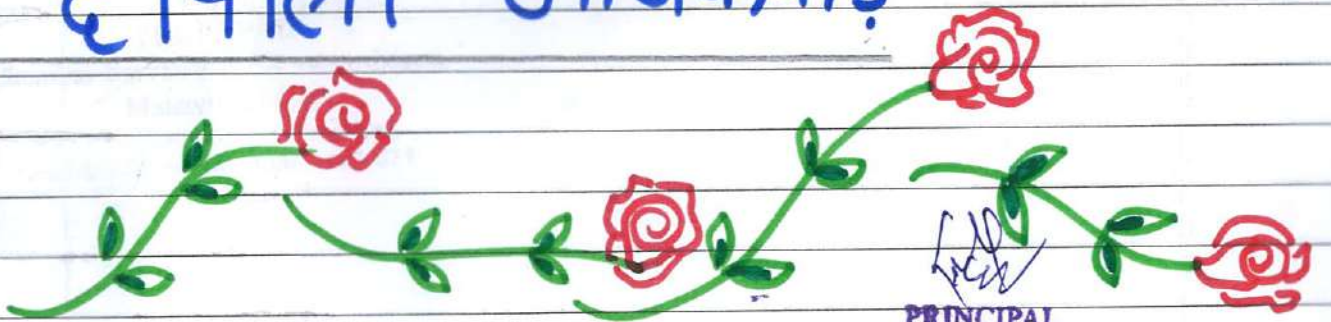

चेम्बूर सर्वकश
शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय

साक्षी नवीन कन्नौजियाँ
बी. एड (द्वितीय वर्ष)
क्रं - १८, (अंग्रेजी माध्यम)

हिंदी प्रकल्प - अनुवाद

मागदर्शिका :- प्राध्यापिका जीमती
दीपाली गायकवाड

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshasthra

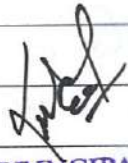
Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,

Chembur Naka, Mumbai 400 071

अनुक्रमणिका

अं. क्र.	विषय
१.	परिचय
२.	अनुक्रमणिका
३.	प्रस्तावना - हिंदी अनुवाद
४.	लेख (Article) चित्र लेख का हिंदी अनुवाद

PRINCIPAL
Chembur Sarvankash Shikshanshasthra
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

हिन्दी अनुवाद

प्रस्तावना

किसी भाषा में कही या लिखी गयी बात का किसी दूसरी भाषा में सार्थक परिवर्तन अनुवाद कहलाता है। अनुवाद का कार्य बहुत पुराने समय से होता है।

संस्कृत में 'अनुवाद' शब्द का उपयोग शिष्य द्वारा गुरु की बात के दुहराप जाने पुनः कथन, समर्थन के लिए प्रयुक्त कथन, आवृत्ति जैसे कई संदर्भों में किया गया है। संस्कृत के वेदो धातु से अनुवाद शब्द का निर्माण हुआ है। 'वद' का अर्थ है बोलना। 'वद' धातु में 'अ' प्रत्यय जोड़ देने पर आववाचक संज्ञा और इसका परिवर्तित रूप है 'वाद' जिसका अर्थ है - 'कहने की क्रिया' या 'कही हुई बात'। 'वाद' में 'अनु' अग्रसूत्र जोड़कर अनुवाद शब्द बना है। जिसका अर्थ है, प्राप्त कथन को पुनः कहना।

इसका प्रयोग पहली बार मोनियर विलियम्स ने अंग्रेजी शब्द ट्रांसलेशन के पर्याय के रूप में किया। इसके बाद ही अनुवाद शब्द का प्रयोग एक भाषा में किसी के द्वारा प्रस्तुत की गई सामग्री की दूसरी भाषा में पुनः प्रस्तुती के संदर्भ में किया गया।

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshstra

Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,

Chembur Naka, Mumbai 400 071

वास्तव में अनुवाद भाषा के इंद्रधनुषी रूप की पहचान का समर्थात्म माग है। अनुवाद की

अनुवाद की अनिवार्यता को किसी भाषा की व्युत्पत्ति का शोर मचा कर टाला नहीं जा सकता है। और न अनुवाद की बहुकोणीय उपयोगिता से इंकार किया जा सकता है। डॉ. ए. ई. एस. जे. के पर्यायस्वरूप 'अनुवाद' शब्द का स्वीकृत अर्थ है, एक भाषा की विचार सामग्री को दूसरी भाषा में पहुँचाना। अनुवाद के लिए हिंदी में 'उल्था' का प्रचलन भी है। अंग्रेजी के साथ ही TRANSLATION का प्रचलन भी है, जिसे हिन्दी में 'लिप्यन्तरण' कहा जाता है। अनुवाद और लिप्यन्तरण।

PRINCIPAL

**Chembur Sarvankash Shikshanshastri
Mahavidyalaya**

Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

दहावीची परीक्षा सुरळीत सुरू
पहिल्याच दिवशी
काॅपीची नऊ प्रकरणे

मुंबई, दि. २ (प्रतिनिधी)- दहावीच्या लेखी परीक्षेला राज्यभरात सुरळीत सुरुवात झाली. पुणे, नागपूर, नाशिक आणि अमरावती या विभागीय मंडळात काॅपीच्या काही तुरळक नोंदीचा अपवाद वगळता इतर विभागांत काॅपीच्या प्रकाराची नोंद नसल्याची माहिती शिक्षण मंडळाकडून देण्यात आली.

राज्य शिक्षण मंडळाच्या १०वी परीक्षेत पहिल्या दिवशी मराठी भाषेच्या पेपरला राज्यात काॅपीची केवळ ९ प्रकरणे नोंदली गेली. यात पुणे विभागीय मंडळात सर्वाधिक ५, त्यानंतर नागपूरमध्ये २ आणि नाशिक, अमरावती विभागात प्रत्येकी १ प्रकरणे नोंदली गेली असल्याची माहिती देण्यात आली.

पाठ्यपुस्तकांतच आता वहीदेखील

तिसरी ते दहावीच्या प्रत्येक पाठानंतर पुस्तकातच लिखाणाची सोय

मुंबई, दि. २ (प्रतिनिधी)- वर्गात शिकवण्यात येणाऱ्या प्रत्येक घडा, कविता, गणिते यांच्या नोंदी विद्यार्थ्यांना करता याव्यात यासाठी पाठ्यपुस्तकांना वहा्यांची पाने जोडण्यात येणार आहेत. येत्या जूनपासून ही पाठ्यपुस्तके तिसरी ते दहावीच्या विद्यार्थ्यांना दिली जाणार आहेत. 'माझी नोंद' या सदराखाली विद्यार्थी या पानावर नोट्स लिहू शकतील.

राज्यातील सरकारी, स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या शाळा तसेच अनुदानित, अंशतः अनुदानित शाळांमधील विद्यार्थ्यांच्या पाठ्यपुस्तकाचे ओझे कमी करण्यासाठी शालेय शिक्षण विभागाने या पाठ्यपुस्तकांमध्येच वहा्यांची पाने समाविष्ट करण्यासाठीच्या घोरणासंदर्भातील निर्णय आज जारी केला आहे. पाठ्यपुस्तकांना वहा्या जोडण्याची ही प्रक्रिया तूर्तास सरकारी-स्थानिक स्वराज्य संस्था, अनुदानित आदी शाळांमध्ये असली तरी खासगी संस्थांना मात्र त्यासाठी बंधनकारक करण्यात आलेले नाही.

■ पहिली ते आठवीतील पाठ्यपुस्तके एकात्मिक स्वरूपात एक चार भागांमध्ये विभागून तयार करण्यात येतील. त्यात प्रत्येक भाग पाठ कविता यानंतर वहीचे एक पान समाविष्ट करण्यात येईल.

■ पहिली ते दुसरीची पाठ्यपुस्तकेसुद्धा एकूण चार भागांमध्ये तयार करण्यात येतील. त्यानुसार सर्वांसाठी आवश्यक पृष्ठे समाविष्ट करण्यात येतील.

■ आता नववी आणि दहावीच्या विद्यार्थ्यांसाठी पाठ्यपुस्तकांमध्ये अनिवार्य विषयांची एकूण चार विभागांमध्ये विभागणी के जाईल तसेच श्रेणी व वैकल्पिक विषयांची पुस्तके स्वतंत्ररीत्या उपलब्ध करून दिली जाणार आहेत.

■ झालेल्या वाढीमुळे पाठ्यपुस्तकाच्या किमतीवर याचा परिण होणार असल्याने पुस्तके भरमसाट किमतीने विकली जाण्या शक्यताही वर्तवली जात आहे.

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshstra

Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,

Chembur Naka, Mumbai 400 071

वृत्तपत्रिका :- सामना (मराठी वृत्तपत्रिका)
 दिनांक :- शुक्रवार, ३ मार्च २०२३, मुंबई

पृष्ठ सं. - २.

दसवी की परीक्षा सफलतापूर्वक शुरू हुई.

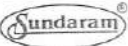
पहले की दिन नकल के नए प्रकार।
 मुंबई, दिनांक २ (प्रतिनिधी) - दसवी की लिखित प्र. परीक्षा की अंतिम राज्य भर में सफलतापूर्वक हो गई है। पुणे, नागपूर, नाशिक और अमरावती इन विभागीय मंडलों में नकल के प्रकार दिखाई दिए। और अन्य विभागों में नकल के प्रकार की शिक्षण मंडल में देखने में नहीं आई है।

राज्य शिक्षण मंडल में १०वी का पहला पेपर मराठी भाषा का था जिसमें ३ नकल के प्रकार की पंजीकरण किया गया। इनसे से पुणे विभाग में सर्वाधिक ५, उसके बाद नागपूर शहर में २ और नाशिक, अमरावती विभाग में प्रत्येक १ नकल प्रकार का पंजीकरण किए जाने की जानकारी मिली है।

पाठ्यपुस्तक में अब लेखन किया
 तिसरी से दसवी तक के प्रत्येक पाठ के बाद लेखन की आदत।

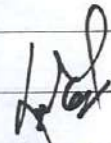
मुंबई दि. २ (प्रतिनिधी) - कक्षा में सिखाते समय प्रत्येक पाठ, कविता, गणित आदि की बातें विद्यार्थियों को आना चाहिए इसलिए पाठ्यपुस्तक में लेखन पुस्तक के पन्ने जोड़ने को मिलेंगे।

PRINCIPAL
 Chembur Sarvankesh Shikshanahar Sanstha
 Mahaveer Marg,
 Ramkrishnan Chemburkar Marg,
 Chembur Naka, Mumbai 400 071

इस धून से ही यह पाठ्यपुस्तकें तिसरी से दसवीं तक के विद्यार्थियों को दी जायगी। 'पंजीकरण' इसके अंतर्गत विद्यार्थी अपने नोट्स लिख सकते हैं। राज्य के सरकारी, स्थानिय विद्यालयों संस्था शाला विद्यालयों में यह अनुसूचित किया गया, अंशतः विद्यालयों में शिक्षण प्रणाली के कारण विद्यार्थियों के किताबों का बोझ कम करने के लिए पाठ्यपुस्तक के साथ कापी का उद्योग किया जायगा। पाठ्यपुस्तकों में लेखनपुस्तिका को समावेश बंधनकारक नहीं है।

- पहली से आठवी तक की पाठ्यपुस्तकों का एक साथ चार भागों में वर्गीकरण होगा। उसमें एक बल्क पाठ, कविता के बाद एक पृष्ठ समाविष्ट किया जायगा।
- पहली से दूसरी तक की पाठ्यपुस्तकों में भी चार भागों में वर्गीकरण किया जायगा। और इसके अनुसार पृष्ठों को समाविष्ट किया जायगा।
- साथ ही नौवीं और दसवीं के विद्यार्थियों के लिए भी अनिवार्य विषयों के चार विभाग में वर्गीकरण होगा और साथ ही शैली विषयों के पुस्तकों को स्वतंत्र उपलब्ध करके दिया जायगा।
- इस बदोत्तरी के कारण किमतों में इनका परिणाम होगा पुस्तकें आरी मात्रा में विक्री की संभावना दिखाई देगी।

—X—

PRINCIPAL
Chembur Sarvankash Shikshanshasthra
 Mahavidyalaya
 Ramkrishnan-Chemburkar Marg,
 Chembur Naka, Mumbai 400 071

INDEX

NAME : Sayali P. Bharade

STD B.Ed. DIV Sem 3 ROLL NO 02

Sr. No.	DATE	SUBJECT / TOPIC	MARKS GRADE	SIGN
1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				
10				
11				
12				
13				
14				
15				
16				
17				
18				
19				
20				
21				
22				
23				
24				
25				

चेंबूर सर्वंकष शिक्षणशास्त्र
महाविद्यालय

विषयाचे नाव: मराठी अध्यापन
पद्धती

प्रकल्पान्चे नाव: माध्यमिक किंवा
उच्च माध्यमिक स्तरावरील
कोणत्याही एका मराठी पाठ्यपुस्तकाचे
चिकित्सक परीक्षण करा.....

वेदयाच्याचे नाव: सायली प्रभाकर
भारदे.

वर्ष: 2021 - 2023.

इजेरी क्रमांक : 02.

मार्गदर्शिकाचे नाव: अर्चना
अल्फान्सो.

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshstra
Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

DATE:

TOPIC:

अनुक्रमणिका

क्र.	मुद्दे
१.	<u>प्रस्तावना</u>
२.	<u>उद्दिष्ट</u>
३.	<u>मुख्य आशय</u>
४.	<u>समारोप</u>

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshasthra

Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

DATE:

TOPIC:

* प्रस्तावना *

पाठ्यपुस्तक हे अध्ययन अध्यापनातील महत्त्वाचे साधन आहे. ते वर्गात शिकवणे, शिकणे या प्रक्रियांना आधार आहे. काय शिकवणे याचे दिग्दर्शन पाठ्यपुस्तक करते आणि शिक्षकांना अध्यापन साहित्य पुरविते सामान्य शिक्षकांला पाठ्यपुस्तक हा महत्त्वाचा आधार असतो. सर्वच विद्यार्थ्यांना शिकविण्याच्या प्रक्रियेत पाठ्यपुस्तक अमाप सहाय्य करते.

शैक्षणिक गुणवत्ता अनेक निकषानुसार ठरत असली तरी पाठ्यपुस्तक हा त्यापैकी एक प्रमुख निकष आहे. पाठ्यपुस्तकांमुळे विद्यार्थी-शिक्षक यांच्यात शैक्षणिक आंतरक्रिया होत असते. वर्गात, वर्गाबाहेर पाठ्यपुस्तकाद्वारेच अधिक प्रमाणात अध्ययन होत असते. विषयाने पूर्वज्ञान, त्याचे अध्ययन, त्याची उजळणी यासाठी विद्यार्थी पाठ्यपुस्तकांचा उपयोग करतात.

सर्वसाधारणतः आपण मराठीचे पुढादे पाठ्यपुस्तक घेतले, तर काही प्रमुख लेखन निवडणे त्यांच्या पुढादा म प्रमुख लेख व कविता निवडणे,

← प्रस्तावना

PRINCIPAL
Chembur Sarvankash Shikshanshstra
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

DATE:

TOPIC:

एकेक लेखकांचा अंतर्भव करणे, ऐतिहासिक कालानुसार लेखकांची व कवितांची मांडणी करणे आणि स्वाध्याय देणे. या गोष्टींवर असा करे पुस्तकाचे संपादक आपले लक्ष केंद्रित करतात.

पाठ्यपुस्तक तयार करताना आणखी एक महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे पुस्तकाचे अंतरंग, पुस्तकातील पाठाची व कवितांची निवड, हे मानसशास्त्र, शिक्षणशास्त्र व भाषाशास्त्र यांच्या तत्वानुसार झाली पाहिजे. विद्यार्थ्यांनी बृहणक्षमता, त्यांचा बुद्धीची वाढ, त्यांचा मानसिक विकास व अनुभव संपन्नता या गोष्टी लक्षात घेऊनच पुस्तकाची रचना करावी लागते. अभ्यासक्रमाच्या ज्ञान, अभिरुची व कौशल्य याबाबतच्या इयत्तावर अपेक्षा लक्षात घेऊन त्या पूर्ण करण्यासाठी ही विद्यार्थ्यांच्या शारिरीक, मानसिक विकास लक्षात घेऊन केलेली

[Handwritten signature]

PRINCIPAL

Ramkrishnan Shikshanshastha Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chembur, Chembur Naka, Mumbai 400 071

अभ्यासाची क्रमवार मांडणी म्हणजे पुस्तक

विद्यार्थ्यांच्या परिपक्वतेचा विचार करून विषयास साजेशी, अनुरूप सुलभभाषा, नेटके विवरण, बिनचूक माहिती, स्वाध्याय, सारांश, इ. बाबी गुणवत्तापूर्ण पाठ्यपुस्तकांमध्ये असावे लागतात.

DATE:

TOPIC:

* उद्दिष्टे *

- इयत्ता सातवीच्या पाठ्यपुस्तकाचा विद्यार्थ्यांच्या अभ्यासनासाठी अधिकाधिक वापर करण्यासाठी अभ्यास करणे.
- पाठ्यपुस्तकातील भाषा मुलांच्या वयोमान आत्मास आवेकशी आहे का? याचे मूल्यमापन करणे.
- पाठ्यपुस्तकाचे अंतरंग आणि बाह्यरंगाचा समीक्षात्मक विचार / विवेचन करणे.
- इयत्ता सातवीच्या पाठ्यपुस्तकातील रचना कशी आहे, ते समजून घेणे.
- पाठ्यपुस्तकातील साहित्यप्रकाराची, कवितांची मांडणी योग्य आहे की नाही याची माहिती घेणे.

रघु

अदिष्टे

[Handwritten signature]

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshstra

Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

मुख्य आशय

PRINCIPAL
Chembur Sarvankash Shikshanshasthra
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

DATE:

TOPIC:

* अंतरंग *

- सदर स्वातंत्र्यासाठी निवडलेले इयत्ता सातवीचे पाठ्यपुस्तक अभ्यासक्रमानुसार संरचित केले आहे.
 - इयत्ता सातवीच्या पाठ्यपुस्तकाची अनुक्रमणिका अतिशय आकर्षक पाहायला मिळते. त्याचे चार भागांमध्ये विभाजन केले आहे.
 - पहिल्या भागात दोन कविता व तीन पाठ आहेत.
 - दुसऱ्या भागात देखील दोन कविता व तीन पाठ आहेत.
 - तिसऱ्या भागात देखील दोन कविता व तीन पाठ समाविष्ट केले आहे.
 - चौथ्या भागात एक कविता, दोन संतवाणी आणि तीन पाठ समाविष्ट केलेले आहेत.
- ही अनुक्रमणिका सुरुवातीलाच दिलेली आहे विशेष म्हणजे पाठाने लेखन, कवी, साहित्यिक क्षेत्राची नावे ही अतिशय लोकप्रिय आणि नाविन्यपूर्ण अशी आहेत.
- इयत्ता सातवी बालभारती पुस्तकात दिलेले आशय व त्यांची माहिती आशयाला साजेशी आहे. त्यामुळे त्यातून नेमके उद्दिष्ट काय आहे हे समजून येते.

PRINCIPAL

Mumbai Sarvankash Shikshanshastri
Mahavidyalaya
R. Krishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

DATE:

TOPIC:

• इयत्ता सातवीच्या पाठ्यपुस्तकातील पाठ विविध भाषिक शैलीने, कौशल्य यांनी परिपूर्ण असे आहे.

• प्रत्येक गद्य व पद्य तसेच उडपाद्य इत्यादी भागांची रचना अज्ञातांकडून ज्ञाताकडे नेणारी अशी आहे. म्हणजेच कठीण हा कडून सोप्या कडे जाणारी आहे.

• इयत्ता सातवीच्या बालभारती पाठ्यपुस्तकात दिलेल्या गद्य व पद्य पाठाने लेखक आणि कवि यांची माहिती प्रत्येक पाठ व काव्य सुरु होण्याच्या आधी दिली गेलेली आहे. तसेच प्रस्तुत पाठ व काव्य कोणत्या पुस्तकातून, साहित्य व कथेवून, काव्यसंग्रहातून घेतलेला आहे याचीही माहिती दिली गेलेली आहे.

प्र. १.

पाठ्यपुस्तकात विद्यार्थ्यांचे वय व त्यांचा मानसिक विकास या गोष्टी विचारात घेऊन पाठान्ची निवड केलेली आहे.

PRINCIPAL
Sarvankash Shikshanshstra
Mahavidyalaya
Ankrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

• व्याकरणाच्या भागांची रचना अगदी सोपी व मुलांना कळेल अशी करण्यात आलेली आहे.

अनुक्रमणिका

भाग - १

अ. क्र.	पाठ/कविता, लेखक/कवी	पृ. क्र.
१.	जय जय महाराष्ट्र माझा (गीत) - राजा बढे	१
२.	स्वप्न विकणारा माणूस - अशोक कोतवाल	२
३.	तोडणी - दत्तात्रय विरकर	९
४.	श्रावणमास (कविता) - बालकवी	१५
५.	भांड्यांच्या दुनियेत	१९

भाग - २

अ. क्र.	पाठ/कविता, लेखक/कवी	पृ. क्र.
६.	थोरांची ओळख - डॉ. खानखोजे	२६
७.	माझी मराठी (कविता) - मृणालिनी कानिटकर-जोशी	३०
८.	गचकअंधारी - अशोक मानकर	३३
९.	नात्याबाहेरचं नातं - सुभाष किन्होळकर	३९
१०.	गोमू माहेरला जाते (गीत) - ग. दि. माडगूळकर	४५

भाग - ३

अ. क्र.	पाठ/कविता, लेखक/कवी	पृ. क्र.
११.	बाली बेट - पु. ल. देशपांडे	४९
१२.	सलाम-नमस्ते ! - सुधा मूर्ती	५५
१३.	अनाम वीरा... (कविता) - कुसुमाग्रज	६०
१४.	कवितेची ओळख - शारदा दराडे	६४
१५.	असे जगावे (कविता) - गुरू ठाकूर	७०

भाग - ४

अ. क्र.	पाठ/कविता, लेखक/कवी	पृ. क्र.
१६.	कोळीण - मारुती चितमपल्ली	७४
१७.	थेंब आज हा पाण्याचा (कविता) - सुनंदा भावसार	८०
१८.	वदनी कवळ घेता...	८५
१९.	धोंडा - डॉ. संजय ढोले	९०
२०.	विचारधन	९९
२१.	संतवाणी - संत नरहरी सोनार, संत कान्होपात्रा	१००

PRINCIPAL

Sarvankash Shikshanshastri
Mahavidyalaya

Chembur Marg,
Chembur Naka, Mumbai

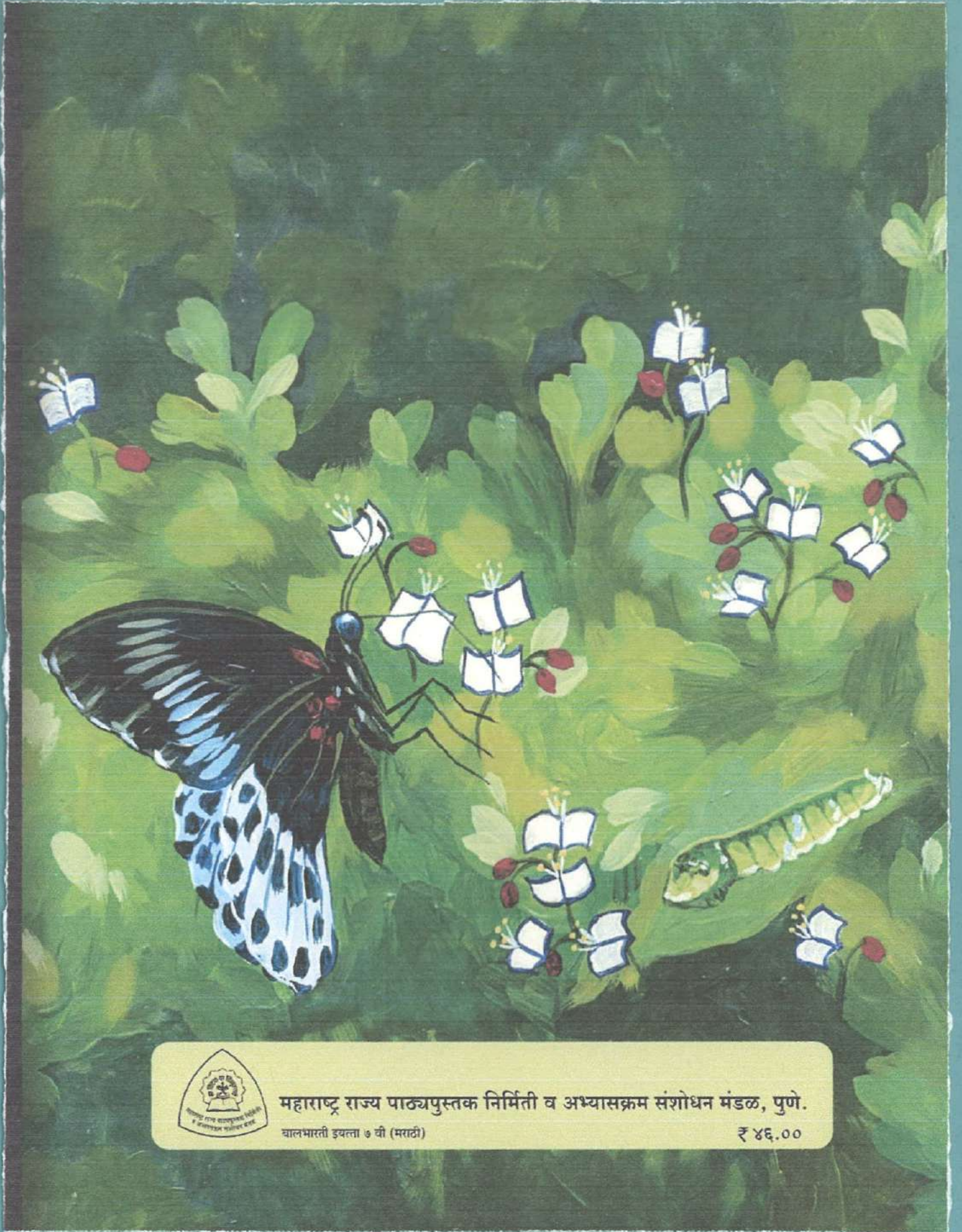
मुखपृष्ठावर ब्लू मॉरमॉन हे महाराष्ट्राचं राज्य फुलपाखरू पुस्तकरूपी फुलांतून मकरंदाचा आस्वाद घेताना दाखवलं आहे. शीर्षकपृष्ठावर हेच फुलपाखरू चिखलावर बसलेलं दाखवलं आहे. फुलपाखरं चिखलातूनही क्षार घेतात!

मराठी
बालभारती

इयत्ता सातवी

महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे.

यालभारती डयल्ला ७ वी (मराठी)

₹ ४६.००

बाह्यअंश

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshastre
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

DATE:

TOPIC:

मुखपृष्ठ :- इयत्ता सातवीच्या बालभारती पाठ्यपुस्तकाचे मुखपृष्ठ अतिशय सुंदर व आकर्षक आहे. मुखपृष्ठावर सुंदर निसर्ग दृश्य दिले गेलेले आहे. चित्रात हिरवी झाडी दाखवली आहे आणि त्या झाडांना फुलांच्या ठिकाणी छोटी-छोटी पुस्तकांची चित्रे काढली गेलेली आहेत. तसेच काही कीटक त्या पुस्तकरूपी फुलांच्या आजूबाजूला दाखवले आहेत. मुलांनी पुस्तकातील सर्व ज्ञान स्वतःमध्ये शोधून घ्यावे असा संदेश यातून मिळत आहे.

मलपृष्ठ :- पुस्तकाच्या मुखपृष्ठावर प्रमाणेच मलपृष्ठ देखील आकर्षक आहे. मलपृष्ठावर देखील मुखपृष्ठ प्रमाणेच चित्र दिलेले आहे.

बांधणी :- पाठ्यपुस्तकाची बांधणी अतिशय मजबूत व व्यवस्थित अशी आहे. त्यामूळे विद्यार्थी पाठ्यपुस्तक वर्षभर व्यवस्थित हाताळू शकतात.

शिवण :- पाठ्यपुस्तकाची शिवण पक्की असून विद्यार्थी आपले घर ते आपल्या शाळेच्या अंतरापर्यंत ते सहजरित्या वहन करेल अशा प्रकारची शिवण पुस्तकाची असल्याने पुस्तकाची पाने फाटण्याची, विखुरली जाण्याची कोणतीही भीती नाही.

DATE:

TOPIC:

अक्षरांचा आकार :- पाठ्यपुस्तकातील अक्षरांचा आकार विद्यार्थ्यांना वाचता येईल अशा मध्यम आकाराच्या असल्याने विद्यार्थी अध्ययन व्यवस्थितपणे करेल. या अक्षरांचा आकार जास्त मोठा नसून अगदी लहानही नाही. विद्यार्थ्यांच्या सहज दृष्टीत पडेल असा तो आहे.

अंतर :- दोन ओळींमध्ये अंतरही योग्य असे आहे. हे अंतर जास्त लांब आणि जवळ अशा स्वरूपाने नसल्याकारणाने विद्यार्थ्यांना ओळींमधील योग्य शब्द वाचण्यास सोईस्कर असेल.

पाठ्यपुस्तकाचा आकार :- पाठ्यपुस्तकाचा आकार मुलांना सहजपणे ने आण करण्यासारखा आहे. तसेच पाठ्यपुस्तक हाताळताना समस्या निर्माण होणार नाही इतका साधारण पुस्तकाचा आकार आहे. याने मुलांना पुस्तकाची अडचण वाटणार.

कागद स्वच्छ असावा :- पुस्तकातील प्रत्येक पान शुभ्र व स्वच्छ आहे. पुस्तकाचा वासही छान असल्याने आणि विद्यार्थी मंडळी अशी पुस्तके वाहण्यासाठी नेहमी साठवलेली असतात.

PRINCIPAL
Chembur Sarvankash Shikshanshastri
Mahavidyalaya
Chembur Naka, Mumbai 400 071

सामाजिक

DATE:

TOPIC:

* समारोप *

- पाठ्यपुस्तक हे अभ्यासक्रम पोहचवण्याचे साधन आहे.
- शिक्षकांना पाठ्यपुस्तके मार्गदर्शक म्हणून उपयुक्त ठरते.
- पाठ्यपुस्तक हे विद्यार्थी आणि शिक्षक या दोघांसाठी हे महत्त्वचे आहे.
- मुलांना हे दैनंदिन व्यवहारासाठी तसेच भाषेत प्रभुत्व मिळवण्यासाठी उपाय कारण ठरते.
- पाठ्यपुस्तकांच्या आधारे शिक्षक विद्यार्थ्यांपर्यंत श्रवण कौशल्य पोहोचवतात आणि विद्यार्थ्यांना ते केलेले श्रवण योग्य आकलन करून देतात.
- मुलांना जीवनातील आव्हाने पेलवण्यासाठी प्रेरणा देण्याची ताकद या पाठ्यपुस्तकातून मिळते.

[Handwritten signature]

PRINCIPAL

Mumbai Sarvankash Shikshak Mahavidyalaya

Mumbai

Mumbai 400 071

नापके विचार, भावना, कल्पना, इच्छा, अनुभव आणि समर्पक शब्दातून मांडण्यासाठी व्यक्त करण्यासाठी पाठ्यपुस्तक उपयुक्त ठरते.

DATE:

TOPIC:

जसे पाठ्यपुस्तक शिक्षक वर्गासाठी मार्गदर्शक ठरते. तसेच एक शिक्षक म्हणून आपल्या विद्यार्थ्यांना योग्य पद्धतीने प्रकट वाचन तसेच मुक्त वाचन करता यावे यासाठी शिक्षक वर्ग नेहमीच तत्परतेने ते ज्ञान मुलांपर्यंत पोहोचवण्याचा प्रयत्न करतात. भाषेची जडणघडण कशा प्रकारे होते त्याचे आकलन होते.

आपण कोण आहोत ? कसे आहोत ? आपल्या मध्ये कोणती कला आहे ? आपल्या क्षमता व सयदा काय आहेत, इत्यादींची माहिती पाठक्रमाच्या व शिक्षकांच्या आधारे विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचवण्यास मदत होते.

जीवनान्चे संवेदनशील भरणपोषण भावे ही दृष्टी ठेवून पाठ्यपुस्तकान्चे संयोजन करता येते.

या स्वाध्यायाचा अभ्यास करताना आम्ही सर्व मुद्यांना उचित न्याय देण्याचा प्रयत्न केला आहे.

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshasthra

Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,

Chembur Naka, Mumbai 400 071

Assignments → EC 2

Pedagogy of Mathematics

(32)

Patil Aswini

Done
3/2/2025

CHEMBUR SARVANKASH SHIKSHANSHASTRA MAHAVIDYALAYA

NAME OF STUDENT → PATIL ASHWINI MAHADEV

STD. → S.Y.B. Ed. (MARATHI MEDIUM)

ROLLNO → 32

SUBJECT → PEDOGOGY OF MATHEMATICS → EC 2

NAME OF

ASSIGNMENT → 1) INTRODUCTION TO MATHEMATICS - ANS

2) LESSON PLAN USING ANALYSIS SYNTHESIS METHOD

PRF - IN - CHARGE → Dr. M.V. DESHMUKH SIR

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshasthra
Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

Assignment - 7

• INDEX •

Sr. No.	Name of content	Page No.	Remark
1.	Introduction of Mathematicians	1	
2.	Aryabhatta	2-5	
3.	Ramanujan	6-9	
4.	Euclid	10-12	
5.	Pythagoras	13-14	
6.	Conclusion	15	

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshastra
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

INTRODUCTION

Mathematics is a subject which tends to lack at increased affective domain of learning with its content. But, affective domain is determinant of long lasting focus & consistency in learning of a subject. Every mathematics teacher should not just focus on cognitive & psychomotor content of the subject. He/she should try to evolve emotional attachment of student with the subject. Knowing roots or history of a concept always helps in creating the due factor among learners. Every mathematics student & teacher must know the contributions of great mathematician & appraise their efforts, which simplified many puzzling situations not just for general population but also other scientists.

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshstra
Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

• ARTABHATTA •

• INTRODUCTION →

Aryabhata, known as Aryabhata First, a great Hindu Mathematician lived at Kusumpura or Pataliputra in ancient Magadha or modern Patna in Bihar state.

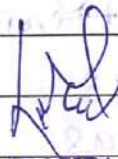
From the writing of Bhaskara AD (629), it appears that, Aryabhata took up the profession of a teacher. Bhaskara mentions the names of Pander Ranga-swami, Latadeva & Nisanka amongst those who learn astronomy at the feet of Aryabhata.

At the age of 23 years, Aryabhata wrote at least two works on astronomy:

1. Aryabhata
2. Aryabhata-Sidhanta.

The Aryabhata deals with both mathematics & astronomy. It contains 24 stanzas in all, & is marked for brevity & conciseness of composition. Like the *Yoga Darshan* of Patanjali, the subject-matter of the Aryabhata is divided into 4 chapters called *Pada* (or section).

- Pada - 1 (viz., Gitika Pada) → Consisting of 13 stanzas of haste definitions of important astronomical parameters & tables.
- Pada - 2 (viz., Ganita Pada) → Consisting of 33 stanzas deals with mathematics. The topics are geometrical figures with their properties & mensuration, series, linear & quadratic equations, methods for extracting the square roots, the cube roots, etc.
- Pada - 3 (viz., Kalakriya Pada) → Consisting of 25 stanzas deals with the true position of sun, moon & planets.
- Pada - 4 (viz., Gola Pada) → Consisting of 50 stanzas deal with the motion of sun, moon & planets on the celestial sphere.

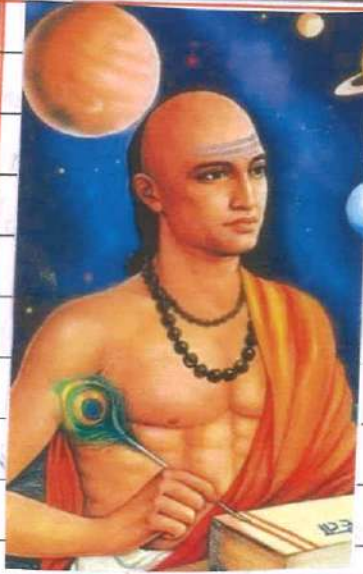
PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshasthra

Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg.

Chembur Naka, Mumbai 400 071

• CONTRIBUTIONS OF ARYABHATTA →

- According to him, circumference : diameter = $\pi = 3.1416$, which is equivalent of saying that $\pi = 3.1416$.

- Aryabhata does not believe in the theory of creation & annihilation of world. For him, time is continuous process, without beginning & end (anadi & ananta). In the Smritis, as also in the Surya-Sidhanta, we have the following pattern of time divisions:

1 kalpa = 14 manus

1 Manu = 71 Yugas

1 Yuga = 42,20,000 years.

Aryabhata is probably the earliest astronomer to use the radian measure of $8438'$ for the radius of his circle.

- He made a notation system in which digits are denoted with the help of alphabet

Handwritten signature

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshasthra Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg, Chembur, Naka, Mumbai 400 071

numerals, e.g.,

(ka) denotes 1, (kha) denotes 2, etc.

(Aa) denotes 100, (Aaa) denotes 101, (E) denotes 102, etc.

- In the field of geometry, he gave formulae for calculating the area of different figures e.g. - area of square, rectangle, triangle, rhombus, circles, etc.
- He also gave methods for the construction of various figures, e.g., triangle, rectangle, etc.
- In Aryabhata, he gave the methods of addition, subtraction, division & multiplication of simple & compound algebraic quantities, e.g. - he gave the following formulae:

$$(a+b)^2 = a^2 + b^2 + 2ab$$

- He gave the following formulae to find the sum of AP series, if a & l are the first & last term of AP series, d is the common difference & n is the number of terms extending from (p+1)th term to (p+n)th terms.

$$S = n \left[a + \left(\frac{n+1}{2} - p \right) d \right] \quad S = \frac{n(a+l)}{2}$$

- He tried to solve indeterminate linear equations as ax + by + c = 0 by the method of continued fractions.
- In geometry, he gave the statement of Pythagoras in the following form: The square of the Bhuja (base) plus the square of the k (perpendicular) is the square of the Karne (Hypotenuse).

• RAMANUJAN •

Srinivasa Ramanujan Aiyangar, the remarkable mathematician genius, was a member of a Brahmin family in somewhat poor circumstances in Tanjore district of Madras Presidency.

Ramanujan's curiosity was to know the highest truth in mathematics. One day, when his teacher was explaining to the class that quantity divided by it was equal to unity, he said to have stood up & asked, if zero divided by 0 also was equal to unity. It was at about this time that he mastered the properties of the three progressions. It was in the fourth form (4th year after primary) that he did each & every problem of trigonometry meant for degree classes without any aid.

PRINCIPAL

Chembur Sarvaikash Shikshanshstra

Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,

Chembur Naka, Mumbai - 400 071

It was in 1903, while he was in the sixth form, on a momentous day for Srinivasa Ramanujan, a friend of his secured for him the loan copy of Carr's Synopsis of Pure Mathematics from the library of the local Government College. It was this book that awakened his genius. He verified many of the results in the book & discovered many new results of his own.

He first devised some methods of constructing Magic numbers, then he branched off to the Geometry & later to Algebra. In Algebra, he obtained many new series. In Dec. 1903, he passes the matriculation examination of the Madras University & won the Subramanayam Scholarship which is generally awarded for proficiency in English & Mathematics.

He began correspondence with Prof. G.H. Hardy, a leading mathematician of his time. In his first letter, he attached 120 theorems of his own creation. Out of these, Prof. Hardy selected 15 theorems related to Hypergeometry, Elliptic Integral, Divergent Series, etc. About whom Prof. Hardy himself was unaware.

The Indian mathematician, Ramanujan although died in a young age, but caught the attention of the mathematical world by his remarkable work in the field of mathematics.

8

• CONTRIBUTION OF RAMANUJAN →

- He used to entertain his friends with his theorems & formulae, even in those early days. He had extraordinary memory & ~~can~~ could easily repeat the value of π , e , etc. to any number of decimal places. He remembered the idiosyncrasies of every one of first 10,000th integers.
- Taking all the numbers containing an odd number of dissimilar prime divisors, viz., 2, 3, 37, 41, 43, 47, 49, 23, 29....., he discovered that:

a) the number of such numbers is less than $n = \frac{3}{\pi^2}$

b) $\frac{1}{2^2} + \frac{1}{3^2} + \frac{1}{5^2} + \frac{1}{7^2} + \frac{1}{11^2} + \frac{1}{31^2} = \frac{9}{2\pi^2}$

- He was having great insight into algebraic formulae, transformation of infinite series & continued fraction.
- He developed a formula for the partition of any number which can be made to yield the required result by a series of successive approximations.

e.g. - Take the case of 3. There have been alternative ways of ~~for~~ ~~write~~ $3+0, 1+2, 1+1+1,$ etc. We may easily verify that there are no other ways of partitioning this number, if we do not wish to use fractional numbers.

On the theory of numbers, Goldbach's conjecture is one important work of Ramanujan. According to him, even integer greater than 2 is the sum of two primes, i.e. number having no divisors. Therefore, 4 is the sum of two primes 2: 2, 6 of the primes of 3: 3, 8 of the primes 3: , 5, 10 of the primes 5 & 5 so on.

PRINCIPAL
Chembur Sarvankeshi Shikshanshastri
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

CONFIDENTIAL

✓

• EUCLID •

No definite information is available about the birthplace & life of Euclid. Most probably he got his education in Plato's academy at Athens. But it is certain that he taught mathematics about 300 BC in The Royal School at Alexandria at Egypt.

• CONTRIBUTIONS OF EUCLID →

- He wrote geometry text which no one has written ever before, especially for those mature persons who needed no introductory work to convince them of the value of the subject of geometry.
- He collected all the confused pieces of vast mathematical puzzles & geometrical facts known in his days, arranged the various theorems in proper order, improved their proofs where necessary & added theorems he himself had thought out.

- Euclid had written a book entitled "Elements" consisting of thirteen books. The first English translation of the work from the Greek appeared in the year 1570. Since then, many more editions of his book appeared in the market.
- The concepts needed in each book were defined at the beginning. Postulates & common notions (hypotheses) were stated. His elements were given on specification of what is to be proved, the construction needed if any, the proof, conclusion & the condition under which the problem was impossible.
- Below is given the content of the subject-matter of the thirteen books of Elements:
 - 1) Triangles, perpendiculars, parallel lines, areas of rectilinear figures, area of rectilinear figures & the Pythagorean theorem.
 - 2) Transformation of areas & algebraic identities.
 - 3) Circles, chords & tangents.
 - 4) Construction of regular polygons.
 - 5) Proportion
 - 6) Idea of proportion applied to similar figures.
 - 7) Even-odd numbers & numerical theory of proportion
 - 8) Continued proportion
 - 9) Number theory
 - 10) Irrational
 - 11) Solid geometry

[Signature]

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshasthra
Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

12) Methode of exhaustion used to show that circles are proportional to their diameters.
 13) Regular solids.

- He discovered a method of dividing an angle into three equal parts.
- He devised a method of obtaining square from a circle.
- He found the prime numbers are infinite.
- Euclid wrote another book named "Phenomena" which deals with the celestial sphere & contains twenty-five theorems of geometry.

Although Euclid is criticized by many mathematicians of modern time for rigorous & unscientific proofs of his theorems but at the same time, he is also considered to be the foremost geometrical of his time who has created Geometry.

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshastra
 Mahavidyalaya
 Ramkrishnan Chemburkar Marg,
 Chembur Naka, Mumbai 400 071

• PYTHAGORAS •

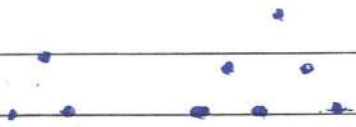
[Handwritten signature]

PRINCIPAL
Chembur Sarvankash Shikshanshasthra
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

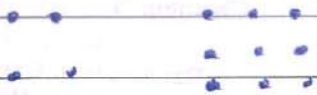
Pythagoras was a classical Greek mathematician & philosopher. He was considered to be the founder of the movement called Pythagoreanism. A lot of his work was stored in the form of written discourse centuries after he lived. Hence, not much reliable information had been gathered on that front.

• CONTRIBUTIONS OF PYTHAGORAS →

- He was the pupil of Thales, the father of Greek mathematics, astronomy & philosophy.
- He was very much interested in numbers.
- He was the first to classify all positive numbers as even or odd.
- He found triangular numbers & perfect square numbers.

$$1 + 2 = 3 \quad 1 + 2 + 3 = 6$$

$$2 \times 2 = 4 \quad 3 \times 3 = 9$$

• 245 Triangular numbers \rightarrow

3, 6, 10, 15, 21, 28, ...

Square numbers \rightarrow

4, 9, 16, 25, 36, ...

The dots depicting triangular numbers could be arranged as triangles. The dots depicting square numbers could be arranged as squares.

- He was the first to give a proof that $\sqrt{2}$ is an irrational number.
- He was the first who suggested that earth is round like a sphere in space.
- He proved the proposition relating to the sum of the measures of angles of a triangle.
- He was able to construct five regular polyhedrons.

He is credited for the famous theorem known as Pythagoras Theorem. This is related to the property of sides of a right triangle.

- According to Pythagoras, 'Sphere is the most perfect of all solids.'

PRINCIPAL

Chembur Sarvanikash Shikshanshasthra
Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

• CONCLUSION •

The contributions of these mathematicians are tremendous in the field of mathematics. They gave a new era to the modern mathematics. Their methods are still around us & we are applying it. They gave some unique view to the world of mathematics which is unforgettable. If we compare of the situation under which they worked all & achieved this we come to realize that it is a great achievement for them.

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshstra
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

Aryabhata (476 - 550 AD)
 Book - Aryabhatiya - first Indian astronomical text consists of 121 shlokas
 • First to give the correct value of π , $\pi = \frac{\text{circumference}}{\text{diameter}} = \frac{62832}{20000} = 3.1416$
 • Introduced the concept of sine in trigonometry. • He said that earth is a spherical body and revolves around sun.

- **SRINIVASA RAMANUJAN (1887-1920 AD)**
- He was so bright in mathematics that he was declared 'child mathematician' at the age of 12 by his teachers.
- His greatest contribution to mathematics was in the field of theory of numbers.
- He wrote 120 theorems on 'divergent series' in 1913
- He worked on 'definite integrals' and Elliptic Function.

[Handwritten signature]

PRINCIPAL
Chembur Sarvankash Shikshanshstra
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

- **PYTHAGORAS (579-500 BC)**
- He was a pupil of Thales ,the father of Greek mathematics, astronomy and philosophy.
- He was the first to classify all positive number as even or odd.
- He found triangular numbers and perfect square numbers.
- He was the first to give a proof that $\sqrt{2}$ is an irrational number.
- He was able to construct five regular polyhedrons.
- He is credited for the famous theorem known as Pythagoras theorem.this is related to the property of sides of a right triangle.

- **EUCLID (330-295 BC)**
- Euclid wrote elements consisted of 13 books which has influenced the teaching of geometry for centuries.
- He discovered a method of dividing an angle into three equal parts.
- He devised a method of obtaining square from a circle.
- He found that prime numbers are infinite.
- Euclid wrote another book entitled phenomena which deals with the celestial sphere and contains twenty five theorems on geometry.

[Handwritten signature]

Assignment - 2

Sera

• INDEX •

Sr. No.	Name of content	Page No.	Remark
1.	Introduction of teaching methods	1	
2.	Analysis method	2-5	
3.	Synthesis method	6-10	
4.	Lesson plan		
5.	Conclusion		

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshastri

Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

• CONT. INTRODUCTION •

The methods of teaching mathematics are the probable solutions for the very important & pointed question i.e. "How to teach?" "How to teach?" is really a difficult problem for most of the mathematics teachers.

To realise the set aims & objectives to its fullest extent the teacher should know 'in which way?' the content be introduced to the pupils so that they get the expected learning experiences.

Educational thinkers & various schools of thoughts have proposed various methods of teaching mathematics. It is the teacher who adopts some specific ways or devices for imparting the desired theoretical & practical experience to his pupils. These ways & devices are known as "methods of teaching mathematics."

The learner-centered teaching is an approach to mathematics instruction that places heavy emphasis on the students taking responsibility for problem solving & inquiry. The teacher is viewed as a facilitator by posing problems & guiding students as they work with partners toward creating a solution.

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshasthra
Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chembur Marg
Chembur Naka, Mumbai 400 071

PROHIBITED FOR PERSONAL USE

ANALYTIC METHOD.

The original meaning of the word 'analysis' is 'to separate things that are together.' Analysis is a process breaking or disintegrating a thing into its simple & smaller parts.

Thus, separation of different parts of a problem is known as 'analysis.'

Analysis is a process of thinking. It is an explanatory process. By analysing a problem we mean to break the problem into simpler elements or to unfold its hidden aspects in such a way that its solution may appear quite obvious.

By using it, the difficult part of any problem can be analysed to find out the solution of the given problem.

Analysis starts with 'what we have to find out (i.e. conclusion, unknown) & traces the connection between it & what is given (i.e. data, known)'.
 Thus, analysis proceeds 'from unknown to known.'

This method is used when we have

- to prove any theorem.
- to do construction work in Geometry.
- to find out the solution of some problems in Arithmetic.

Handwritten signature/initials

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshstra
Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

PRINCIPAL

Chembur Sarvankashikshanshastha
Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur, Naka, Mumbai 400 074

This method is identified with induction as here inductive reasoning is applied.

This is a general, formative method. It is an informal method.

One starts from what is to be proved & then comes back to what is given. In this method, all steps have full reason & purpose for their own importance along with a regular sequence.

This is the method of discovering. This is the method for thinkers & discoverers. It involves trial & error. So, this method is slow & lengthy.

• MERITS OF ANALYTIC METHOD →

- 1) It is thought provoking & logical method. Pupils get enough opportunities to present their original thoughts. So, it develops originality & logical abilities.
- 2) It develops scientific attitude as, - it leads to the spirit of inquiry & investigation & it proceeds on heuristic lines.
- 3) It helps in developing thinking, reasoning, decision-making powers & analytic powers.

of the learners i.e. Intellectual powers of the learners.

4) It is based on heuristic approach as it is a discovery method since here learner has to work as a discoverer of the facts.

5) Pupils learn to discover knowledge with their own attempts. So, they become self-confident & self-reliant.

6) This is a psychological method as important psychological principles are taken into consideration.

7) It creates originality, creativity & proper scientific attitude among pupils.

8) By this method, knowledge gained is more solid & durable. There is a very little scope of forgetting. The pupils can recall & reconstruct easily any step if forgotten.

9) Memory does not play a leading role. Each step has its own reason & justification & therefore no cramming is required.

10) It enhances the active-participation of pupils & teachers.

Handwritten signature

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshasthra

Mahadev

Ramkrishnan Deshpande Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

• DEMERITS OF ANALYTIC METHOD •

- 1) In this method, facts are not presented in any set pattern. Thus, there is a lack of systematisation. Solution of the problems or proof of a theorem cannot be systematically presented with this method.
- 2) Uneconomical in terms of time & labour as it is time consuming, lengthy & laborious. Whole syllabus cannot be completed within certain period.
- 3) Skill, speed & efficiency needed in the computation work cannot be properly acquired.
- 4) It is not suitable for each & every topic of mathematics.
- 5) Every teacher cannot use it successfully.
- 6) Not fruitful for below average pupils.
- 7) This method is possibly more useful if,
 - a) the teacher has the knowledge of known facts & unknown conclusions.
 - b) It is used as forerunner of synthetic method.

• **EXAMPLE** → **PROVE THAT** •

Problem → If $\frac{a}{b} = \frac{c}{d}$ prove that

$$\frac{ac + 3b^2}{bc} = \frac{c^2 + 3bd}{dc} \quad (b, c, d \neq 0)$$

Let us start with
what is to be proved

$$\frac{ac + 3b^2}{bc} = \frac{c^2 + 3bd}{dc}$$

Simplifying by cancelling
'c' in the denominator → $\frac{ac + 3b^2}{b} = \frac{c^2 + 3bd}{d}$

Let us cross multiply → $acd + 3b^2d = bc^2 + 3bd^2$

Removing $3b^2d$ from both sides → $acd = bc^2$

Dividing both sides by
 c ($c \neq 0$) → $\frac{ad}{c} = bc$

Putting the equation in the
given form → $\frac{a}{b} = \frac{c}{d}$

Handwritten signature

PRINCIPAL

Chembur Sarvankar Shikshanshastri
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chembur
Chembur Naka, Mumbai 400 071

As this is given,
we can say that

$$\frac{ac + 3b^2}{bc} = \frac{c^2 + 3bd}{dc}$$

• SYNTHETIC METHOD •

Synthesis means to place together things that are apart or to join separate parts. In synthesis, the smaller constituents of a thing are combined or put together, so as to give something new. It is a process of putting together known bits of information to reach the point where unknown information becomes obvious & true. So, it leads from known to unknown.

Therefore, we start with the data available & connect it with the conclusion. Thus, here we start from hypothesis & end with conclusion.

In meaning 'synthetic' is opposite of 'analytic' but in practice, it is the complement of analytic.

This method is identified with deduction. Here, deductive reasoning is applied.

This is the method of presentation of the discovered facts. Pupils are not required to discover something. They have to present the discovered proof or solution in concise form so as to convince the learner. What is already given (known) is arranged in such a way that the synthesised structure may lead the learner to the desired results.

One starts with what is given & ends with what is to be proved. Though every step

in between these two, is correct but for its sequence one has to reason. This method fails to explain why a particular step has been taken.

It is an informative method. It is the method of formation, recording & presenting concisely the discovered solution omitting the trials & errors. No heuristic essence in it.

• MERITS OF SYNTHETIC METHOD →

1) Economic in terms of time & labour as it is short, quick & concise method as it does not involve trial & error.

2) It glorifies the memory of the pupils. It helps to develop only the power of memory.

3) Solution of the problem or proofs of a theorem can be properly presented with this method.

4) Skills, speed & efficiency needed in the computation work can be properly acquired.

5) It is suitable for the majority of the learners.

PRINCIPAL

Chhatrapati Shivaji Maharaj Shikshanshastha

Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,

Chembur Naka, Mumbai 400 071

PRINCIPAL

Chembur Sarvankasa Shikshan
Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur, Naka, Mumbai - 400 071

6) It can be applied to teach most of the topics of mathematics.

7) It is more useful if it is used as the follow up of analytic method.

• DEMERITS OF SYNTHETIC METHOD →

- 1) It tends to rote memory. Memory plays a leading role. It does not provide full understanding. All the steps are crammed. Once forgotten it is not easy to recall them. This is the method for crammers.
- 2) It does not provide opportunity for the development of mental powers like thinking, reasoning, imagination & many other mental abilities. The pupils work by mere imitation. There is no scope for discovery.
- 3) It is a logical method. It does not care for the psychological principles. EXAMINER
- 4) It proves an obstacle for the development of scientific attitude, originality & creativity among the pupils, as there is no heuristic approach in it.

5) It provides no opportunity for independent discovery or problem solving. So, the pupils lack in self-confidence & self-reliance.

6) There is no active participation of all students.

7) It does not give full satisfaction to the pupils because this method does not satisfy the doubts & questions arising in the minds of the pupils.

8) Here, solution is presented by the teacher. No help is needed from the pupils & their work is only to get the cooked solution.

9) Homework assigned by the teacher may likely to be more difficult for the pupils.

PRINCIPAL
Chembur Sarvankash Shikshanshasthra
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

• **EXAMPLES** → We are given

$$\frac{a}{b} = \frac{c}{d}$$

Adding $\frac{3b}{c}$ to both sides $\therefore \frac{a}{b} + \frac{3b}{c} = \frac{c}{d} + \frac{3b}{c}$
(don't know why?)

Simplifying

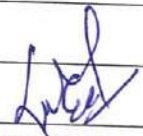
$$\therefore \frac{ac + 3b^2}{bc} = \frac{c^2 + 3bd}{dc}$$

(proved)

• CONCLUSION •

In teaching of mathematics, both analytical & synthetic method should go together. If a teacher uses synthetic method, students reach the goal but they are blind folded guys. Thus synthesis require help of analysis.

Analysis leads to synthesis & synthesis makes purpose of analysis clear. To understand mathematics use analytical approach & to retain knowledge & get work done fast, use synthetic approach.

PRINCIPAL
Chembur Sarvankash Shiksha Mahavidyalaya
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

Chembur Education Society's
Chembur Sarvankash Shikshanshastra Mahavidyalaya

Swami Vivekanand Chowk, Chembur, Mumbai - 400 071.
www.cssm.in • Email : principal@cssm.in

Pedagogy of School Subject
अध्यापन पध्दती Science / Maths
Method Lesson No. : _____
अध्यापन पध्दती पाठ क्र. 1

LESSON PLAN / पाठ टाचण

Date : _____
दिनांक _____
Roll No. : 32
पट क्रमांक _____

Name of the Student teacher: Patil Ashwini M

Subject: Mathematics

विदर्भ शिक्षणचे पाठ
Internship School _____
शाळा _____

विषय _____
Standard _____
इयत्ता _____

Previous Knowledge
विद्यार्थ्यांचे पूर्वज्ञान

Reference Books / Internet Resources Teaching of mathematics -
संदर्भ ग्रंथ / ऑनलाईन संसाधने R.N. Patel

Teaching Method / Model Discussion method
अध्यापन पध्दती / प्रतिमान

Learning Resources
अध्यापन संसाधने

Core Elements Facultation of mathematical
पाठ्या घटक temper.

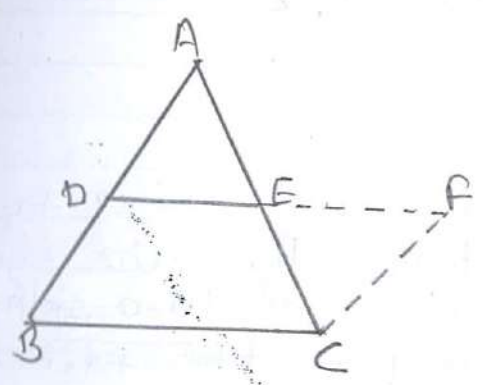
Values / Life Skills Critical thinking
मूल्ये / जीवन कौशल्ये

Global Perspective / Sustainable Development Goals : Quality education
ग्लोबल दृष्टिकोन / शाश्वत विकासाचे ध्येय

Subject : Mathe
विषय
Topic : Theorem
पाठक

Chalkboard Summary
फलक सारांश

Std. : _____
इयत्ता
Date : _____
दिनांक

PRINCIPAL
Chembur Sarvankash Shikshanshastra
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

- * Example \rightarrow The line segment joining the middle points of two sides of triangle is parallel to the third & half of it.
- * To prove $\rightarrow DE = \frac{1}{2} BC$ & $DE \parallel BC$
- \rightarrow ABC is a triangle D & E are mid-points of its sides AB & AC resp.
- When line DE is doubled ($2 DE = BC$) so DE is produced to F such that $DE = EF$
- If we prove ADF is parallelogram, $DB \parallel CF$ & equal. $DB = CF$.
- $CF = AD$; ($\because B = AD$)
- $\angle DAE = \angle ECF \rightarrow$ alternate angles
- $\triangle ADE$ & $\triangle ECF$ are congruent so $CF = AD$ & $\angle DAE = \angle ECF$.
- $\angle AED = \angle CEF \rightarrow$ vertically opposite angles
- $DE = EF$ & $AE = EC$ ($\because E$ is midpoint of AC)

- * Knowledge \rightarrow
 - 1) Student recalls the theorem which is to be proved.
 - 2) Student recalls the diagram of the parallelogram.
 - 3) Student recalls the steps of solving theorem.
- * Understanding \rightarrow
 - 1) Student explains the theorem which is to be proved.
 - 2) Student explains diagram of the parallelogram
 - 3) Student explains the steps of solving theorem.

Handwritten signature/initials

$\triangle ADE \cong \triangle ECF$
 $\angle DAE = \angle CEF \rightarrow$ alternate angles.
 $DB \parallel CF$ & $DB = CF$
 DBCF is a parallelogram
 $DE \parallel BC$ & $DE = \frac{1}{2} BC$
 $DE = \frac{1}{2} DF$

CE / अध्ययन अनुभव
 draw a diagram
 card.
 we are going to prove is. "The line segment joining the middle points of two sides of a triangle is parallel to the third & half of it."

$DE = \frac{1}{2} BC$ & $DE \parallel BC$ is proved.

PRI
Chembur Sarvan
Maha
Ramkrishnan
Chembur Naka

3) Content Development सामग्री विकास	Student's Activity : विद्यार्थी कृती
Q. 1) What is given to us?	ABC is Δ & D, E
Q. 2) What is to be proved?	D, E midpoints.
Q. 3) What is the second thing to be proved?	$DE \parallel BC$ & $DE = \frac{1}{2} BC$
Q. 4) How can ΔDBC be proved to be a parallelogram?	$DE \parallel BC$
Q. 5) How can we prove $DB \parallel CF$?	If we can prove $DB \parallel CF$ & $DB = CF$
Q. 6) How can be it proved that $CF = AD$ & $\angle DAE = \angle ECF$?	$\angle DAE = \angle ECF$ alternate angles
Q. 7) $\angle AED$ in ΔADE is equal to which angle in ΔECF ?	If ΔADE & ΔECF are congruent.
Q. 8) $\angle DAE$ is equal to which angle?	$\angle AED = \angle CEF$ vertically opposite angles.
Q. 9) What is the relation bet ⁿ DB & CF when $AB \parallel CF$?	$\angle DAE = \angle CEF$ alternate angles.
Q. 10) When $DB \parallel CF$ & $DB = CF$, what name would you give to figure $DBCF$?	$\therefore DB \parallel CF$ & $DB = CF$
Q. 11) When $DBCF$ is a parallelogram, how is DF related to BC ?	$DBCF$ is a parallelogram.
Q. 12) How are lines DE & DF are related to each other?	$\therefore DF \parallel BC$ $DF = BC$
	$DF = 2 DE$ $DE = \frac{1}{2} DF$
	$DE = \frac{1}{2} BC$ & $DE \parallel BC$.

4) Recapitulation / संकलन

Q. 1) What have we proved in this theorem?
PRINCIPAL
Chembur Sarvankash Shikshanshasthra
Mahavidyalaya

Q. 2) Tell all the steps involved in solving the theorem.
Bhaskrishnan Chemburkar Merg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

5) Home Work / Assignment :
गृहपाठ / स्वाध्याय

LESSON EVALUATION

CRITERIA	SUGGESTIONS IN DETAIL
<p>SET INDUCTION (Appropriate, Related to topic)</p> <p>PRESENTATION : [Questioning, Reading, Demonstration, Explanation, Reinforcement, Stimulus Variation, Examples, Illustration, Adaptability, Presence of Mind etc.]</p> <p>CHALK BOARD WORK : [Writing, Neatness, Organization, diagrams, use or coloured chalks, Appropriateness of summary]</p> <p>EVALUATION : [Scope, type, based on objectives]</p> <p>OBJECTIVES : [Whether all the objectives were fulfilled, if not, give suggestions]</p> <p>CLASS ROOM MANAGEMENT [Pupil Participation, discipline, response]</p> <p>TEACHER : Content Knowledge [Lesson Preparation, enthusiasm, confidence]</p> <p>LEARNING RESOURCES : [Type, Visibility, Appropriateness, Innovation, Eco-Friendliness, etc]</p>	

Student teacher's self evolution
विद्यार्थी शिक्षकांचे स्वयं-मूल्यमापन

Signature of the Guiding Faculty

Signature of the Supervisor

चेंबूर सर्वकष शिक्षणशास्त्र सहाविद्यालय

नाव :- हर्षाली एकनाथ शुळ

हजेरी क्रमांक :- ४०

विषय :- संस्कृत अध्यापन पद्धती

स्वाध्यायान्वयेनावः - संस्कृत्या अंतर्गत व बाह्य सहसंबंध

सत्र :- द्वितीय

शैक्षणिक वर्ष :- २०२१ - २०२३

सार्गदर्शिका :- प्रा. माणिक आवारे मॅडम.
सांस्कृतिक मांडणी!

(Handwritten signature)

(Handwritten signature)

PRINCIPAL
Chembur Sarvankash Shikshanshasthra
Mahavidyalaya
Ramkrishnan, Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

अनुक्रमिका

अ. क्र.	खंडकाचे नाव	पृष्ठ क्र.	शेरा
①	प्रस्तावना	①	
②	पाठ्यपुस्तकाची वैशिष्ट्ये	② - 3	
③	आंतर सहसंबंध	4	
④	आंतर सहसंबंध उदाहरणे	5 - 9	
⑤	बाह्य सहसंबंध	10	
⑥	बाह्य सहसंबंधाची उदाहरणे	11 - 14	
⑦	समापन	⑮	
⑧	संदर्भसूची	⑯	

PRINCIPAL
Chembur Sarvankash Shikshanshstra
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

प्रस्तावना

मनुष्य हा समाजशील प्राणी आहे. त्यामुळे भाषा मानवी जीवनाचे एक अनिवार्य साधन आहे.

सर्व भाषांमध्ये मुख्यतः मधुरा, वैवी अशा स्वरूपाची भाषा आहे जीवण आशली म्हणजे संस्कृत. म्हणूनच संस्कृत भाषेच्या दृष्टीने कोणत्याही भाषेचे, विषयाचे ज्ञान उत्तम करणे होऊ शकते.

इच्छाशत शिक्षण हे संस्कृत शिक्षणाचा गाभा आहे. त्यामुळे भाषा प्राविण्य प्राप्त होते. व संपूर्ण शिक्षणाचे दामन समोर खुले होते. त्यामुळेच शैक्षणिक विकासही होतो.

महाराष्ट्र बोर्डमध्ये इयत्ता आठवी पासून संस्कृत भाषेचा हा विषय सुरु होतो. संस्कृतभाषा नशी विद्यार्थ्यांकडून जवळी असल्याने त्यांना कसेच, भाषेविषयी आस्था निर्माण व्हावी. सर्जनशीलता निर्माण व्हावी यासाठी विविध मार्ग अवलंबवलेले दिसतात. त्यापैकी एक म्हणजे, 'संस्कृत्या ३ आंतर (अंतर्गत) तर आंतर (बाह्य) सहसंबंध साधणे.'

अंतर्गत म्हणजे पाठ्यपुस्तकातील गद्य पद्य, व्याकरण, निबंध) यांच्या एकमेकांशी संबंध जोडणे.

तर बाह्य संबंध म्हणजे संस्कृतच्या अन्य शास्त्रिय विषयांशी सहसंबंध जोडणे होय. उदा. संस्कृत आणि भाषा इत्यादी.

तर यानुसार प्रस्तुत ~~संस्कृत~~ स्वाध्यायाचा अंतर्गत

'महाराष्ट्र बोर्डच्या इयत्ता ९वी संपूर्ण संस्कृतच्या पाठ्यपुस्तकातील संस्कृत्या आंतर व आंतर सहसंबंध जोडण्याचा यथे प्रयत्न करित आहे.'

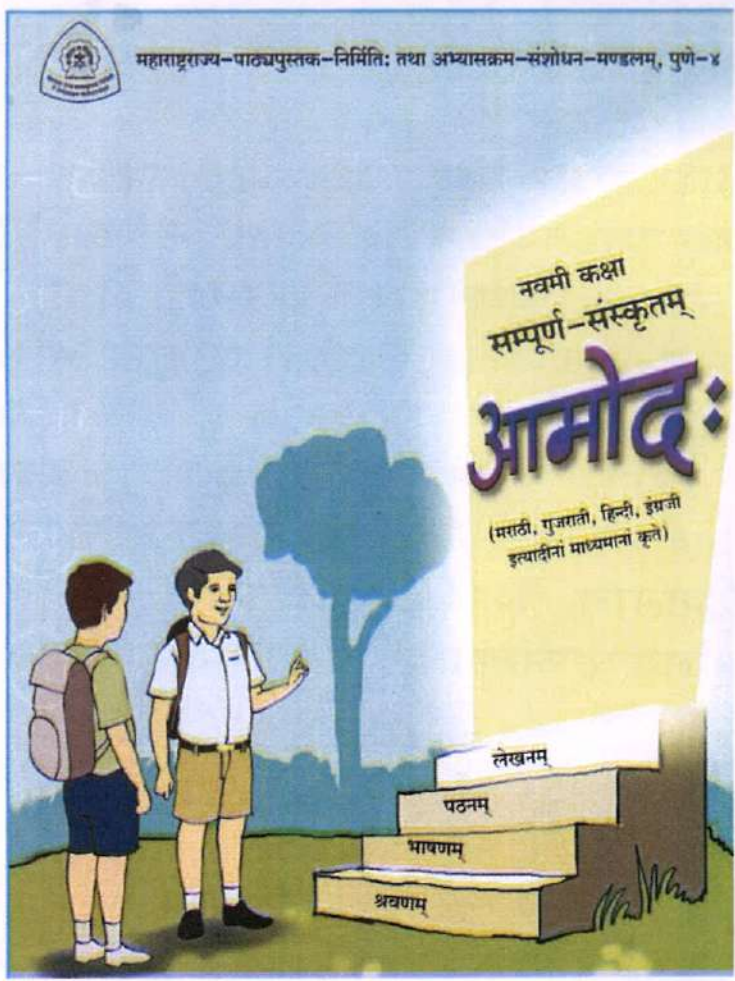
(Signature)

1

विज्ञापन

विज्ञापन शासक विभागात डॉ. विठ्ठल गोविंद गोविंदराव यांच्या अध्यक्षतेखाली
डॉ. विठ्ठल गोविंद गोविंदराव यांच्या अध्यक्षतेखाली
विज्ञापन शासक विभाग, महाराष्ट्र शासन, विज्ञान शाखा, मुंबई

विज्ञापन शासक
विभाग, महाराष्ट्र शासन
विज्ञान शाखा, मुंबई
डॉ. विठ्ठल गोविंद गोविंदराव
यांच्या अध्यक्षतेखाली
विज्ञापन शासक विभाग,
महाराष्ट्र शासन, विज्ञान शाखा,
मुंबई

[Handwritten signature]

PRINCIPAL
Sarvankash Shikshanshastri
Mahavidyalaya
Chembur Naka, Mumbai 400 071

विज्ञापन शासक विभाग, महाराष्ट्र शासन, विज्ञान शाखा, मुंबई
डॉ. विठ्ठल गोविंद गोविंदराव यांच्या अध्यक्षतेखाली
विज्ञापन शासक विभाग, महाराष्ट्र शासन, विज्ञान शाखा, मुंबई

[Handwritten signature]

पाठ्यपुस्तकाची वैशिष्ट्ये

पाठ्यक्रमातील उद्दिष्टे प्राप्त करण्यासाठी तज्ज्ञांनी विशिष्ट प्राक्रियेनुसार तयार केलेले निश्चित साधने म्हणजे 'पाठ्यपुस्तक' होय.

भाषेच्या पाठ्यपुस्तकाद्वारे शिक्षक विद्यार्थ्यांना अनेक गोष्टींचा परिचय करून देऊ शकतात. जसे की, साहित्यप्रकार, भाषेची वैशिष्ट्ये गद्य, पद्य, व्याकरण विविध विषयांच्या परिचय या सर्व गोष्टी या माध्यमातून शिकवणे शक्य असते.

पाठ्यपुस्तक परीक्षण करताना अंतरंग व बहिरंग या दोन्ही गोष्टींचा विचार केला जातो.

अंतरंग म्हणजे पाठ्यपुस्तकात समाविष्ट केलेला आशय, पाठ, विषय, गद्य, पद्य, व्याकरण त्यांची मांडणी इत्यादी. तर बहिरंग म्हणजे पुस्तकाचे मुखपृष्ठ त्यावरील चित्रमय काव्य, टाईप, बांधणी, आतील चित्र, छपाई किंमत इत्यादी गोष्टींचा विचार घ्यात केला जातो.

 PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshastri
 Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,
 Chembur Naka, Mumbai 400 071

—: बहिरंग: —

- १) पाठ्यपुस्तकाचे मुखपृष्ठ आकर्षक असावे. (सचित्र व रंगीत)
- २) पाठ्यपुस्तकाची बांधणी मजबूत असावी.
- ३) शिक्का पक्की असावी.
- ४) अक्षरांच्या आकार विद्यार्थ्यांचे वय लक्षात घेऊन ठेवावा.
- ५) दोन ओळीत जोड्य अंतर असावे.
- ६) पाठ्य पुस्तकाच्या आकार साधारणपणे १५ सें.मी रुंद व २०-२१ सें.मी. उंच असावा. यापेक्षा आकार मोठा असल्यास पाठ्यपुस्तके नेणे- आणणे कठीण जाते.

- 6) पाठ्यपुस्तकाचा कागद पांढरा व जाड असावा.
- 7) पाठ्यपुस्तकांत आकर्षक चित्रे असावीत.
- 8) पाठ्यपुस्तकाची किंमत जास्त असू नये. सर्वांना पशुडेन अशी असावी.
- 9) पाठ्यपुस्तकाचे नाव संस्कृतप्रचुर असावे.

—: अंतर्भाग: —

- 1) पाठ्यपुस्तक अभ्यासक्रमानुसार लिहिलेले असावे.
- 2) भाषा प्रमाणित असावे.
- 3) पाठ्यपुस्तकातील पाठ क्रमबद्ध असावेत.
- 4) पाठ्यपुस्तकातील माहिती अचूक व प्रमाणित असावी.
- 5) पाठ्यपुस्तकात भरपूर विविध प्रकारचे स्वाध्याय असावेत.
- 6) उच्च वगसिाठी असलेल्या पाठ्यपुस्तकात नामसूची, विषयसूची असावी.
- 7) माहितीची निवड उद्दिष्टानुसार करावी.
- 8) विविध भाषिक शैलीचे पाठ असावेत.
- 9) भाषेच्या विविध भौगोलिक क्षेत्रातील जीवनावर पाठ असावेत.
- 10) शीष्यांकडून काठगाकडे अशी पाठांची स्थना असावी.

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshstra
Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

4

आंतर सहसंबंध

भाषा मूल्याची की तिया सहसंबंध हा जेतोच त्याना संस्कृत भाषा व्युद्धा अपवाद नाही. मग तो सहसंबंध अंतर्गत असो वा बाह्य सहसंबंध

सर्वप्रथम अंतर्गत सहसंबंध म्हणजे एखाद्या विषयाचा स्वतःशी असणारा सहसंबंध होय. त्यास आंतर संबंध

(Intra co-relation) असे व्युद्धा म्हणजे जाते.

अंतर्गत सहसंबंधचे ४ पैलू आहेत.

① शब्द ② पद्य ③ व्याकरण ④ निबंध

याच पैलूंच्या एकमेकांशी असणारा सहसंबंध हा अंतर्गत सहसंबंध होय.

म्हणजे शब्द हा एक पैलू आहे तर त्याचा इतर उर्वरित पैलूंशी असणारा सहसंबंध.

निबंध - हा शब्दात्मक.

- पद्यात्मक - समाशेष किंवा अर्थ

व्याकरणात्मक - वाक्यरचना

शब्द - पद्यात्मक - समाशेष

- व्याकरणात्मक - धातुशाहित अव्यये, काळ,

नाम, सर्वनाम अशी वाक्यरचना.

अशा प्रकारे इयत्ता एवीच्या पाठ्यपुस्तकात संस्कृतच्या अंतर्गत पैलूंच्या सहसंबंध दर्शवता आहे ते पुढीलप्रमाणे.

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshstra

Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,

Chembur Naka, Mumbai 400 071

द्वितीयः पाठः । अव्ययमाला । (कण्ठस्थीकरणार्थम्)

भाषासु मुख्या मधुरा दिव्या गीर्वाणभारती ।
तस्यां हि काव्यं मधुरं तस्मादपि सुभाषितम् ॥
सुभाषितं नाम शोभनं भाषितम् । संस्कृतसाहित्ये विपुलानि सुभाषितानि सन्ति । अल्पाक्षरत्वं सुभाषितानां
वैशिष्ट्यम् । मधुराणि गेयानि अर्थपूर्णानि एतानि सुभाषितानि । सुभाषितानां पठनेन वाणी सुसंस्कृता निर्दोषा च
भवति । वक्तृत्वकलायां निपुणतासम्पादनार्थम् उक्तुष्ट-निबन्धलेखनार्थं च तानि अतीव उपयुक्तानि । अतः इयं
सुभाषितानां माला छात्रैः अवश्यं कण्ठे धारणीया ।

श्रोतुं कर्णा, वक्तुमास्यं सुहास्यं
घ्रातुं घ्राणं पादयुग्मं विहतुम् ।
द्रष्टुं नेत्रे हस्तयुग्मं च दातुं
ध्यातुं चित्तं येन सृष्टं स पातु ॥१॥

[येन श्रोतुं कर्णा, वक्तुं सुहास्यम् आस्यं, घ्रातुं घ्राणं, विहतुं पादयुग्मं, द्रष्टुं नेत्रे, दातुं हस्तयुग्मं ध्यातुं च चित्तं सृष्टं सः (ईश्वरः) पातु ।]

गुणाः कुर्वन्ति दूतत्वं दूरेऽपि वसतां सताम् ।
केतकीगन्धमाग्राघ्रं स्वयमायान्ति पदपदाः ॥२॥

[दूरे वसताम् अपि सतां, गुणाः दूतत्वं कुर्वन्ति । (यथा) पदपदाः केतकीगन्धम् आग्राघ्रं (मधुरानात्र) स्वयम् आयाति ।]

भुक्त्वा तृणानि शुष्काणि पीत्वा तोयं जलाशयात् ।
दुग्धं यच्छन्ति लोकेभ्यो धेनवो लोकमातरः ॥३॥

[धेनवः शुष्काणि तृणानि भुक्त्वा जलाशयात् तोयं पीत्वा लोकेभ्यः दुग्धं यच्छन्ति । (ताः) लोकमातरः (खलु) ।]

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshastra
Mahavidyalaya
Amkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

रम्यसंस्कृतम् । वर्णानां साहचर्यम् ।

अस्माकं भिन्नानि उच्चारणस्थानानि यूयं
जानीथ । वयं सर्वे सहैव तिष्ठामः । अस्माकं
परस्परसाहचर्यं रोचकम् । यदा अस्मासु द्वयोः
अतीव सन्निकर्षः भवति तदा यद् ध्वनिपरिवर्तनं
भवति सः एव सन्धिः ।

आवयोः संयोगेन आकारः
भवति । यथा -
न + अस्ति = नास्ति ।

आवयोः सन्निकर्षः ईकारे परिणमते ।
यथा - रवि + इन्द्रः = रवीन्द्रः ।

आवयोः अपि ऊकारः भवति ।
यथा - भानु + उदयः = भानूदयः ।

आवयोः संयोगेन ऋकारः भवति ।
यथा - मातु + ऋणम् = मातृणम् ।

(अयं समानानां वर्णानां दीर्घरूपः सन्धिः । अतः सः सवर्णादीर्घसन्धिः इति उच्यते ।)

Chembur Sarvankash Shikshanshastra
Mahavidyalaya
Amkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

अंतर्गत सहसंबंधाची उदाहरणे

इयत्ता एवीच्या महाशास्त्र बोर्डाच्या संस्कृतच्या पुस्तकात दिसून येणारा अंतर्गत सहसंबंधाची (Intera-correlation) ची उदाहरणे पुढीलप्रमाणे :-

३) अव्ययसाला :-

अव्ययमात्रा हा पाठ्यपुस्तकातील द्वितीय पाठ असून 'पद्यात्मक' आहे. यामध्ये विविध विषयाधिरित सुभाषितांच्या अंतर्भाव आहे.

यामध्ये धातुसाधितानि अव्ययानि त्वान्त, न्यबन्त आणि तुमन्त यांच्या समावेश आहे. त्यामुळे या पद्याचे अव्ययमात्रा असे शीर्षक आहे.

अव्यय हा घटक व्याकरणअंतर्गत येतो म्हणजेच पद्याच्या साध्यमातून व्याकरण दिनेने आहे.

शुक्त्वा तृणानि शुक्काणि पीत्वा तौषं जन्नाशयात् ।
दुग्धं मय्यहान्ति भोकेभ्यो धेनवो नीकमातरः ॥

या पद्याद्वारे व्याकरण आणि पद्य यांच्या मेल साधनेला दिसतो. (पद्य + व्याकरण)

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshastri
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

४) वर्णानां साहचर्यम् :-

या पाठ 'अभ्यसंस्कृतम्' या विभागात येतो. हा व्याकरणात्मक पाठ आहे. येथे वर्णांच्या संवाद लक्ष्यवलेनां यामध्ये उदा. आवयोः संयोगेन आकारः भवति । अथा न + आस्ति = नास्ति । म्हणजेच येथे व्याकरण + आणि गद्य यांच्या सहसंबंध दिसतो. (व्याकरण + गद्य)

तृतीयः पाठः ।

धन्यां तौ दातृयाचकौ ।

- गुरुदक्षिणाविषये केषां कथाः श्रुताः ?
- के दानवीराः प्रख्याताः ?

महाकविकालिदासविरचितं 'रघुवंशम्' इति महाकाव्यं प्रसिद्धमेव । तत्र प्रथमे सर्गे महाराजस्य रघोः जीवने घटितं प्रसङ्गं कविः वर्णयति । रघुः विश्वजित्-यज्ञम् अकरोत् । अस्मिन् यज्ञे सः सर्वं धनं दानरूपेण अयच्छत् रिक्तकोषः च अभवत् । तदा एव कौत्सः नाम युवा छात्रः तत्र आयातः । गुप्ते दक्षिणां दातुं सः धनम् ऐच्छत् । स एव प्रसङ्गः अत्र वर्णितः ।

कस्मिंश्चित् तपोवने **वरतनुः** नाम कृषिः आसीत् । सः अत्यापने निपुणः प्रकृत्या **दधानुः** च आसीत् । तस्य आश्रमे बहवः मेधाविनः **बटवः** आसन् । तेषु कश्चित् **कौत्सः** नाम **बटुः** आसीत् । विद्याध्ययने समाय गुरुदक्षिणां दातुमुत्सुकः कौत्सः **गुरुम्** उपागच्छत् । संविनये च स्वस्य इच्छां **गुरवे** प्रकथयत् । तस्य वचः श्रुत्वा **गुरुः** उक्तवान्, "वत्स कौत्स, तव अध्ययनेन सेवया च भूतं प्रीतोऽस्मि । अन्यां कामपि दक्षिणां नेच्छामि । गच्छ, स्वस्ति तुभ्यम् ।" **गुरुणा वरतनुना** निवारितः अपि कौत्सः वारंवारं दक्षिणां दातुम् ऐच्छत् ।

तदा तं परीक्षितुं **वरतनुः** अकथयत् - "त्वया मम सकाशात् चतुर्दशविधाः अर्पिताः । अतः चतुर्दशकोटिसुवर्णमुद्राः आनय ।" **गुरोः** वचनं श्रुत्वा कौत्सः चिन्ताकुलः जातः । 'एतावतीः सुवर्णमुद्राः कुतः आनयानि ? महाराजं **रघुं** विहाय न कोऽपि एतावतीः मुद्राः दातुं समर्थः । अतः 'रघुं प्रति गच्छामि' इति विचार्य कौत्सः **रघोः** समीपम् अगच्छत् ।

दिविजयानन्तरं **रघुः** 'विश्वजित्' नामि यज्ञे अशेषं धनं दानरूपेण अयच्छत् । रिक्ताश्रमं **रघुं** दृष्ट्वा कौत्सः निवृत्तः । **रघुः** तम् आहूय आगमनस्य प्रयोजनम् अपृच्छत् । तदा कौत्सः अवदत् - "रघो, अहं गुरुदक्षिणार्थं चतुर्दशकोटिसुवर्णमुद्राः **गुरवे** दातुमिच्छामि । किन्तु भवान् पूर्वमेव सर्वस्वदानम् अकरोत् । अतः अहम् अन्यत्र गच्छामि ।" **रघुः** अवदत्, "हे कौत्स, तिष्ठ । मम यज्ञशालायां विश्रामं कुरु । अहं निश्चयेन तव सहाय्यं करोमि ।"

कौत्सस्य गुरुभक्त्या प्रभावितः **रघुः** कुबेरमाक्रान्तुं सङ्कल्पम् अकरोत् । कुबेरः **रघोः** भयान् आक्रमणान् पूर्वमेव प्रभूतां सुवर्णवृष्टिमकरोत् । तत्र दृष्ट्वा सन्तुष्टः **रघुः** कौत्सम् आहूय सर्वं सुवर्णं तस्मै दत्तवान् । किन्तु निःस्मरुः कौत्सः अवदत् - "धोः राजन्, अहं केवलं गुरुदक्षिणार्थं चतुर्दशकोटिसुवर्णमुद्राः अभिलषामि । न वाञ्छामि अधिकम् ।"

Handwritten notes in blue ink, including the name 'PRINCIPAL' and 'Ramesh Chemburkar'.

रम्यसंस्कृतम् ।

किं करवाणि ?

- छात्राः - आचार्ये, नमो नमः ।
- शिक्षिका - नमो नमः । सुप्रभातम् । उपविशत ।
- सौरभः तनयः च - आचार्ये, अपि मार्जयाव फलकम् ?
- शिक्षिकाः - अवश्यम् । **मार्जयतम्** । सुवचनमपि **लियञ्जतम्** । नीरजे, वातायनम् **उद्गायतम्** । अतीव उष्णं बाधते । अयि मृदुले, व्यजनानि **चालय** ।
- धीरजः - आचार्ये, अपि प्रविशानि वर्गम् ?
- शिक्षिका - आम् **आगच्छ** । स्थाने **उपविश** । श्रान्तः दृश्यसे । किञ्चित् जलं **पिब** । अयि छात्राः, अपुना अहं प्रश्नान् पृच्छामि । सम्यक् विचिन्त्य **उत्तरत** ययम् । कोलाहलः **मान्** । एकः एव उत्तरं **यदतु** ।

• **कृतिः** - १. संवादं पठित्वा स्फुटशब्दानाम् अर्थम् अवगच्छत । तम् अर्थम् अनुसृत्य पञ्चदश वाक्यानि पठत ।

(छात्रे + उपविशत) शिक्षिका उपविशत

Handwritten notes in blue ink, including the name 'PRINCIPAL' and 'Ramesh Chemburkar'.

6

३) धन्यो तो दातृयाचको । :-

‘धन्यो तो दातृयाचको’ हा तृतीय पाठ असून ‘गद्यात्मक’ आहे. यामध्ये कान्हिदास रचित रघुवंशम् महाकाव्यातील रघु राजाच्या जीवनाधारित घटना प्रसंग वर्णिता आहे. रघु राजा विश्वजीत यज्ञ करतो. आणि त्यामध्ये सर्व दान केल्याने कोषागार रिकामी होतो. व तेव्हाच कौत्स नामक ब्रह्मगुरु दक्षिणा देण्यासाठी धन घेण्यासाठी रघु कडे येतो अशी कथा आहे.

तर यामध्ये वसतन्कु, द्यानु, ब्रह्म, गुरु, रघु हे उक्ताशन्त नाम म्हणून येथे शब्द येतात. च वाक्यानुरूप विविध विभक्तीं मध्ये एकच शब्द दिसतो. याचा समावेश वाक्यरूपात होतो. उदा. दिविक्रयानन्तरं रघुः विश्वजित् नाम्नि यज्ञे अशीषं धनं दानरूपेण अयच्छत् । रिकतं-हस्तं रघुं दृष्ट्वा कौत्सः निवृत्तः । रघुः तम् आहूय आशमनस्य प्रयोजनम् अपृच्छत् । म्हणजेच येथे गद्य आणि व्याकरण सहसंबंध दिसतो. (गद्य + व्याकरण)

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshstra Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg, Chembur Naka, Mumbai 400 071

४) किं कश्वाणि ? :-

‘किं कश्वाणि?’ हा पाठ रम्यसंस्कृतम् या विभागात येतो. हा पाठ ‘व्यकरणाधिष्ठित’ आहे.

येथे भीटनकाशायी कपे दिनेत्री आहे. विद्याभ्यासा ती खुन्नभरित्या कळावित याकरिता येथे संवादात्मक स्वरूपात दिनेत्री आहे.

उदा. शिक्षिका :- नमो नमः । सुप्रभातम् । उपविशत ।
शौश्रमः लनयः च - आचार्ये, अपि मार्जयाव फुलकम् ?
शिक्षिका - अवश्यम् । मार्जयतम् । सुचयनमपि निश्चलम् ।

म्हणजेच येथे व्याकरण आणि गद्य यांतील अंतर्गत सहसंबंध दिसून येतो. (व्याकरण + गद्य)

-: । विभाषणार्थं किं विच्छेदः ।

विभाषणार्थं किं विच्छेदः ।

विभाषणार्थं किं विच्छेदः ।

पठत धेदम् अवगच्छत च ।

सूर्यः नाम तेजोगोलः । सूर्यस्य वर्णनं ऋग्वेदे वर्तते । सूर्यात् सर्वे प्रकाशं लभन्ते । सूर्यं परितः सर्वे ग्रहाः भ्रमन्ति । सूर्येण ग्रहमण्डलं शोभते । सूर्ये अतीव ऊर्जा वर्तते । सूर्यः अस्माकं देवता । सूर्याय नमः । हे सूर्य, रक्ष माम् ।

भानुः नाम तेजोगोलः । भानोः वर्णनं ऋग्वेदे वर्तते । भानोः सर्वे प्रकाशं लभन्ते । भानुं परितः सर्वे ग्रहाः भ्रमन्ति । भानुना ग्रहमण्डलं शोभते । भानौ अतीव ऊर्जा वर्तते । भानुः अस्माकं देवता । भानवे नमः । हे भानो, रक्ष माम् ।

विभाषणार्थं किं विच्छेदः ।

विभाषणार्थं किं विच्छेदः ।

चतुर्थः पाठः । विधयर्थमाला । (कण्ठस्थीकरणार्थम्) ।

सुभाषितानि संस्कृतभाषयाः वैशिष्ट्यपूर्णानि पद्यान्तानि । सुभाषितानि अस्माकं मनः रञ्जयन्ति, अस्माकं ज्ञानं वर्धयन्ति, कथं व्यवहारः करणीयः, किं कर्तव्यं, किं च न करणीयम् इति सम्यक् बोधयन्ति ।

सुखार्थी चेत् त्यजेद्विद्यां विद्यार्थी चेत् त्यजेत्सुखम् ।

सुखार्थिनः कुतो विद्या कुतो विद्यार्थिनः सुखम् ॥१॥

[सुखार्थी चेत् विद्या त्यजेत् । विद्यार्थी चेत् सुखं त्यजेत् । सुखार्थिनः विद्या कुतः ? विद्यार्थिनः सुखं कुतः ?]

दृष्टिपूर्तं न्यसेत् पादं वस्त्रपूर्तं पिबेत् जलम् ।

सत्यपूर्तां वदेत् वाणीं मनःपूर्तं समाचरेत् ॥२॥

[सत्यपूर्तं पादं न्यसेत् । वस्त्रपूर्तं अन्तं पिबेत् । सत्यपूर्तां वाणीं वदेत् । मनःपूर्तं समाचरेत् ।]

धनमलब्धं काङ्क्षेत्, लब्धं रक्षेत् प्रयत्नतः ।

रक्षितं वर्धयेत् सम्यक्, वृद्धं तीर्थेषु निक्षिपेत् ॥३॥

[अलब्धं धनं काङ्क्षेत् । लब्धं (धनं) प्रयत्नतः रक्षेत् । रक्षितं (धनं) सम्यक् वर्धयेत् । वृद्धं (धनं) तीर्थेषु निक्षिपेत् ।]

अक्रोधेन जयेत् क्रोधम् असाधुं साधुना जयेत् ।

जयेत् कर्तव्यं दानेन जयेत् सत्येन चानृतम् ॥४॥

[अक्रोधेन क्रोधं जयेत् । साधुना असाधुं जयेत् । दानेन कर्तव्यं जयेत् । सत्येन च अनृतं जयेत् ।]

(पाठ + पाठकार)

? विभाषणार्थं किं विच्छेदः ।

विभाषणार्थं किं विच्छेदः ।

Principal Narayana Gurukulam, Mumbai

५) नामानि ।

नामानि हा भाषासूत्रम् - ६ या अंतर्गत पाठ येतो. हा व्याकरणा-
तील एक भाग आहे. यामध्ये स्वतंत्र शब्दांच्या समावेश
आहे. उदा. अकाशन्त, आकाशन्त, इकाशन्त, ईकाशन्त,
उकाशन्त, ऊकाशन्त, ऋकाशन्त इत्यादी. यिगांघ्रि शब्द
दर्शवन्नेने आहेत. येश्चे सूर्य आणि भानु शब्दांच्या
विभक्तीनुरूप वापर केलेला दाखवण्यासाठी वाक्याद्वारे
ते शब्द योजवन्नेने दिसतात. वाक्ये साशब्दीय ठेवून तिथे
सूर्य आणि भानु शब्द कसे वापरवन्ने जावेत हे दाखववन्नेने आहे.

उदा: ६	६
सूर्यः नाम तेजोगोत्रः। सूर्यस्य वर्तनं त्रयुग्वेदे वर्तते। सूर्यात् सर्वे प्रकाशं नभन्ते	भानुः नाम तेजोगोत्रः। भानोः वर्तनं त्रयुग्वेदे वर्तते। भानोः सर्वे प्रकाशां नभन्ते।
	(पृष्ठ क्रमांक २६)

म्हणजेच येथे व्याकरण आणि गद्य यांचा मेळ साधला आहे.
(व्याकरण + गद्य)

६) विद्यार्थ्यांमाला

PRINCIPAL
 Chembur Sarvankash Shikshanshstra
 Mahavidyalaya
 Ramkrishnan Chemburkar Marg,
 Chembur Naka, Mumbai 400 071

'विद्यार्थ्यांमाला' हा चतुर्थ पाठ अशून्य हा
आहे. संस्कृतभाषेमध्ये सुभाषितांचे महत्त्व अनन्य साधारण
आहे. याद्वारे आपले मज्जान वधित होते. मनोरंजन होते. काय
केने पाहिजे काय करुनये याचे ज्ञान सुभाषितांद्वारे होते.
तश प्रस्तुत पद्यात विविध सुभाषितांद्वारे विद्यथ विद्यथ म्हणजेथ
विधिनिश्चलनकार ची विविध रूपे दिसून येतात. म्हणजेथ
येथे पद्याद्वारे व्याकरण दिलेने आहे. (पद्य + व्याकरण)

उदा. दृष्टिपूतं न्यसेत् पादं वस्त्रपूतं पिबेत् जलम् ।
स्वल्पपूतां वदेत् वाणीं मनः पूतं समाचरेत् ॥

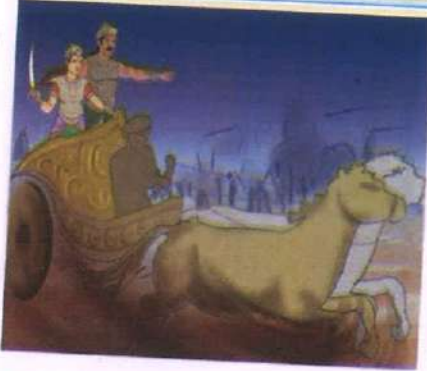
येथे विधिनिश्चलनकारची पश्चमैपदी प्रथमपुरुष एकवचनाचीरूपे दिसतात.

1. गोमहात्म्यम्

षष्ठः पाठः । वीरवनिता विशपला ।

कान्वेदात् उद्भूता अतीव अद्भुता रोमाञ्चकारीणी च एषा कथा स्त्रीणां सामर्थ्यं दर्शयति (अ. १. ११६. १५) । शास्त्रिक्याविशादी अश्विनीकुमारी प्रगतवेषकतन्त्रज्ञानस्य मूलाधारी स्तः । विशपलायाः चांशं प्रेरणादायकं खन्तु सर्वेषां कृते । - सम्भाषणसन्देश-पासिकात् ।

- का अन्या युद्धनिपुणा रात्री प्रसिद्धा ?
- कः युद्धप्रसङ्गः युष्माभिः सविस्तरं श्रुतः वा पठितः ?
- अपि श्रुताः आयुर्वेदस्य माहात्म्यविषयकाः कथाः ?
- के प्रसिद्धाः आयुर्वेदाचार्याः ?

खेलराजः नाम कश्चित् नृपः । विशपला तस्य पत्नी । सा कदा महाविदुषी आसीत्, तथैव रणकुशला अपि आसीत् । खेलराजः अपि शूः पराक्रमी च आसीत् । सः विशपलाया सह सुखेन जीवति स्म ।

अथ कदाचित् शत्रवः खेलराजस्य राज्ये आक्रमणं कृतवन्तः । महन् युद्धम् आरब्धम् । सेनायाः नायकः खेलराजः रणरङ्गं चामुण्डेश्वरी इव सा शत्रूणां संहारं कृतवती ।

प्रविष्टवान् । विशपला अपि रणरङ्गं प्रविष्टवती । भुवम् अवतीर्णां चामुण्डेश्वरी इव सा शत्रूणां संहारं कृतवती । तस्याः शौर्यं पराक्रमं च दृष्ट्वा शत्रवः अपि चकिताः अभवन् ।

दशमः पाठः । पितृभक्तः नचिकेताः ।

वेदाः, ब्राह्मणाः, आरण्यकाः उपनिषदः इति वेदवाङ्मयपरम्परा वर्तते । एतस्यां परम्परायां प्रमुखाः दश उपनिषदः ख्याताः । उपनिषत्सु तत्त्वज्ञानचर्चा-निरूपणं वर्तते । उपनिषत्सु अन्यतमा 'कठोपनिषद्' । कठोपनिषदः उद्भूता यम-नचिकेतसोः कथा ।

- दानं नाम किम् ?
- किम् उपयोगपूर्वकम् कर्तव्यम् ?
- क्वाम् दानम् इति कथयितुं शक्यते ?

वाजश्रवाः नाम दानपरः ब्राह्मणः आसीत् । एकदा सः विश्वजित्-यज्ञम् अकरोत् । समामे यजे सः ब्राह्मणेभ्यः दक्षिणाम् अयच्छत् । दक्षिणायां सर्वदा प्रियं वस्तु यच्छेत् इति नियमः । किन्तु पिता वाजश्रवाः तु दक्षिणारूपेण दुग्धदाने असमर्थाः दुर्बलाः वृद्धाः च धेनुः अयच्छत् । तस्य पुत्रः नचिकेताः तद् अपश्यत् । असमीचीनदानेन पिता मे नरकं गमिष्यति इति भीत्या सः पितरम् अपृच्छत्, "पितः, किं तव अतीव प्रियम् ?" इति पिता अवदत्, "वत्स, त्वमेव मम प्रियतमः ।" नचिकेताः पुनः अपृच्छत्, "तर्हि मां कस्मै दास्यति भवान् ?" वाजश्रवसा किमपि उत्तरं न दत्तम् । द्विवारं त्रिवारं नचिकेतसा तदेव पृष्टम् । तदा क्रुद्धः भूत्वा पिता नचिकेतसम् "अहं त्वां मृत्युवे ददामि" इति अवदत् ।

पिता क्रोधवशे एवम् उक्तवान् इति नचिकेताः अजानात् । तथापि पितुः आदेशपालनार्थं सः यमपुरम् अगच्छत् । यमपुरे यमः अनुपस्थितः । बालः नचिकेताः तत्रैव त्रीणि दिनानि यावत्, किमपि अभुक्त्या अपीत्या यमस्य प्रतीक्षाम् अकरोत् ।

Principal
Sarvankash Shikshanshstra
Mahavidyalaya
Krishnan Chemburkar Marg,
Nambur Naka, Mumbai 400 071

गोमाहात्म्यम्
विशपलायाः कथा
युद्धनिपुणा रात्री
खेलराजस्य पत्नी
महाविदुषी
रणकुशला
विशपलायाः सहाय्येन
शत्रूणां संहारः

दशमः पाठः
पितृभक्तः नचिकेताः
वेदाः, ब्राह्मणाः, आरण्यकाः
उपनिषदः इति वेदवाङ्मयपरम्परा
वर्तते ।

वाजश्रवाः नाम दानपरः
ब्राह्मणः आसीत् । एकदा सः
विश्वजित्-यज्ञम् अकरोत् । समामे
यजे सः ब्राह्मणेभ्यः दक्षिणाम्
अयच्छत् ।

8

⑥ वीश्वनिता विशपला ।

‘वीश्वनिता विशपला’ हा सहवा पाठ अभूज ‘गद्यात्मकपाठ’ आहे. यामध्ये विशपला या स्त्री जोद्धेची तसेच आश्विनी-कुमाशंच्या शल्यक्रिया कौशल्येचे वर्णन या पाठात आले आहे. प्रस्तुत कथा त्रपुश्वेदातीत आहे.

ये ही एक कथा असल्याने येथे भूतकाळ वापरलेला आहे. त्यासाठी येथे नड. नकाशरेवजी तसे कृदन्तची - कवतु प्रत्ययाची रूपे वापरलेली आहेत. पुनिङ्गासाठी ‘तवान्’, स्त्रीनिङ्गासाठी ‘तवती’ आणि नपुंसकनिङ्गासाठी ‘तवत्’ हे प्रत्यय धातूला लागतात. त्यानुसार येथे वाक्यरचना दिसते.

उदा. सेनायाः नायकः ज्येष्ठराजः रणरङ्गं प्रविष्टवान् ।
विशपला अपि रणरङ्गं प्रविष्टवती । भुवम् अवतीर्णा
चामुळेऋषी इव सा शत्रूणां सण्डं कृतवती ।

अशा प्रकारे येथे गद्य व व्याकरण या दोन पैलूंचा अंतर्गत सहसंबंध दिसून येतो. (गद्य + व्याकरण)

⑦ पितृभक्तः नयिकेताः ।

‘पितृभक्तः नयिकेताः’ हा सहवा पाठ ‘गद्यात्मकपाठ’ आहे. यामध्ये कठोपनिषदातीत यम-नयिकेत कथा उद्भूत केलेली आहे.

यामध्ये वाजश्वक्सा, नयिकेतस, अभ्यवथस अशी स्वकाशन्त रूपे येथे वापरून विद्याथ्यांना या शब्दांची (रूपांची) लोडओळख या पाठाद्वारे करायला आली आहे.

उदा. नयिकेताः पुनः अपृच्छत्, “तर्हि मां कस्मै दास्यति भवान् ?” वाजश्वक्सा किमपि उत्तरं न दत्तम् । द्विवारं त्रिवारं नयिकेतसा तदेव पृष्टम् ।

येथे गद्य आणि व्याकरण हा अंतर्गत सहसंबंध दिसतो. (गद्य + व्याकरण)

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshala

Mahavidyalaya

Chembur Naka, Mumbai 400 071

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshala

Mahavidyalaya

Chembur Naka, Mumbai 400 071

। तालपद्धती तालविकीरिति

(२)

हाप काकाडाड
निशिहास र्भव
डोस विमर र

डोस तालविकी

हापका

जुवाक

जुवाक डोस

निशिहास तालविकी

जुवाक

तालविकी

चतुर्दशः पाठः । काव्यशास्त्रविनोदः । (कण्ठश्रीकरणार्थम्)

विज्ञानशास्त्राणां सुविचारितं प्रत्यक्षं विदितं । कोविदं सुविचारितं चतुर्दशः ।
विदितं प्रत्यक्षं च । प्रतीकः, कृत्यः, अर्थः, चतुर्दशः । अर्थः, अर्थः, अर्थः, अर्थः ।
कृत्यः, अर्थः, अर्थः, अर्थः । अर्थः, अर्थः, अर्थः, अर्थः ।

सामान्य विचारोपदेशं यथासाध्यं ।
सामान्य विचारोपदेशं यथासाध्यं ।

पुस्तकप्रामाण्यं न च परिश्रमः ।
विनोदधारी न च सुखपाणिः ।
सामान्यविचारोपदेशं यथासाध्यं ।
अर्थः, अर्थः, अर्थः, अर्थः ।

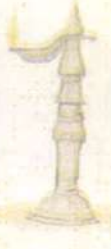
सर्वत्र चतुर्दशः पुत्र एव तिष्ठति यथासाध्यं ।
न तेन विदितं परं विदितं न चतुर्दशः ।

न चतुर्दशः अर्थः, अर्थः, अर्थः, अर्थः ।
सामान्यविचारोपदेशं यथासाध्यं ।

पुस्तकप्रामाण्यं न च परिश्रमः ।
विनोदधारी न च सुखपाणिः ।
सामान्यविचारोपदेशं यथासाध्यं ।

पुस्तकप्रामाण्यं न च परिश्रमः ।
विनोदधारी न च सुखपाणिः ।
सामान्यविचारोपदेशं यथासाध्यं ।

पुस्तकप्रामाण्यं न च परिश्रमः ।
विनोदधारी न च सुखपाणिः ।
सामान्यविचारोपदेशं यथासाध्यं ।

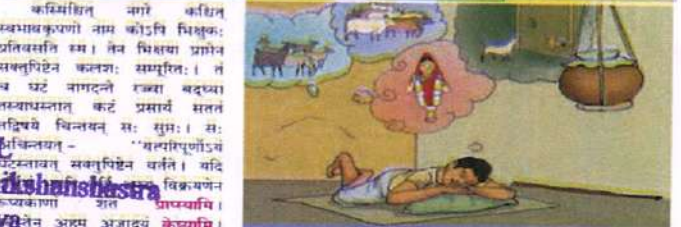
तालपद्धती तालविकीरिति
निशिहास र्भव
डोस विमर र
हाप काकाडाड
निशिहास र्भव
डोस विमर र

तालपद्धती तालविकीरिति
(तालपद्धती + तालविकीरिति)

पञ्चदशः पाठः । मनोराज्यस्य फलम् ।

युवा अपरचितः नाम राजा आसीत् । स्वस्य पुत्रः विवेकशिलाः । राजा विवेकशिलाः ।
युवा अपरचितः नाम राजा आसीत् । स्वस्य पुत्रः विवेकशिलाः । राजा विवेकशिलाः ।

विवेकशिलाः नाम किम् ?
विवेकशिलाः नाम किम् ?

कश्चित् नगरे कश्चित्
स्वभावकुर्यात् नाम कोऽपि निश्चयः
प्रतिबन्धनि स्म । तेन चिन्तया प्रार्थन
सम्पुष्टिः कर्तव्यः समुचितः । तं
च घटं नागदन्ते राज्या बद्ध्या
तस्याधमनात् कर्तं प्रसारं मतानं
तद्विषये चिन्तयन् सः सुमः । सः
प्रतिबन्धनि - "सम्पुष्टिः कर्तव्यः
सम्पुष्टिः कर्तव्यः ।
सम्पुष्टिः कर्तव्यः ।
सम्पुष्टिः कर्तव्यः ।

विनोदः तालविकीरिति

(३)

विनोदः तालविकीरिति
निशिहास र्भव
डोस विमर र
हाप काकाडाड
निशिहास र्भव
डोस विमर र

PRINCIPAL
Chhatrapati Shivaji Maharaj
Shiksha Mandir
Mumbai 400 071

निशिहास

निशिहास र्भव
डोस विमर र

९) काव्यशास्त्रविनीदः ।

'काव्यशास्त्रविनीदः' हा न्यांदावा पद्यात्मक पाठ आहे, प्रलेखिका, कूटप्रश्न, समस्या पूर्ति हे सुभाषितांचे प्रकार जेथे आलेले आहेत.

या सुभाषितांची रचना यमकृतीपूर्ण असल्याने त्यांचा अर्थबोध सरल, सुलभ असल्याने पद्यावशेषर त्याचे गद्यात्मक स्पष्टीकरण सुद्धा जेथे आलेले दिसते.

छंदा. शाक्षश विपरिताश्चेद् शाक्षशा एव केवलम् ।
अशशो विपरितोऽपि अशशत्वं न मुञ्चति ॥

स्पष्टीकरणम् :- 'शाक्षशः' इति पदं विपरितक्रमेण पठितं चेत् 'शाक्षशाः' इति भवति । परं 'अशशः' इति पदम् यथानुक्रमं वा विपरित क्रमेण पठति पठितं चेत् अशशः इत्येव भवति । अत्र काविकल्पना एवं कविकौशलं भवति । अशा प्रकारे जेथे अ गद्यपद्य मिश्रित पाठ दिसतो.

(पद्य + गद्य)

१०) मनोरञ्ज्यस्य फलम् ।

[Signature]

PRINCIPAL
Chembur Sarvankash Shikshanshstra
Mahavidyalaya

'मनोरञ्ज्यस्य फलम्' हा पंधरावा पाठ आहे. Ramkrishnan Chemburkar Marg, Chembur Naka, Mumbai 400 071. गद्यात्मक आहे.

अ प्रस्तुत पाठ पंचतंत्र या कथासंग्रहातील अपरीक्षितकारक या तंत्रातील आहे.

या कथेत स्वभावकृपण नावाचा मिथुक दिवास्वप्न पाहतो व तेव्हा तो त्याच्याकडे असणाऱ्या सातू पिठ विकून खांभश रूपये मिळवेल, मग दोन शेळ्या विकत घेईल मग अनेक शेळ्या विकून गाई विकत घेईल..... पुढे अ विवाह करेल-मूल्य घेईल ते खेवखेळत असेल व तिथे आलेल्या कुठ्याना तो काठीने मारेल. तेव्हा तो काठीने सातू पिठ असल्याचा माठवर प्रहाश करतो. हे खांगण्यासाठी अविष्यकळ म्हणजेच 'मृदुलकाश'

वापरत्ना आहे.

उदा. अहम् अजप्रथं क्रेष्यामि । ततः षाठ्मासिकः - प्रसवशात्
स ताभ्यां युथः भविष्यति । ततोऽजाभिः प्रभूताः धेनुः
ब्रूहीष्यामि ।

येथे व्याकरणाचा वापर योग्यशित्या केनेना दिसतो. तसेच
शेवटी शुभाषित (पद्य) सुवधा दिनेने आहे.

अनाश्वतीं विन्तामसम्भवां करोति यः।

स एव पाण्डुरः शोते सोमशर्मपिता यथा॥

अशा प्रकारे येथे शब्द, पद्य आणि व्याकरण
यांशीबर अंतर्गत अहसंबंध दिसून येतो. (शब्द + व्याकरण + पद्य)

(९९)

[Handwritten signature]

10

अंतर सहसंबंध / बाह्य सहसंबंध

PRINCIPAL
Chembur Sarvankash Shikshanshastri
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 074

संस्कृत ही अतिप्राचीन भाषा आहे. त्यामुळे ती विश्वनांनाही आकर्षित करते. सर्वात प्राचीन ग्रंथ ऋग्वेदामधील त्रपुचा संस्कृतातून झाल्या आहेत. भारतातील जवळ सर्व भाषांची ती जननी आहे. या भाषेतील साहित्यामध्ये सर्व प्रकारच्या विषयांचे ज्ञान भरपूर आहे. ते ज्ञानच आंडास्य आहे. त्यामुळे अन्य विषयांशी संस्कृत्या संबंध जवळून येतो.

एका विषयाची दुसऱ्या विषयाची सांगड शिकताना धातलेली अक्षु शकते. त्यामुळे ज्ञान एकसंध रे विद्यार्थ्यांना कळू शकते. त्यामुळे विषयांचे आकलन अधिक चांगल्या शीतीने घडू शकते. आणि अज्ञात विषयांची गोडी निर्माण होऊ शकते.

संस्कृत या भाषेच्या अध्ययनाचा विचार करता देखील हा सहसंबंध आपल्याला दिसून येतो. संस्कृत्या इतर शास्त्रेय विषयांशी असणाऱा संबंध अनेकवेळा विद्यार्थ्यांना दाखवून देता येतो.

एका घटक्या कोणत्या बरेख्या घटकाशी संबंध असतो तेव्हा त्यास 'अंतर संबंध / बाह्य संबंध (Inter co-relation)' असे म्हणतात. त्यामुळे अध्ययन आक्रमण घडते.

- विविध शास्त्रेय विषयांच्या संस्कृत्या असणाऱा सहसंबंध पुढीलप्रमाणे:
- १) संस्कृत आणि मराठी
 - २) संस्कृत आणि इतिहास
 - ३) संस्कृत आणि भूगोल
 - ४) संस्कृत आणि खगोलशास्त्र
 - ५) संस्कृत आणि गणित
 - ६) संस्कृत आणि चित्रकला
 - ७) संस्कृत आणि संगीत इत्यादी.

या आणि इतर विषयांचा ^{संस्कृतशी} संबंध असणारा बाह्य समवाय / अंतर संबंध एकीच्या ३ संस्कृत पुस्तकापारे पाहण्याचा प्रयत्न करणार आहे.

विद्यार्थ्यांच्या शिक्षण प्रणाली

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshasthra Mahavidyalaya
 Ramkrishnan Chemburkar Marg,
 Chembur Naka, Mumbai 400 071

शिक्षण प्रणाली ही विद्यार्थ्यांच्या शिक्षण प्रणाली आहे. ती विद्यार्थ्यांच्या शिक्षण प्रणाली आहे.

शिक्षण प्रणाली ही विद्यार्थ्यांच्या शिक्षण प्रणाली आहे. ती विद्यार्थ्यांच्या शिक्षण प्रणाली आहे.

वृत्तयः।

शिक्षण प्रणाली ही विद्यार्थ्यांच्या शिक्षण प्रणाली आहे. ती विद्यार्थ्यांच्या शिक्षण प्रणाली आहे.

(Handwritten signature)

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshasthra Mahavidyalaya
 Ramkrishnan Chemburkar Marg,
 Chembur Naka, Mumbai 400 071

शिक्षण प्रणाली ही विद्यार्थ्यांच्या शिक्षण प्रणाली आहे. ती विद्यार्थ्यांच्या शिक्षण प्रणाली आहे.

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshala
Mahavidyalaya
Ramkrishnan-Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

अंतर संबंध / वाच्य संबंधाची उदाहरणे

इयत्ता एबीच्या महाशास्त्र बोर्डाच्या संस्कृत संपूर्णच्या पाठ्यपुस्तकातील अंतर / वाच्य संबंधाची (Inter-co-relation) उदाहरणे पुढीलप्रमाणे :

संस्कृत आणि मराठी :

संस्कृत ही विश्वभाषा आहे. भारतीय भाषांपैकी संस्कृतोद्भव असलेल्या भाषांमधील एक म्हणजे मराठी भाषा. मराठीमधील साठ टक्के शब्द जसेच्या तसे संस्कृतमधून आलेले आहेत. यांनाच तत्सम शब्द असे म्हणतात. तर वीस टक्के शब्द संस्कृतमधून थोड्या बदल करून आलेले आहेत. म्हणजेच जवळजवळ ८० टक्के शब्द संस्कृतशी संबंधित आहेत. असे स्पष्ट होते.

① चित्रपदकोषः ।

संस्कृतच्या पाठ्यपुस्तकात शुद्धातीला चित्रपदकोष येतो त्यामध्ये नेहमीच्या वापरातील, केंद्रिक, शाब्दिक जीवनातील, सामान्यज्ञानपर शब्द संस्कृतमध्ये दिले जातात. तिथे संस्कृत व मराठी या भाषांमधील साधर्म्य दिसून येते.

तत्सम शब्द :- दन्तवैद्यः, परिचारिका, वैमानिक, अभियंता, वैज्ञानिक, शिक्षक, द्वाशः किंवा विशर्ष आढी ह्यन्त यांचा लोप होतो.
तद्भव शब्द :- शङ्खवल्मी - शंखी, पर्यङ्कः - पलंग
अन्तशब्दवीरः - अंतशब्दवीर, वर्याति - दाखवणे.

② व्याकरणम् ।

मराठी आणि संस्कृतच्या व्याकरणामध्ये साम्य दिसते. विभक्ती, समास, वर्णमाला (लिपी), अव्यय, लिंग, नाम, विशेषण-विशेष्य इत्यादी.

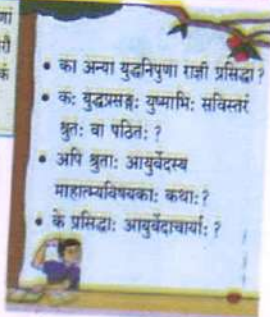
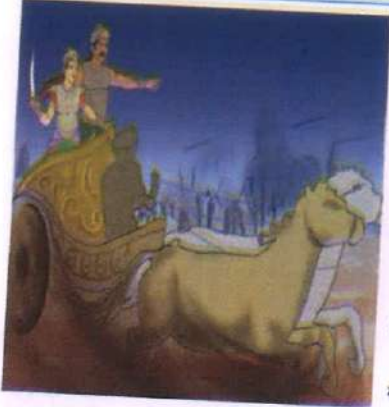

PRINCIPAL

षष्ठः पाठः ।

वीरवनिता विरपला ।

ऋग्वेदात् उद्धृता अनीय अद्भुता रोमाञ्चकारिणी च एषा कथा स्वीयां सामर्थ्य दर्शयति (सं. १. ११६. १५) । शशक्रियाविशारदी अङ्घ्रिनीकुमारौ प्रगतवैद्यकतन्त्रज्ञानस्य मूलाधारी स्तः । विरपलायाः चौर्यं श्रेणादायकं खलु सर्वेषां कृते । - सम्भाषणसन्देश-मासिकात् ।

- का अन्या युद्धनिपुणा राज्ञी प्रसिद्धा ?
- कः युद्धप्रसङ्गः युष्माभिः सविस्तरं श्रुतः वा पठितः ?
- अपि श्रुताः आयुर्वेदस्य माहात्म्यविषयकाः कथाः ?
- के प्रसिद्धाः आयुर्वेदाचार्याः ?

खेलराजः नाम कश्चिन् नृपः । विरपला तस्य पत्नी । सा यथा महाविदुषी आसीत्, तथैव रणकुशला अपि आसीत् । खेलराजः अपि गुरुः पराक्रमी च आसीत् । सः विरपालया सह सुखेन जीवति स्म ।

अथ कदाचित् शत्रवः खेलराजस्य राज्ये आक्रमणं कृतवन्तः । महत् युद्धम् आरब्धम् । सेनायाः नायकः खेलराजः रणरङ्गं चामुण्डेश्वरी इव सा शत्रूणां संहारं कृतवती ।

प्रविष्टवान् । विरपला अपि रणरङ्गं प्रविष्टवती । भुवम् अवतीर्णां तस्याः शौर्यं पराक्रमं च दृष्ट्वा शत्रवः अपि चकिताः अभवन् । 'एषा रणरङ्गान् यावत् न निवारयते तावत् जयः सर्वथा न प्राप्यते' इति चिन्तयित्वा शत्रुसैनिकाः युगपत् आक्रम्य ताम् अवरुद्धवन्तः । शत्रुसैनिकाः ते असङ्ख्याः आसन्, विरपला तु एकाकिनी ! तथापि तस्याः

विंशति तन्त्राणां
सति तन्त्राणां
सति तन्त्राणां

गारि, तन्त्राणां

विंशति तन्त्राणां

ह तन्त्राणां

विंशति तन्त्राणां

विंशति तन्त्राणां

विंशति तन्त्राणां

विंशति तन्त्राणां

विंशति तन्त्राणां

विंशति तन्त्राणां

विंशति तन्त्राणां

विंशति तन्त्राणां

विंशति तन्त्राणां

विंशति तन्त्राणां

महाराष्ट्रराज्यपर्यटनमहामण्डलम्
- महाराष्ट्रम् इति प्रख्यातं राज्यं भारतदेशे । भौगोलिक-सामाजिक-सांस्कृतिक-ऐतिहासिक-आदिदृष्ट्या सम्पन्नं राज्यमेतत् । अत्र बहूनि पर्यटनस्थलानि प्रसिद्धानि सन्ति । तेषु 'येवला' विषयकं विवरणम् अत्र कृतम् अस्ति ।
भौगोलिकस्थानम् - महाराष्ट्रे नाशिकमण्डले येवला इति प्रसिद्धं नगरम् अस्ति ।

महोदयस्य इदं जन्मस्थलम् । तात्याटोपेमहाभागस्य प्रतिमा अत्र विलसति । तिलकमैदानस्थलम् - अत्र एव लोकमान्यतिलकमहाभागः भाषणम् अकरोत् ।

प्रकृतिः - प्राकृतिक-सौन्दर्येण नगरी । अत्र

प्रख्यातानि स्थलानि - तात्याटोपेजन्मस्थलम् - वीर-स्वातन्त्र्यसेनानी-तात्याटोपे-

पैठणी-निर्मिति-केन्द्रम् - पैठणी इति महाराष्ट्रस्य विख्यातः शाटिकाप्रकारः । येवला इति पैठणीशाटिकायाः विश्वप्रसिद्धम् उद्योगकेन्द्रम् । पैठणीशाटिकायाः ग्राहकाः देशविदेशेभ्यः अपि येवलानगरम् आगच्छन्ति ।
उत्सवाः - येवलापत्तने रङ्गोत्सवः, विजयादशमी, मकरसङ्क्रान्तिः इत्यादयः वैशिष्ट्यपूर्णाः उत्सवाः उत्साहेन सम्पद्यन्ते ।

PRINCIPAL
Sarvankash Shikshanshastri Mahavidyalaya
Chembur Naka, Mumbai 400 071

विंशति तन्त्राणां

Handwritten signature of the Principal.

संस्कृत आणि इतिहास

PRINCIPAL
Chembur Sarvankash Shikshanshastra
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

संस्कृत साहित्य व प्राचीन भारतीय इतिहासाचे यांचे अतूट नाते आहे. संस्कृत साहित्यात ऐतिहासिक घटनांचा उल्लेख असतो. नाटकांमधून, कथांमधून ऐतिहासिक व्यक्तींचे चित्रण झालेले असते. नाटकातून, काव्यातून, इतिहासकारांनी समाज, त्यांच्या चालीरिती, राजकारण या अर्थाचे चित्रण होते. त्यामधून इतिहासाची कल्पना सहज येऊ शकते. रामायण महाभारतसारखे ग्रंथ इतिहासाचे साक्षीदारच आहेत. तसेच संस्कृतच्या परिपूर्ण आकल्पनासाठी इतिहासाच्या संदर्भाचा व ज्ञानाचा उपयोग झालेला दिसून येतो. संस्कृत आणि इतिहास यांचा सहसंबंध दाखवणारे पाठ पुढीलप्रमाणे:

१) वीश्वनिता विशपत्ना ।

वीश्वनिता विशपत्ना हा गद्यात्मक पाठ आहे. यामध्ये युद्धनिपुण राणी विशपत्ना व अश्वीनीकुमार यांचे वर्णन आले आहे. प्रस्तुत पाठ ऋग्वेदातून उद्धृत केलेला आहे. ऋग्वेद हा प्राचीन ग्रंथ आहे. त्यामुळे त्यावेळच्या चालीरिती, स्त्रियांचे समाजातील स्थान, प्रगतवेद्यकतंत्र याविषयी माहिती या पाठावरून होते. युद्धतंत्र, आशुर्वेद याविषयी माहिती मिळते. विशपत्नेचे प्रेरणादायी चरित्र, समजले व त्यावेळच्या परिस्थितीची जाणीव आणून इतिहासाची कल्पना येते.

२) यैवनादर्शनम् । (पृष्ठ क्र - ४८)

यैवनादर्शनम् हा वेदवैतान्याचा भाग आहे. यैवना हे ऐतिहासिकदृष्ट्या अपन्न राज्य आहे. तात्यायेपेचे जन्मस्थान, ठिकाणी येथे भाषण केले होते. तेथील स्थळांची माहिती दिलेली आहे. उदा अनकारिदुर्ग, कोटमबावतीर्थक्षेत्र इत्यादी.

सद्गुरुवाणी

PRINCIPAL
 Chembur Sarvankash Shikshanshastri
 Mahavidyalaya
 Ramkrishnan Chemburkar Marg,
 Chembur Naka, Mumbai, 400 071

दुसऱ्या वेळी विचारविनिर्देश करिताना लक्षात घ्यायला पाहिजे की, गुरुवाणी ही एक अत्यंत महत्त्वाची व वैश्विक आहे. ती ही आदि कालीन कथोक्ताने प्रसारित झाली आहे. ती ही आजही एक अत्यंत महत्त्वाची व वैश्विक आहे.

गुरुवाणी ही एक अत्यंत महत्त्वाची व वैश्विक आहे. ती ही आजही एक अत्यंत महत्त्वाची व वैश्विक आहे.

गुरुवाणी ही एक अत्यंत महत्त्वाची व वैश्विक आहे. ती ही आजही एक अत्यंत महत्त्वाची व वैश्विक आहे.

लेखनकीर्तनम् - २	
वेवलादबनिम् महाराष्ट्र हा भारताचा एक महत्त्वाचा प्रदेश आहे. या प्रदेशात वेवलादेव यांच्याचे जन्मस्थान आहे. या प्रदेशात वेवलादेव यांच्याचे जन्मस्थान आहे.	वेवलादेव यांच्याचे जन्मस्थान आहे. या प्रदेशात वेवलादेव यांच्याचे जन्मस्थान आहे.
	वेवलादेव यांच्याचे जन्मस्थान आहे. या प्रदेशात वेवलादेव यांच्याचे जन्मस्थान आहे.
पैठणी - निर्मिति - केन्द्रम् पैठणी ही महाराष्ट्राची एक महत्त्वाची व वैश्विक आहे. ती ही आजही एक अत्यंत महत्त्वाची व वैश्विक आहे.	पैठणी ही महाराष्ट्राची एक महत्त्वाची व वैश्विक आहे. ती ही आजही एक अत्यंत महत्त्वाची व वैश्विक आहे.
	पैठणी ही महाराष्ट्राची एक महत्त्वाची व वैश्विक आहे. ती ही आजही एक अत्यंत महत्त्वाची व वैश्विक आहे.

दुसऱ्या वेळी विचारविनिर्देश करिताना लक्षात घ्यायला पाहिजे की, गुरुवाणी ही एक अत्यंत महत्त्वाची व वैश्विक आहे. ती ही आजही एक अत्यंत महत्त्वाची व वैश्विक आहे.

गुरुवाणी ही एक अत्यंत महत्त्वाची व वैश्विक आहे. ती ही आजही एक अत्यंत महत्त्वाची व वैश्विक आहे.

दुसऱ्या वेळी विचारविनिर्देश करिताना लक्षात घ्यायला पाहिजे की, गुरुवाणी ही एक अत्यंत महत्त्वाची व वैश्विक आहे. ती ही आजही एक अत्यंत महत्त्वाची व वैश्विक आहे.

PRINCIPAL
 Chembur Sarvankash Shikshanshastri
 Mahavidyalaya
 Ramkrishnan Chemburkar Marg,
 Chembur Naka, Mumbai, 400 071

(०४ - ४४५५) । सद्गुरुवाणी

दुसऱ्या वेळी विचारविनिर्देश करिताना लक्षात घ्यायला पाहिजे की, गुरुवाणी ही एक अत्यंत महत्त्वाची व वैश्विक आहे. ती ही आजही एक अत्यंत महत्त्वाची व वैश्विक आहे.

संस्कृत आणि भूगोल

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshstra
Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

संस्कृत साहित्य देणाऱ्या ऐतिहासिक संदर्भ साध्या अनुषंगाने भूगोलाच्याही संबंधे येतो.

पंच + आप पाच नद्यांच्या प्रदेश पंजाब : अशा भौगोलिक संज्ञा प्रचारात आल्या आहेत. संस्कृत साहित्यात आसेतू हिमाचल विस्तारनेल्या अस्त वर्षाची भौगोलिक माहिती आढळते. नद्या, पर्वत, प्रदेश, नगरीचे उल्लेख सर्वत्र वाच्यता मिळतात. शिवाय प्राचीन काळी विशिष्ट प्रदेशाचे स्वरूप आणि आतचे स्वरूप यांचे अध्ययन करता येते.

उदा.

(६)

येवलादर्शनम् ।

येवला या राज्याचे वर्णन या पाठ (लेखनकौशल्यम्) या द्वारे केलेले आहे.

प्रथम महाशब्दपर्यटनमहामळम्, भौगोलिक स्थानम् - महाशब्दे जाशिकमळने येवलाब्धि प्रसिद्धं नगरम् अस्ति। मग प्रकृतिः, प्रख्यातानि स्थानानि - तात्याटोपेजन्मस्थानम्, तिलक मैदानस्थानम् यांची माहिती येते.

पुढे पैठणी-निर्मिती केन्द्रम्, उत्सवाः, - शङ्गीत्सवः, विजयादमी हेसण आजरे केले जातात.

जवळ अशगारी ठिकाणे समीपवर्तीनि स्थानानि अनकाईदुर्गः, शिर्डीतीर्थक्षेत्रम् इत्यादी माहिती येत.

आणि पुढे तिथे कसे जाऊ शकतो याचे पथय व दूधवनी क्रमांक दिलेला आहे.

कथं गन्तव्यम् ? . बसमार्गेण . स्ववाहनेन . रेलथानेन . विमानथानेन यांची माहिती येते.

अशा प्रकारे विद्यार्थ्यांना संस्कृत व भूगोल या दोन्ही विषयांची एकत्र वेळी माहिती मिळते.

सुगमसंस्कृतम् ।

समयः ।

द्वितीयः संस्करणः ।

कुरुक्षेत्र

पञ्चम-द्विवादनम्

दशम-त्रिवादनम्

पञ्चाधिक-पञ्चवादनम्

दशाधिक-षड्वादनम्

सुगमसंस्कृतम् ।

सङ्ख्याः ।

१. एकम्	२१. एकविंशतिः	४१. एकचत्वारिंशत्	६१. एकषष्टिः	८१. एकाशीतिः
२. द्वे	२२. द्वाविंशतिः	४२. द्विचत्वारिंशत्	६२. द्विषष्टिः	८२. द्व्यशीतिः
३. त्रीणि	२३. त्रयोविंशतिः	४३. त्रिचत्वारिंशत्	६३. त्रिषष्टिः	८३. त्र्यशीतिः
४. चत्वारि	२४. चतुर्विंशतिः	४४. चतुरचत्वारिंशत्	६४. चतुःषष्टिः	८४. चतुरशीतिः
५. पञ्च	२५. पञ्चविंशतिः	४५. पञ्चचत्वारिंशत्	६५. पञ्चषष्टिः	८५. पञ्चाशीतिः
६. षट्	२६. षड्विंशतिः	४६. षट्चत्वारिंशत्	६६. षट्षष्टिः	८६. षडशीतिः
७. सप्त	२७. सप्तविंशतिः	४७. सप्तचत्वारिंशत्	६७. सप्तषष्टिः	८७. सप्ताशीतिः
८. अष्ट	२८. अष्टविंशतिः	४८. अष्टचत्वारिंशत्	६८. अष्टषष्टिः	८८. अष्टाशीतिः
९. नव	२९. नवविंशतिः	४९. नवचत्वारिंशत्	६९. नवषष्टिः	८९. नवाशीतिः
१०. दश	(एकोनविंशत्)	(एकोनचत्वारिंशत्)	(एकोनसप्ततिः)	(एकोननवतिः)
११. एकादश	३०. त्रिंशत्	५०. पञ्चाशत्	७०. सप्ततिः	९०. नवतिः
१२. द्वादश	३१. एकत्रिंशत्	५१. एकपञ्चाशत्	७१. एकसप्ततिः	९१. एकनवतिः
१३. त्रयोदश	३२. द्वात्रिंशत्	५२. द्विपञ्चाशत्	७२. द्विसप्ततिः	९२. द्विनवतिः
१४. चतुर्दश	३३. त्रयोविंशत्	५३. त्रिपञ्चाशत्	७३. त्रिसप्ततिः	९३. त्रिनवतिः
१५. पञ्चदश	३४. चतुर्विंशत्	५४. चतुष्पञ्चाशत्	७४. चतुःसप्ततिः	९४. चतुर्नवतिः
१६. षोडश	३५. पञ्चत्रिंशत्	५५. पञ्चपञ्चाशत्	७५. पञ्चसप्ततिः	९५. पञ्चनवतिः
१७. सप्तदश	३६. षट्त्रिंशत्	५६. षट्पञ्चाशत्	७६. षट्सप्ततिः	९६. षण्णवतिः
१८. अष्टदश	३७. सप्तत्रिंशत्	५७. सप्तपञ्चाशत्	७७. सप्तसप्ततिः	९७. सप्तनवतिः
१९. नवदश	३८. अष्टत्रिंशत्	५८. अष्टपञ्चाशत्	७८. अष्टसप्ततिः	९८. अष्टनवतिः
(एकोनविंशतिः)	३९. नवत्रिंशत्	५९. नवपञ्चाशत्	७९. नवसप्ततिः	९९. नवनवतिः
(एकोनचत्वारिंशत्)	(एकोनविंशतिः)	(एकोनपञ्चाशत्)	(एकोनसप्ततिः)	(एकोननवतिः)
२०. विंशतिः	४०. चत्वारिंशत्	६०. षष्टिः	८०. अशीतिः	१००. शतम्

१००० - सहस्रम्, १०,००० - अयुतम्, १,००,००० - लक्षम्, १०,००,००० नियुतम्, १,००,००,००० -

रथसंस्कृतम् । सङ्ख्याविशेषणानि - २ ।

संवादम् इयं पठत ।

मातामही - एकतः चतुःपर्यन्तं सङ्ख्यारूपाणि अधीतानि खन्तु ?

पञ्चतः तु सङ्ख्यारूपेषु न लिङ्गभेदः । ताः यदावत् प्रयोग्यन्त्याः ।

वेणुः - ज्ञातम् । तर्हि पञ्च आसन्ताः, पञ्च अङ्गुल्यः पञ्च भवन्ति वा ।

सुधेन्दुः - तथा च सप्त बन्धुः, सप्त रज्जवः, सप्तैव च दिनानि ।

पृथा - इतोऽपि अष्ट तारकाः, अष्ट मुनयः, अष्ट वसूनि ।

मातामही - उत्तमम् । कारणेन सङ्ख्याः प्रसिद्धाः । यथा नव रज्जवः ...

वेणुः च पृथा च - सप्त क्रोधवः, दश आननानि, अष्ट लक्ष्यः... त्रीणि भुवनानि, नव रत्नानि वा ।

मातामही - पञ्चमम् । अहम् अधुना कूटप्रश्नं वदामि । भिः - ध्यः - आनाम् - सु । किम् एतद् ?

सुधेन्दुः - (उच्चैः हसित्वा) न एषः कूटप्रश्नः । एते तु विभक्तिप्रत्ययाः । गतवर्षे अहं पठितवान् मय्यक्

स्मरामि अधुना अपि ।

वेणुः - ओहो सुधेन्दो ! सत्यमेव तीक्ष्णा ज्ञाता तव बुद्धिः । तर्हि एते सङ्ख्याप्रत्ययाः तूर्तयातः समीपपर्यन्तम् ।

पृथा - यथा - पञ्च, पञ्च, पञ्चभिः, पञ्चव्यः, पञ्चव्यः, पञ्चानाम्, पञ्चसु । पञ्चतः नवदशपर्यन्तं

रूपाणि पञ्च सङ्ख्या इव भवन्ति । सत्त्वं खन्तु ?

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshasthra Mahavidyalaya Ramkrishnan Chemburkar Marg, Chembur Naka, Mumbai 400 071

Handwritten notes and signatures in the bottom right area.

संस्कृत आणि गणित

[Handwritten Signature]

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshastri
Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

गणितातील अनेक संज्ञा संस्कृताने असतात. रेखा, मिति, वर्तुळ इत्यादी तसेच परिभाषांसाठी संस्कृत संज्ञा आणि शब्दांचा वापर करणे सहज शक्य होते.

भूमितीचे ज्ञान फार प्राचीन काळापासून आहे. यजकुंडल्या निर्मितीसाठी गणितची गरज पडत होती. ज्योतिषशास्त्रात गणना करण्यास गणित हवे होते. त्यामुळे गणितीय ज्ञान प्राचीन काळापासून विकसित होत आले आहे. संस्कृत भाषेत 'नीलावती' हा गणितचे ज्ञान करून देणारा भास्कराचार्यांचा ग्रंथ श्रेष्ठ मानला गेला.

१) समयः ।

संस्कृतमध्ये घड्याळ असते. उद्यत्ता आठवी मध्ये पूर्ण, सपाद (सव्वा), सार्ध (अर्धा), पादोन (पावणे) हे होते तर उद्यत्ता नववी मध्ये पुढच्या भाग आहे. ज्या पादोन पञ्चवादनम्। यासाठी मुळात पूर्वी नीट घड्याळ शिकलेले असले तर संस्कृतमध्ये सा शिकणे सोपे जाते.

२) सङ्ख्याः ।

गणितामध्ये अंक, संख्या यांना अनन्यसाधारण महत्त्व आहे. तसेच त्यांचा संस्कृतमध्ये वापर कसा केला जाई. त्यांची ओळख करून दिलेली आहे. १ तः १०० पर्यंतम् ।

३) सङ्ख्याविरीषणानि १-२ ।

येथे असह्यतीवचक संख्यांचे कथनानुरूप प्रयोजन करेकरावे हे येथे दिलेले आहे. ज्ञानाच्या माध्यमातून येथे संख्या दिल्या आहेत.

सिमापन

इयत्ता एवीच्या संस्कृत आमीद या पुस्तकातील संस्कृतच्या आंतर आणि अंतर संबंधाच्या विचार करता संस्कृतच्या पाठ्यपुस्तकात शब्द + व्याकरण ए सहसंबंध तसेच पद्य + व्याकरण ए अंतरात सहसंबंध व-याच अंशी दिसून येतो. तर व्याकरण + शब्द अशी उदाहणे सुद्धा दिसतात परंतु शब्द + पद्य हा सहसंबंध फार कमी वापरलेला दिसतो. आणि निबंध + शब्द अशी उदाहणे आढळली नाहीत. अशा प्रकारे अंतरात सहसंबंध दिसून आला.

तर बाह्य सहसंबंधांमध्ये संस्कृत आणि मराठी, इतिहास, मूलाव, गणित ही उदाहणे दिसून आली.

अशा प्रकारे संस्कृत पाठ्यपुस्तकांमध्ये अंतरात व बाह्य संबंध जोडले गेले तर,

- विद्यार्थ्यांमध्ये आषेविषयी, विषयाप्रती आस्था वृद्धिंगत होईल.
- विद्यार्थ्यांना विषयाचे आकर्षण होव्यास सुबभता निर्माण होईल.
- संस्कृत भाषेद्वारे इतर विषयांचे सुद्धा आपसूकच ज्ञान, मिळेल ज्ञानात भर पडेल.
- विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता विकसित होईल.
- विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास होईल. इत्यादी.

शिक्षकांनी जर अशाप्रकारे संस्कृतचा आंतर व अंतर सहसंबंध नक्षात घेऊन जर अध्यापन केले तर ते प्रभावी होव्यास सहाय्यभूत ठरेल.

PRINCIPAL
Chembur Sarvankash Shikshanshasthra
Mahavidyalaya
Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071

संदर्भ सूची

- संस्कृत अध्यापन पद्धती (बी. एड करिता)
डॉ. प्रतिभा सुधीर पेडके, श्रीमंगेश प्रकाशन-नागपूर,
प्रथम आवृत्ती २००५.
- नवमी कक्षा आमीदः - संपूर्ण संस्कृतम्।
महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिति तथा अग्यासक्रम संशोधन-
मण्डलम्, पुणे. प्रथम पुनर्मुद्रणम् - २०१८.
- संस्कृत्या सहसंबंध (अंतरात - बाह्य) - PPT
PPT by माणिक आवारे (बी. एड. प्राध्यापिका) मंडम.

PRINCIPAL

Chembur Sarvankash Shikshanshstra

Mahavidyalaya

Ramkrishnan Chemburkar Marg,
Chembur Naka, Mumbai 400 071